

Адам Барна

**Кавальчык
тернистой історії села Чорне
на Лемковині**

1870 - 1970

Лігніця,

1996 р.

Адам Балко

**Кавальчык
тернистой історії села Чорне
на Лемковині**

1870 - 1970

Літніця, 1 0 9 6 р.

Автор:

Адам Барна

Склад технічний:

Ярослав Барна

Склад комп'ютеровий:

Марія Кравечек

На окладці: Чорне - Церков православна \ часовня \
1930 - 1967р

Жебы плоды
наших отців
не пропали...

стоварищтва лемків
головний заряд

...жебы гробы
наших предків
не плакали...

ZARZĄD GŁÓWNY STOWARZYSZENIA ŁEMKÓW
ul. Roosevelta 1, 59-220 Legnica

Од автора.

Надышли часы, коли звичаями і культуром Лемків і Лемковином зачали барз інтересувати ся нашы сусіде. Найменше тым інтересуєме ся мы сами. Хоц на Лемків і Лемковину по другій війні сьвітові видано декреты заглады, то по тых пятдесятох роках жыє іщи дух лемківский. Жыє на Чужыні де вшыткіх выселили насильно, жыє і на Лемковині де повернули тоты што могли і барз хотіли повернути.

Для тых што остали на Чужыні і для тых што повернули, а найвеце для тых што придут по нас - нашого пришлого покоління, пишу книжку під наголовком "Кавальчык тернистий історії села Чорне". Мам велику надію, же книжка тата найде своє місце не лем в історії Лемковини, але і в бібліотеці кожного Краяна. Повинна найти ся для того, же на Лемковині майже вшытки села були подібны до себе, а моє село було положене в самій середині Лемковини і не було ани велике, ани мале, ани богате, ани бідне, лем в сам раз таке, як і дуже інших сел.

Старше покоління, як буде читати тути книжку, напевно найде в ній "Кавальчык" свого села, своїх хъжы, своїх гір, лісів і потоків, а найважніше, же найде в ній звичаї і культуру своїх родичів, дідів і прадідів. Старше покоління найде в ній свої роки радости і смутку, які були і в моїм ріднім селі в роках 1870-1970. Молоде покоління, читаючи тути книжку, найде в ній дуже з історії, звичаїв і культури своїх предків, які жили в наших горах.

Історію тути описую так, як виділи єй моі очи і то в роках найбільшого розквіту (1929 -1939) і найбільшої трагедії (1945 - 1950) Перепрошам тых селян і інших читателів, котри може інакше виділи тамты часы. Тым, котри уважают, же вшытко того ест таке просте, знане і встыдливе для нашої суспільноти юж одповідам. Може по 50-тох роках ест то старе і непотрібне до припоминання (што хто робил? як робил? што іл?), але то сут нашы рідны корені, нашы рідны звичаї, наша культура, яку повинен знати кождий Краян. Подібны часы переходитил, переходит або буде переходити кождий народ. Видиме тово тепер в телевізії в історичних фільмах ріжких народів.

Іншы спостережут, же в моїм словництві - писаню, можна найти дост дуже блудів. Так, ест то тіж правда, але знам, же в нашій бесіді і найліпшим знавцям бракує нераз одповідних слів - чого і мі самоукови не удало ся 'оминути. Іншы знатці одповідають на таку критику, же блудів не робит лем тот, штонич не робит.

Моі мысли і памят сігають давнійших часів, котры памятам з оповідання моїй бабці, родичів і інших селян. Найсмутнішу пляму в моім жытю записали в памяты рокы 1945-1947 і они мають найбільший вплив на постанову написаня той правдивой терністай історії моего рідного села і тым самим "Кавальчыка" історії давной Лемковини.

За поміч в одновлінню моей памяти, яка позволила написати мі туту книжку хочу подякувати селянинови і сусідови Осифови Прислопскому, котрий пережыл обі війны сьвітовы і передал мі дуже знаных і незнаных історичных сельських подій.

Подяка належыт ся і іншым селянкам -- Чан Теклі, Ванько Теклі, Каспшак Анні за поміч і переданя інформациі. Подяка належыт ся тж Богданови Горбальови за найстаршы документы.

В тім місци хочу перепросити авторів поезіі котра нашла ся в прольоғу. Вершы тоты додали мі охоты до написаня "Кавальчыка" історії моего села, де дуже написано о біді, дідовых коренях, лемківских крестах, доли Руснака.

Велика подяка належыт ся Стоваришиню Лемків в Лігници за поміч в выдавництві той книжкі.

Книжку пишу і офіровую своім дітям, внукам і внучкам, котры не знали і не будуть юж знати моего рідного села на Лемковині. Призначам ёй тж моім братям і іх родинам, вшыткым з близкой і дальшой родины, а также вшыткым близкым і дальшым сусідам, селянам, котры знали і тым котры не знали і не будуть юж знати того села.

Мам надію, же книжку туту схotent прочитати і іншы чытателі і треба буде може перетлумачыти ёй на язык польский, але то юж пізнійше, як буде така потреба.

Книжку туту присвячу пятдесятій річніці переселеня Лемків на Украіну і насильного выселіня тых што остали на далеку Чужыну.

А втор

Прольоғ до " Кавальчыка терністай Історії"

ІВАН РУСЕНКО

Л Е М К Ы .

Мы бідны, уж з діда - прадіда,
То духом хоц будме богаты!
І чести не дайме здолтати,
А віры не зломит нам біда!

Мы "темны" - так гварят "нелемкы",
То треба ў сонцю нам іти,
Бо сонце і для нас засвітіт,
Не блудме всеколо потемкы!

Мы слабы, як гача до плуга,
То дружно ся берме до діла!
І буде в нас дораз міц - сила,
Лем треба спомочы друг - друга!

Нас мало - то в єдну громаду,
Всі ходме і смотрме докола,
Быстрыма очами сокола,
Хто з нами враз іде - хто ззаду!

Мы мягки - так гварят - як глина,
Гартуйме ся вшыткы на груду -
В пламени науки і труду,
І стужат внет наша родина !

ІВАН ТРУСЕНКО

ТЕПЕР НА ЛЕМКОВИНІ

А тепер смутно там в Карпатах
Ни́де не дзвонит в церкви дзвон
Не видно там нашого брата,
 Ани в Высовій,
 Ани в Лабовій,
 Вшыткы - вон!

Лемківской не чути бесіды,
Затихли пісні серед гір,
Лем духыдідів, пра-дідів,
 Блукают сами,
 Медже горами,
 З бору в бір.

Гей, бідны Лемки выселены,
Од Одри - Нисы по Дон - Бас,
А села, поля запущены,
 Опустошали,
 Позарастали,
 Терньом зас.

ЯРОСЛАВ БАРНА

ДІДОВИЙ КОРІН

Малий я сой Лемко, вчыли мя родиче,
"Гев є твоя земля" - гірский корін кричыт:

Кричыт так завзято, од сорок семога-
Коли го одтяли од діда моего

Лишыл дідо корін, хыжу, лісы, поля,
Хтіл дозріти тото він в жытю даколи.

Жытая го выгнало в далеку чужыну,
Не міг юж вернуты в рідну Лемковину.

Хыжу розобрали, поля преорали,
Остал ся лем корін в паріі скованый

"Вертай малий Лемку - чую го на штоден,
Зроб, чого юж дідо зробити не годен".

ПЕТРО МУРЯНКА

ЛЕМКІВСКИЙ КРЕСТ

Розпятий на сім стран світа
з криком вітру в стрямбах
поза тридесят три літа
уж ждеш.

І певно ёс уж призабыв
де десне рамя твое
де шує
де отец
а де сын

Єдно не сходит з памяты
А мин!

ЯРОСЛАВ МЕРЕНА

ЛЮБЛЮ ЛЕМКОВИНУ

Люблю Лемковину,
Сія поле і горы
Вій пітаг і вады
Сія вода і вады
Сія вільна і вады

Ей мотыкы і бороны
Ей быстрыны і загаты
Ей вільшину і Ей воду
Ей зелену загороду.

Ей вербину і ліщыну
Деревяну ей хатину
Ей ягоды і малины
І прекрасны ей долины.

Ей вечеры і ей ранкы
І чорнявы ей баранкы
Ей погоду і ей слоту
І на полі в ней роботу.

Ей гусята і курята
І запах што дае мята
Ей небеса і ей хмары
І вшыткы ей дары.

Ей серенкы і ёлені
І на полі ей камені
Ей повітря і овочы
І місяць што съвітит в ночы.

Ей съпіванкы і ей люди
І на Йордан грубы леды
Ей церковці і капличкы
І чистой воды потічки.

Ей звычаі і ей ношу
Люблю Лемковину
Нашу!

МИХАЛ ОЛЕСНЕВИЧ

ДОЛЯ РУСНАКА

Доле Руснака! Чого єс така?
Повідж -- чого єс така?
Чого єс так нас барз покарала?
Чого - с нас розогнала?

Доле Руснака ! Чого єс така?
Чого нас прешилідуєш?
Мы, розогнаны, часто плачиме,-
Ты якбы не чуєш.

Доля Руснака од давна така,-
Все скромна, трудна і бідна,
А при тым крива, а і горбата,
Як верблюд в пустыни - подібна.

Привела предків і пусты Карпаты,
І там іх залишила,
Де они в тяжким труді робили,
А бідно завсе там жили.

Робили тяжко в горах Карпатах,
Грунт каменистый орали,
Ставили хыжы, красны церковці,
Ремесло ріжне знали.

Спокійно завсе они там жили,
Кривды робити не знали,
І хто лем пришол - та принимали,
В потребі му помогали.

Жили Руснакы в горах віками,
Никому не докучали,
А яка была над нима держава -
То ей покірни слухали.

Рядити они ні́да не прагли,
Выжшти в собі не мали,
Лем собом быти то они хтіли,
Руснаком, Лемком все были.

Так жили в горах Руснакы -- Лемки,
Богацтво мали в природі,
А здравя, силу -- в хлібі, овочах,
В повітрю, в джерельній воді.

Барз ся тішыли дольом Руснака,
Бо мали здравя, роботу...
А она потім ся захвіяла,
І як мачоха выгнала - сироту.

Доле Руснака, не буд все така,
Змін ся, буд Лемкам ласкова,
А они зато в неділю і съято,
Повідят --- Богу і тобі слава!

До першої стації, Везли нас фурами,
Дальше обіцяли, Будут транспортами.

Найближших знайомых, Порозлучували,
Іщи в Осьвенції, Собі полишиали.

За цілом дорогою, Люде банували,
Бо на іх головах, Кривду записали.

Пришли мы на Захід, Стали мы плакати,
Ой Боже наш Боже, Як то буде жыты?

Поле не оране, Ани не сіяне,
Тоты будиночки, Порозвалюваны.

Горы наши горы, Наша Отцовина,
Як ся повернеме, Буде Лемковина!

ВЕРШ АВТОРА О ВЫСЕЛІНЮ (НАПИСАНИЙ В 1947р.)

А в наших горах, Смутны дни настали,
Коли наши Лемки, Горы опущали.

Горы опущали, Але не з радости,
Бо ім пришов розказ, Од пана старосты .

В неділю рано, Як стало свитати,
Пришло польське войско, Лемків выганяти

Як пришло до села, Такий розказ дало!
Абы в двох годинах, Вшытко ся зобрало.

Люде посмутніли, Стали ся зберати,
Пан капитан кричыт, Час юж выїзджати.

Люде выїзжали, Дзвоны смутно били,
І так наши Лемки, Гсры опустили.

РОЗДІЛ 1. Скорочений перегляд географічно - історичний Лемковини.

Лемковина єст країном положеном по обох сторонах Середніх Карпат од ріки Попрад на Заході по ріку Ославу на Сході. Єст то долга і узка смуга Середніх Карпат поділена політично на дві часті:

- північну част -під зарядом Польщы,
- півднівову част -під зарядом Чехословакьым,
(тепер Словацьким).

Граница державна медже тьма обома частинами тягне ся самим хырбетом гірським од міста Північна на Заході, аж до Лупкова на Сході. Країну туту на мапах географічных называют Бескидом Низкым, а то през того, же тот одтинок гірского хырбета і тата част гір Карпат має низкы горы з найлагіднішими просмыками.

Найвижши горы на Лемковині сут горами доступными для вшыткых:

- Яворина Креніцка 1114 м
- Яворина Рєєтівско- Конечняньска 881 м
- Яворина Высовска 872 м
- Пасіка к Команьчи 846 м

Найнизши і найважнішы просмыки на Лемковині, сут тіж трактами, котры одогрывали і одогрывают барз велику ролю в істории торговлі і в военных заверухах:

- Тылицкий 683 м
- Дуява в Конечні..... 556 м
- Бескыд в Грабі..... 593 м
- Дукляньский в Барвінку..... 506 м
- Лупківский 640 м

Тракты тоты, а найвеце просмык Дукляньский выкорыстувано од найдавнійших часів до:

- Торговлі помедже краями по північній стороні Карпат з краями півдня і на оборот.
- Переправ з півночы на півдне і на оборот, ріжных князів і королів з іх дворами, а таюже цілых армій ріжных войск.

Кроніки подают, же просмыком дукляньским переходили:

- В XIII столітю галицкий князь Данило Романович зо своім двором.
- В роках 1769 - 1771 трактом тым переходили конфедераты до Пряшова і назад, де мали они свій генеральний штаб войсковий.
- В 1799р. войска рускы ғен. Ребиндера переходили до Австрії на поміч в війні з Італіянцями.
- В 1806р. войска рускы ғен. Кутузова вертали до краю по битві з войсками Наполеона під Аустерлітз, де войска австрияцкы і рускы зостали розбиты.
- В 1849р. войска рускы ғен. Паскевича переходили на поміч Імператору Франц Осифу здусити повстаня Кошути на Мадярах.
- В 1914р. в первых місяцях першой війни съвітовой войска рускы вшыткыма просмыками выганяли австрияцкы войска з Галичини і Лемковины.
- В 1915р. войска рускы одступали під напором войск австрияцкых і німецкых по битві під Горлицями.
- В 1939р. вшыткыма трактами войска німецкы напали од півдня на Польщу, розпочынаючи другу війну съвітову.
- В 1944 - 1945 вшыткыма трактами войска німецкы одступали назад під напором Армії Червеной.

Тракт дукляньский в 1944р. был єдным з найтяжших в остатній війні съвітові. На тім просмыку погибло 80 -150 тысяч вояків. Такы чыслы подают ріжны джерела історичны.

В часах медже першом, а другом війном съвітовом пространство обох части Лемковины мало около 10 тысяч км² і около 500 тысяч населеня, што припадало около 50 душ на 1км².
На північній стороні Бескиду Низкого в Польщы было понад 215 сел лемківских і два міста (Креніца і Мушына). Тепер в кінци ХХ-го століття на тій стороні Лемковины жыє лем около 3 Лемків на 1км² і то лем тых, котрым удало ся повернути на рідну землю в 1950 - 1970 роках з выгнаня.

З Лемковином можна запознати ся тепер в кождій хвили, як лем хто схоче поіхати в Середні Карпаты, з тым же тово што там тепер застане і взрит, то лем барз маленька част того, што было там перед другом війном съвітовом. Нарід який там прожывал по обох сторонах той части Карпат называл себе "Русинами", або "Руснаками".

Од XVIII століття населення яке жило по північній стороні Карпат сусіде називали прозивати "Лемками" од того, же в свої бесіді дост часто ужывали слово "ЛЕМ". Тото названня на тій стороні Середніх Карпат приняло ся юж по першій війні съвітові, зас на стороні словацкі названня "Русини" остало до гнес. Можна потвердити, же слово "ЛЕМ" никому николи не одобряло Русинства.

По першій війні съвітові так Русини, як і Лемки хотіли мати свою одрубніст о чим съвідчилі заходы Русинів в Пряшові і Лемків зображеных в 1918р. в Фльоринці. В обох тих місцях пробувано заложити одрубны державы, мали тіж мысель заложити спільну державу лемківську. Не сповнила ся тата надія і од 1918р. аж до гнеска Русини і Лемки не мають своєї державы і до того дальше сут розділены границом.

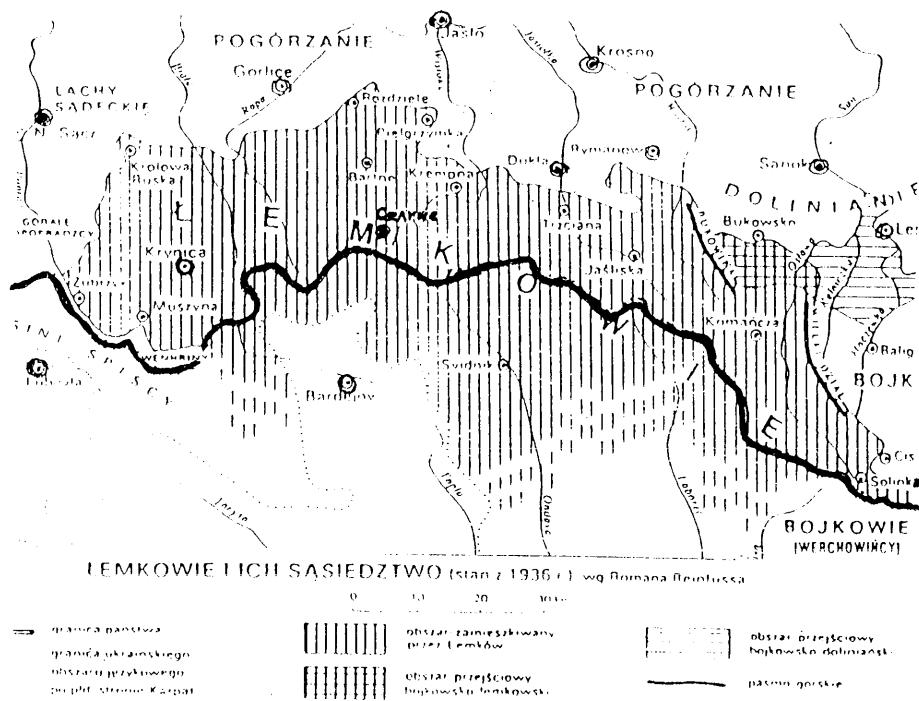

Рис.1 - Мапка Лемковини з 1936р.

Славны знаны і незнаны історики юж од давна занимали ся і дале занимают нашом Лемківском істориом. Єдны твердят, же на гнешню Лемковину наши оселенци пришли не так давно, бо лем в XIII - XIV столітю. Пришли з Балканів яко Волохи. Інши твердят зас, же пришли зо східних Карпат з теперішньої Румунії, яко Біло-Хорваты. Іщи інши твердят, же найближе правды су переданя наших дідів -прадідів, же мы автохтонами тых земель. То значыт, же мы одникаль не пришли, а были там од найдавнішых часів. Ёст єдна певна річ, же тоты оселенци в Карпатах принялі християнство од учеників Св. Кирила і Методия і то іщи на сто років перше од принятія християнства през державу польскую в 986р. перед Крещеньем Руси в 988р. Святы Апостоли Кирил і Методий діяли на Моравах юж в 860-ых роках.

Пізнійше в роках 991- 993 о впливи в Карпатах старал ся тіж князь Київский Володимир Великий. В тамтых роках не было вызначеных границ медже народами і державами, а першы записи переконуют нас, же од IX - XIII століття (до 1290р.) Карпаты належали до державы Великоморавской. Пізнійше до 1340р. підлігали під короля ческого Вацлава, а од того рока землі по північній стороні Карпат занял король польский Казимір Великий.

Од 1340р. аж до 1772р. землі тоты належали до Польщы. В 1772р. три краї: Россия, Прусы і Австрія договором поділили польскую державу і вшытки землі Галичини, а в тім і ціла Лемковина, нашли ся під зарядом монархії Австро-Мадярской. Таким способом горы Карпаты (ціла північна і півднівна Лемковина) од 1772-1918р. були разом під пануваньем Австро-Мадярским. Было то за часів паньщины за пануваня Марії Терези і Франц Осифа, де рядила шляхта, князі, бароны, графы і грабьове. До той шляхты належала половина вшыткых земель і лісів на которых мусіли робити цілы родини хлопски. Паньщыну знесено за Цисаря Франц Осифа в 1848р., з тым же лем част земель і лісів роздали для хлопів. Хоц увільнили іх од підданьства, на бідній Лемковині жебы утримати газдівку і родину, треба було дальше робити в пана за марний грош. Лемки мусіли арендувати його землю, пасвіско, лем же юж за більший грош, або одробок.

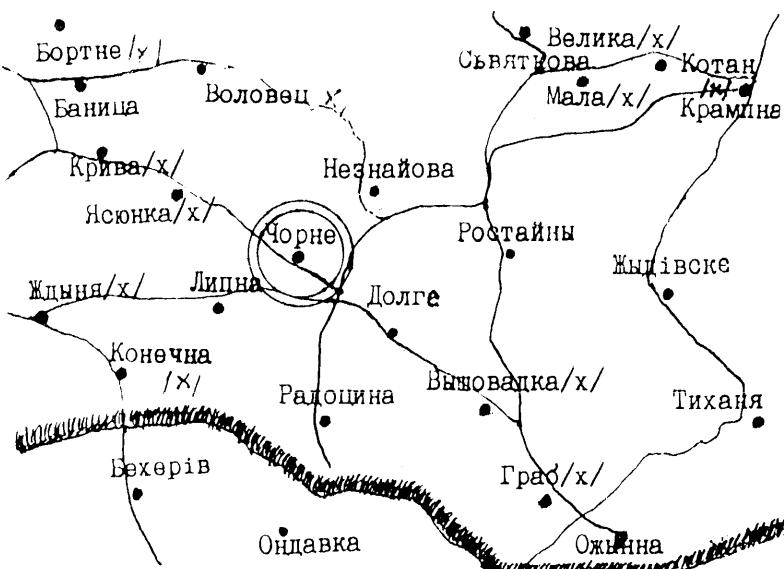
Австрія накладала што раз більши податки, котры тяжко было сплати, за што газдове міцно терпіли од вшелеякых кар і арештів. Хлопів боронили кус збійники, але і тото не помагало, а нераз іщи погіршало - більшима перешлідуваннями в селах. Хлопів заберали на три роки, або і веце на службу для Цисаря. Там были німецки офіцеры, а іх дисципліна не єдному хлопови скоротила жыття.

В войску карали за буд што, без оборони і съвідків судили величима карами. Русини трактували службу військову як найбільшу кару, гіршу од арешту. В статистиках з 1901р. в касарні Пере-мышля записано:

- 80 самоубийств,
- 70 самоокалчыня,
- 400 дезертир з війська,
- 13 смертельного побиття вояків,
- 40 окалчыня мовы і слуху,
- 725 тяжкого арешту.

Тоты числа не односят ся лем до Русинів, але до вшыткіх вояків, яких там приділено. Показує то на нелюдську дисципліну військову до народів словянських.

По першій війні съвітові Лемковину зас розділили помеже Польшу і Чехословаччину границом яка била до 1772р. Такий поділ розтягнено аж до гнеска. Ани під час другої війни съвітової не знесено поділу Лемковини. Осталася она так поділена і нич не вказує, же даколи буде інакше.

- Mira: 1 см = 1 км.
- // Села в которых живе по кілька родин.
- Села в которых не є юж никого.

РОЗДІЛ 2. Географічне положення села Чорне .

Село Чорне положене єст в середній Лемковині Низкого Бескиду. Положення його на мапі то 21.38° східної долготи і 49.45° північної широти географічної. Положене єст од граници Словацької лем 5км през два верхи, а дорогом през Радоцину і Конечну 8км. Розтігат ся од полудньового сходу на північний захід, над маленьким річком званом Чорна, котра своє джерело має в лісі. Річка тата плине долиною на схід през ціле село, де на східнім його кінці лучить ся з ріком Вислоком.

Грунти, поля, ліси і пасвища сельські граничат з ґрунтами сел:

- од сходу з полями села Незнайова,
- од півночі з величима лісами, Словізним і Жыдівком,
- од заходу з полями села Ясюнка,
- од полудня з лісами сел Липна і Радоцина,
- од полудньового сходу з селом Долге.

По обох сторонах села тягнуться ласма верхів, од полудня пасмо верха в котрім найвижша єст гора Чорна - 703м. Од півночі пасмо верха з найвижшом гором Жыдівком - 679м.

Село Чорне получене єст єдном каменистом дорогом:

- На полудньовий схід з селами: Долге - 2км, Вышовадка - 5км, Граб - 8км.
- На півднє з селами: Радоцина - 3км, Конечна - 7км (Зборова - 17км, і Бардиів - 27км за часів з перед першої війни съвітової).
- На захід з селами: Ясюнка - 2км, Крива - 5км, Пантна - 14км, Маластів - 17км, Сенкова - 23км, Горлиці - 28км.
- За селом Крива в ліво на півднє з селами: Вірхня - 12км, Гладышів - 14км.

На схід не было каменистої, лем дорога польова вздовж річки Вислоки, котра провадила до сел: Незнайова - 3км, Ростайни - 6км, Святкова Велика - 10км, а дале юж дорога камінна до Крампної - 15км; і Змигорода - 25км.

Село Чорне оточене єст доокола лісами, лем од сторони села Долге не було жадного ліса

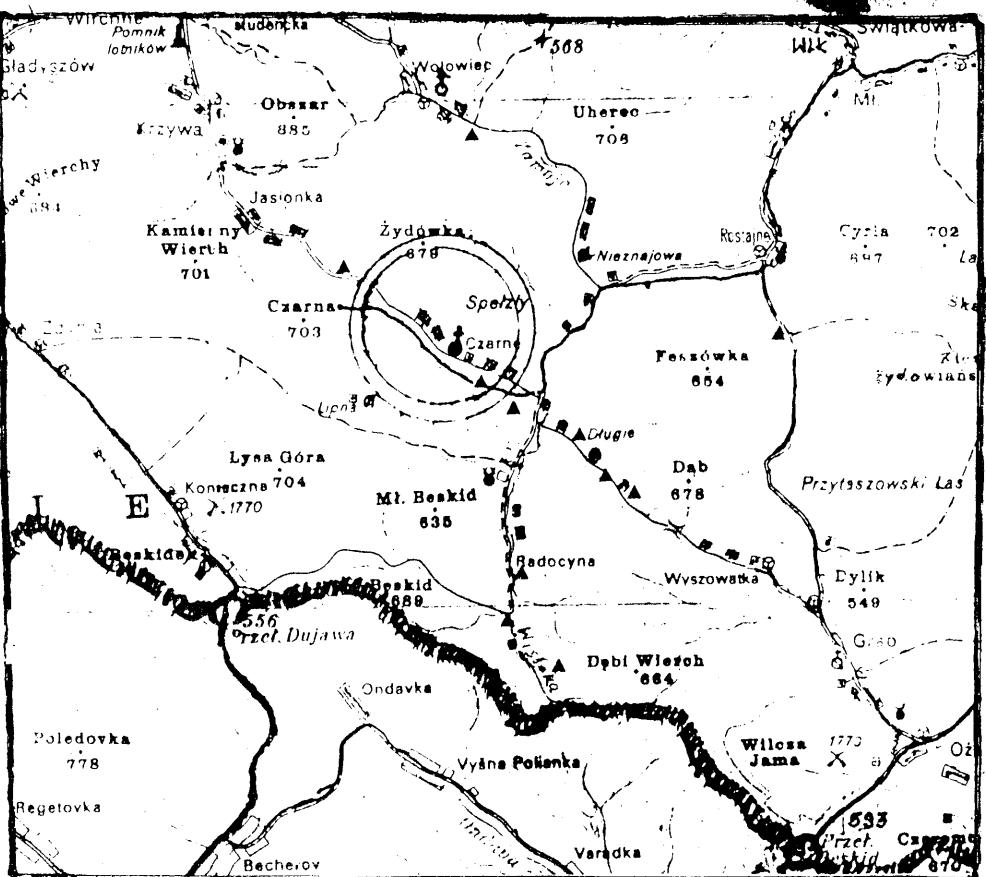

Рис.2 - Мапка села Чорне і околиць.

З опису картографічної мапки видно, же в селі і по його обох сторонах не було жадної перешкоды - парі - недоступного місця.

Село Чорне було положене в горах на високості близько 600 м н.п.м. Нахиління гор так з півночі, як і з півдня не було міцно спадисте, але дост лагідне.

Од самих хиж, аж до обох верхів можна було орати землю, сіяти і косити зерна, садити бандурки і карпелі, косити і сушити сіно, або пасти худобу, уці і кози.

Тоти нахиління гор сут барз рідко перетинаны яругами потічків, котрима в часі дожджів і топніння сънгів стікала з гор вода. Село Чорне не належало до жадної панської власності шляхти - грабыв. До грабыв належали лем ліси Сповзний і Жыдівка. Документы подают, же Чорне має свій найстарший запис з 1569р. В тім році зостало вписане до книжок в давнім старостві в Бічу - місті старшим в тих часах од Горлиц.

Біч - найстарше місто Підкарпаття. Юж в IX - X столітю була то оборонна осада - фортеца. В XIII столітю отримало права міста і було столицею великого хотару земного в Карпатах.

З інших записів - Списку Народних Шкіл під правлінью Руской Перемышльской Консисторії на рік 1863 записано, же школа в селі Чорне основана в 1818р. влучена єст до повіту дуклянського. В Схизматісі Клира Руско - Католического Єпархії Перемышльской на рік 1879 довідуєме ся, же село Чорне єст записане в деканаті дуклянськім - повіт Гірлиці. Видно з того, же медже роками 1863 - 1879 змінено граници повітів.

Пізнішє старство перенесено до міста Гірлиц, котре було старством аж до недавна. За часів панування Австро - Мадярского і державы польской до 1945р. село належало до Ґміни Гладышів. По виселінню люди в 1947р. прилучено го до Ґміни Сенкова.

Зо села було барз далеко до широкого съвіта, до Гірлиц - 28км до Змигорода - 25км, а до Бардйова - 26км (за Австрії). Было за то барз близко до церкви. В селі в роках 1930 - 1947 були дві церкви. До того іщи в кождім сусіднім селі в промени 4 км, (Незнайова, Долге, Радоцина, Липна, без Ясюнки) було тіж по дві церкви. Тепер в тих селах неє юж ани єдной.

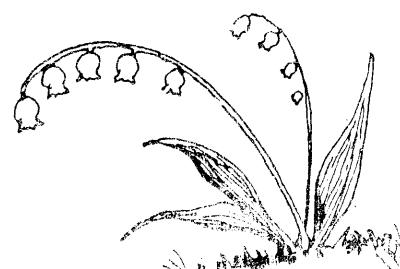
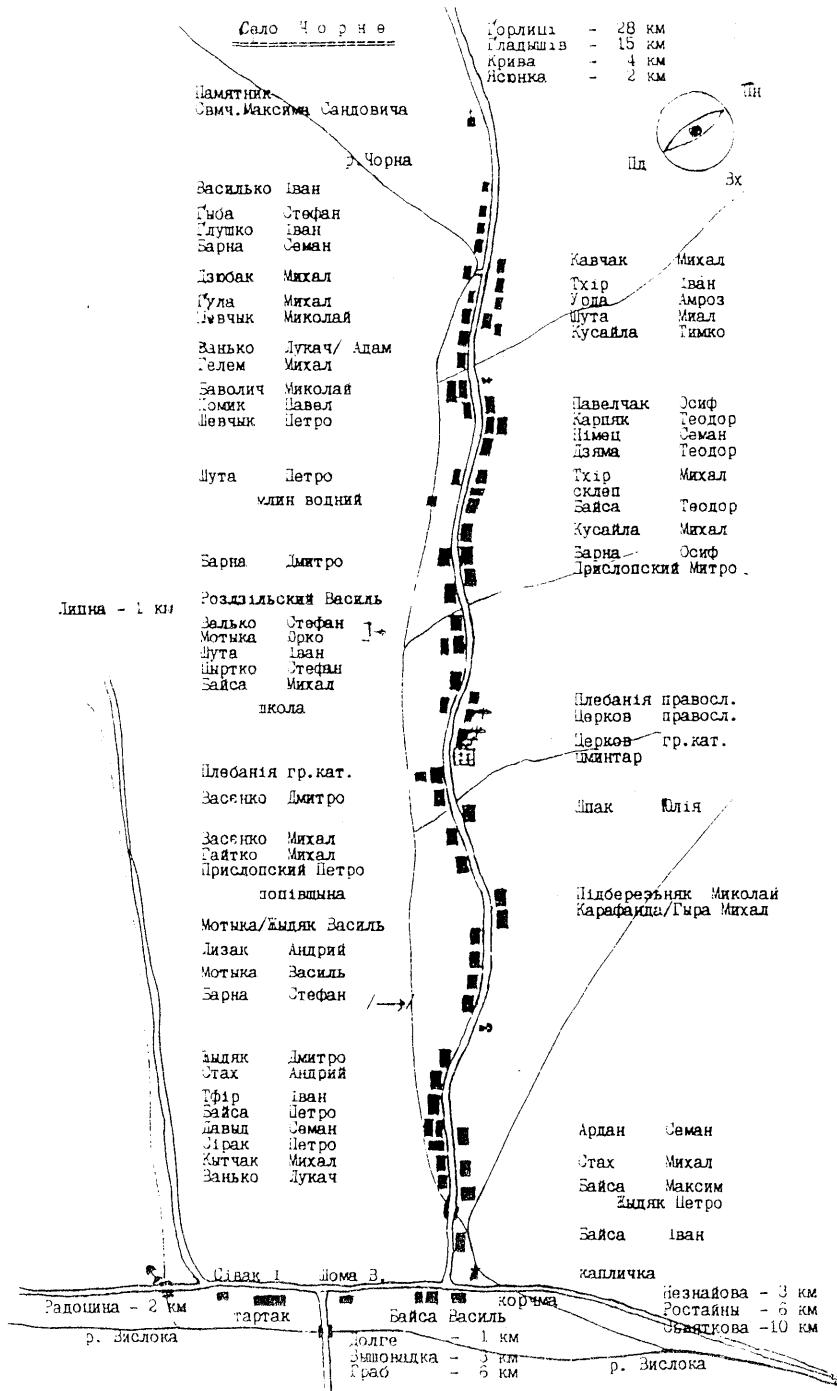

Рис.3 - Глинин села Чорне з 30-тьх років (стр. 18).

РОЗДІЛ 3. Село і його родовы повязання.

Знаме юж, же найстарший запис о селі Чорне походить з 1569р. але запис tot єст напевно не згідний з фактами історичними. Сут переданя і записи, же населеня Карпат приняло віру Христову юж в IX-тім столітю од учеників Св. Кирила і Методия на сто років перше од Крещеня Польщы в 966р.

Подаю тото другий раз для того, же tot запис з 1569р. съвідчыт о факти - од якого часу село Чорне підпорядкуване зостало до міста Біч, знаного в тых часах яко великого осередка оборони, ремесла, торговлі і культуры релігійной обряду східного.

В описі історичнім "Православна Епархія Перемиска в роках 1596 - 1681" (стр.25) подано:

"Підкарпатя было юж християнізоване за життя св. Методия, входячи од року 875 в стан державы Великоморавской".

Дає нам то потверджыня, же юж товды наши предки бывали там і жили в давних осадах.

Моі описы о селі не сігають аж так далеко, але зачинают ся од половини XIX століття. В памяти остало ціле село, а в нім кажда загорода велика і мала по обох сторонах каменистой дороги. Некотры загороды были огорожены деревяными плотами. В тых загородах найважнішя была хыжа і єй оточыня. Під єдным дахом бывали: ізба, сіни, стайня, боіско і колешня; а в оточыню хыжи: сыпанец, склеп (пивница) часом даяка шопа і студня. Од каждой загороды на сторону північну і полудньову на єдну і на другу гору тягли ся рілі, або піврільки. Загороды з рілями называли газдівками.

Як розділены і уставлены бывали в селі загороды і до якого належали роду, подаю на понижшім пляні: стр. 18.

Як перезриме тот плян і дальший список родин, то однайдеме і спостережеме в них, якы родины - газдове жили в селі. Плян і список родин в селі поможе нам одтворити, хто жил в селі і яке было повязаня родове тых родин до 1900р. і по 1930р.

Список родового пов'язання селян:

Нр	Призвиска і Імена перед 1900р	Призвиска і Імена по 1930р	пов'язання родинне	жена присташ
1		Байса Василь	Смерековець	жена
2	Зиглер Гершко	Зиглер Гершко		корчма
3	Байса Іван	Байса Іван	Радоціна	жена
4	--	Байса Максим Жыдяк Петро		
5	Шевчук Семан	Ванько Лукач	Вышовадка	присташ
6	Сохран Василь	Стах Михал	Долге	присташ
7	Шута Михал	Кытчак Михал	Граб	присташ
8	Сірак Петро	Сірак Петро	Воловець	жена
9	Ванько Іван	Ардан Семан	Ростайни	присташ
10	Пашкевич Митро	Давыд Семан	Ростайни	присташ
11	Байса Петро	Байса Петро	Святкова	жена
12	Тхір Іван	Тхір Іван	Святкова	жена
13	Брейда Петро	Стах Андр.	Долге	присташ
14	Жыдяк Конст.	Жыдяк Митро	Святкова	жена
15	Барна Кондр.	Барна Стеф.	Святкова	жена
16	Мотыка Васил.	Мотыка Васил.	Святкова	жена
17	Лизак Іван	Лизак Андр.	Ждыня	жена
18	Гелем Осиф	Мотыка Іван Жыдяк Василь	Чорне Чорне	присташ присташ
19	Карафанда Іван	Гыра Михал	Конечна	присташ
20	Ванько Митро	Підбережняк Осиф	Бортне	присташ
21	Прислопський Петро	Прислопський Осиф	Граб- Чорне	жена
22	Шевчук Михал	Гайтко Михал Васенко Михал	Ясюнка Вышовадка	присташ присташ
23	Шпак Осиф	Шпак Васил	Поляни	жена
24	Васенко Іван	Васенко Митро	Незнайова	жена
а)	Плебанія гр-кат.	Плебан.гр-кат.		
б)	Церков гр-кат.	Церков гр-кат.		
в)	--	-- Церков правосл.		
г)	--	-- Плебан.правосл.		
д)	Школа 2 кл.	Школа 4 кл.		
25	Байса Михал	Байса Михал	Святкова	жена
26	Шевчук Гнат	Пыртко Стеф.	Ростайни	присташ
27	Баволяк Іван	Шута Іван	Липна	присташ
28	Валько Лукач	Валько Стеф. Мотыка Юрко	Незнайова	присташ
29	Роздільський Вас.	Роздільський Вас.	Ожинна	жена

30	Прислопский Лукач	Прислопский Митр Прислопский Андр	Святкова Смерековець	жена жена
31	Барна Іван	Барна Митро	Ясюнка	жена
32	Барна Осиф	Барна Мих.	Ростайни	жена
33	Кусайла Антон.	Кусайла Мих.	Ростайни	жена
34	Байса Данько	Байса Теод.	Святкова	жена
35	Шута Петро	Шута Петро	Святкова	жена
36	--	Тхір Мих	Чорне	присташ
37	Пирч Онуфр.	Дзяма Теод.	Ростайни	присташ
38	Коруч Петро	Німец Сем.	Тиханя	присташ
39	Пирч Юрко	Карпяк Теод.	Воловець	присташ
40	Шевчук Петро	Шевчук Пет.	Радоціна	жена
41	Павелчак Осиф	Павелчак Осиф	Чорне	жена
42	Борисевич Микол.	Баволич Мик.	Свіржова Р.	присташ
43	Косарович Петро	Косарович Мик. Хомик Пав.	Чорне Святкова	жена присташ
44	Гелем Данько	Гелем Мих	Незнайова	жена
45	Ванько Лукач	Ванько Адам	Липна-Чорне	жена
46	Кусайла Тимко	Кусайла Тим.	Чорне	жена
47	Шута Петро	Шута Мих.	Святкова	жена
48	Шевчук Іван	Шевчук Мик.	Чорне	жена
49	--	Урда Амр.	Крива	присташ
50	Гула Михал	Гула Мих.	Незнайова	жена
51	Тхір Афтан	Тхір Іван	Чорне	жена
52	Дзюбак Михал	Дзюбак Мих.	Долге	жена
53	Шевчук Іван	Кавчак Мих.	Поляни	присташ
54	Барна Іван	Барна Сем.	Незнайова	жена
55	Глушко Андрій	Глушко Іван	Чорне	жена
56	Гыба Петро	Гыба Стеф.	Радоціна	жена
57	--	Василько Іван	Ясюнка	присташ

З представленого списку родового пов'язання селян довідується, що в ХХ століттю настали в селі великі зміни родові:

перед 1900р. по 1930р.

Було родин Шевчуків
родин Байса
родин Барни
родин Ванько

6 2
4 6
4 6
4 2

На таки зміни родів мала найбільший вплив ситуація економічна і політична на світі. Еміграція до Америки за роботом (розділ 5), Талергоф і перша війна світова (розділ 6), міцно змінили стан родовий в селі.

В родинах розлучених еміграційом і війном родилося менше дітів, а в тім і менше синів - наступників родових до обняття ґаздівок. Тото єдно покоління мусило быти застулене новими родами - присташами з інших сел, або присташами з рідного села.

В тих первісних тридцетох роках в селі:

- поділено шість ґаздівок,
- не змінило своїх родів тридцять п'ять ґаздівок,
- три ґаздівки обняли присташе зо села,
- двадцять єден ґаздівок обняли присташе з інших сел.

Найбільше нових родів пришло зо сел:

- Ростайні 4,
- Долге, Вишовадка, Ясюнка по 2,
- з єденадцет інших сел пришло по єдинім роді.

В тих самих роках селяне - ґаздове глядали повязаня родинного в десятьох сусідних і дальших селах. Аж двадцять вісем дівок пришло з інших сел:

- За Святкової 10,
- з Ростайн 4,
- з Радоцини і Незнайової по 3,
- з осмох інших сел по 1.

Тоти факти повязаня родового барз добре показують, яким атракційним і притягаючим було наше село, так для хлопів, як і для дівок.

Ціле село було поділене умовними назвами:

- нижній конець - "шолтиство",
- выше - "горбок"
- дальше - "попівщина",
- коло церкви - "ваны",
- выше - "середина",
- далше - "вышній конець",
- поля коло Ясюнки - "помірки".

Така ситуація була до 1939р., але юж в тім самім році перед Німцями опустіла село жыдівка з корчмы - Зіглер Фалька.

В наступнім 1940р. на Україну переселилося двох біздин: Кытчак М. і Давид С. (розділ 11)

Так було аж до липца 1945р. коли на агітацію совітських і своїх агентів на Україну переселилося 47 повных родин і 4 родини поділены (Сірак Текля, Шпак Михаїл, Барна Миколай, Ванько Петро).

По тім переселеню в селі остало лем 7 родин повных і 4 поділены, як выше. До часу висеління в 1947р. село побільшалося є одну нову родину - Байсу Андрия, котрий вернув з Німеччина. Побільшалися і інші родини - Шпак Юлії, Барни Теклі і Ванька Адама.

В 1947р. виселено на Захід 11 родин (розділ 11) в селі осталася лем єдна родина - Сірак Петро з сином Михалом. Лишилися їх то, же був американським громадянином. Сина Михала виселено за рік до повіту Піш в вой. ольштинським. Сірак Петро остал там до смерті в 1962р. разом з вдовою по лісничім Кобаку, котрий не вернув з ліса од 1946р. По виселенню село зачали розберати по кавальчику і за рік остали лем (З пляну і спису ґаздівок):

1 - Хыжу Байсы Василя занял сей новий опікун Філіяк з Незнайової - репатріант з України.

7 - Хыжу Кытчака Михала заняла вдова по Кобаку. Хыжу розобрали по смерті Сірака П.

8 - Хыжу Сірака Петра по його смерті заняла вдова по Кобаку. Зостала розобрана в 1970р.

20 - Хыжком Підбережняка Миколая опікувал ся до 1960р. Сірак П. Потім хыжу туту занимали люди які під Радоцином будували базу туристичну. Пізнійше занимало сей двох візнявців секты індійської. Жили як пустельники, тримали там кілька езотичних звірят (ляму і кози східні). В 1992р. уряд Гміни в Сенкові змінил покрystя хыжы з соломяного на етернітове. В 1994р. хыжу туту перевезли на поле ватряне в Ждыни, де по перебудові має служити яко скансен хыжы лемківської.

Фот. 6 - Хыжка Підбережняка з 1990р.

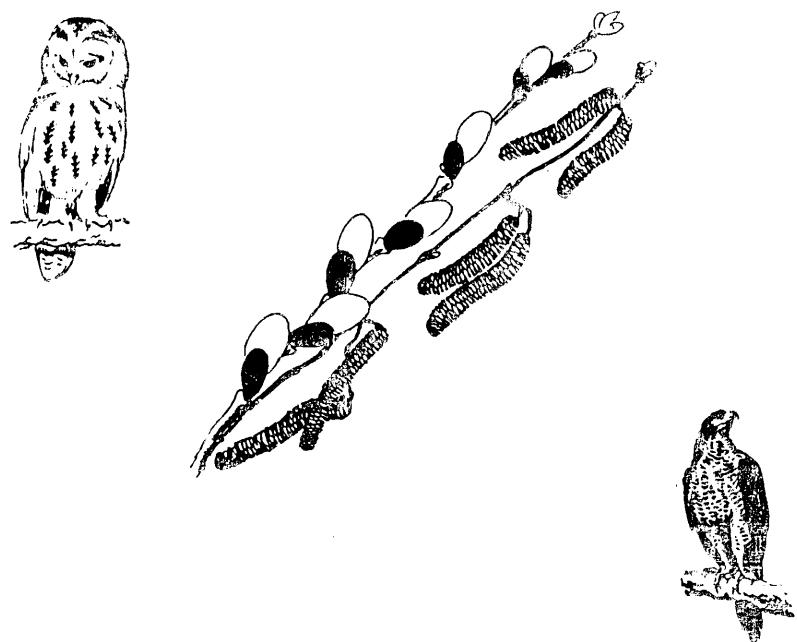
24 - Хыжу Прислотского Осифа занимал початково ПГР в Ясюнці, а од 1970р. югасы буральські, де вyrабляли учий сыр. Нee ён юж од 1992р.

24а - З найстарших документів знаме, же в селі побудували церков греко-католицьку в 1789р. і посвятили ёй в пам'ят мученика сотуньского св. Димитрія. Церков тата пережыла кілька поколінь. Биділа і зазнала такої долі, яку прeжyли сiй селяне і предки нашого села. Зазнала веце поневірок як спокою. В 1893 - 95 була ремонтувана і покрита бляхом - бані і дахи. Пережыла тяжкы двi вiйни сiвтовы. Найбiльшой поневірки зазнала в роках 1930-1945, коли опустили ёй вшyтки селяне, котры вернули на вiру своїх прадiдiв, вiру православну. Хоц перешли на православie вшyтки селяне, не було можна в нiй одправляти православных богослужб. В роках 1945 - 1947 як бiльша част селян переселила ся разом зо священником на Украiну. В церкви тiй правили Службы Божы для тых што остали. В роках 1947 - 1993 в селi не було ани священника ани вiрных. Церков тата мала быти перевезена на iнше село, але була юж за стара і не надавала ся до перевозу. Од пару рокiв власти воеводства задумали перенести ёй до Нового Санча до скансену культури лемkівской.

В 1993р. розобрали ёй і десы перевезли, а льос ёй не єст на разi знаний.

24б - Церков православна (часовня) побудувана в 1930р. служила вiрним до 1945р. до часу коли бiльшiст людi виїхала разом зо священником на Украiну. Збрали они зо собом тiж вшyтки рiчy церковны. По вysелiню людi нa Захiд од 1948р. перемiнено ёй на маfазин сiна для ПГР в Ясюнцi (фото на окладцi) В 1967р. церков тату розобрали без сильду.

Тепер по 50-тох роках по вysелiню в селi осталася лем ёдна хыжа Байсы Василя.

РОЗДІЛ 4. Краєвид - природа - клімат.

Тот розділ треба поділити на вшытко того, што було можна обізрити і одчути в селі і коло села, а передовшытким на того, што було найгарще і найліпше.

Тым найгарщим був краєвид самого села і околиць, а найліпшими природи і клімату. Село Чорне положене єст в дост рівній долині медже двома верхами гор. Од сторони південної тягне ся долге пасмо верха гірського з найвищом в тій околиці гором, званом Чорна - 703 м.

Од сторони північної тягне ся лагідніший верх з його гором Жыдівком - 679 м. По обох сторонах того верха тягнут ся велики ліси - од села Незнайова ліс Сповзний, а од села Воловець ліс Жыдівка. Оба ліси сут доступни лем для лісових робітників. Для інших були недоступними през того, же були густо зароснені грубими і високими деревами: буками, ялицями і смереками. Не було там жадних доріг, лем стежки і протинки жеби од часу до часу могли дійти там, лісничий, робітники і возаки.

В лісах запущал ся мало хто, лем тот, што го добре знає. Було там можна барз прудко заблудити, проміня сонечне рідко зазерало на землю, а кряча, найвеце хабзина і ожинна ставали кожому завадом на стежці. До сусідніх сел Незнайова і Воловець було дост далеко - густими лісами през два верхи. В лісах тых було барз мало ягід і яфыр, а малини і черниці росли так дико, же не було можна іх зберати, бо приставали барз пізно, рідко і без сонця.

Пізном осіньом найти було можна де неїде гриби, які росли на старих деревах і пняках букових - були то підпеньки і гливи. Дерева які тэм росли були барз цінним матеріалом на вшытки потреби столярські і будовляні. Найвеце дерева ішло до тартаків, яких в околиці села було аж три. Буки, ялиці і смереки були так груби і довгі, же лем в зимі на спеціальних санях, добре окутых можна було довезти іх до тартаків - замерзненіми стежками і протинками, през замерзнені потоки і річки.

Од сторони південної верха села тягнут ся ліси узким пасмом. Сут то ліси гаїдівські - рідкі і доступніші. Роснут там ялиці і смереки, а найвеце киртави сосни і явлівці. Було там дуже полян на которых гаїдове пасли свій статок - корови, быки, уці і кози. В лісах гаїдівських було тож мало ягід, яфыр, малин

і черниц, бо статок тот выпасал кожду полянку, вшытку зелену траву і бадыля. По виселію в 1947р. вшытки ліси - паньські і гаїдівські так прорідили з буків, ялиц і смереків, же остали лем велики зрубовиска з киртавими деревами і густим крячом.

Найвеце ожинном, котра заглушат вшелеяку рослинніст - дерева, траву і гриби. Медже тиша верхами в самій долині плине дост просто з ліса західного - Обшара, мала річка звана Чорном, котра під селом вливат ся до рікі Вислоки. В річці Чорна і Вислока можна було імати рибы - струги, яльці, а часом і раки. Північном стороном понад річку през ціле село тягне ся камениста дорога, котра лучит сусідні села (розділ 2). По обох сторонах той дороги розложены були до 1947р. гаїдівські загороды, од которых на сторону північну і південною тягли ся аж під верхи, орни рілі, стаї - стаїці і пасвиска. На землях орних в краєвиді села видно було вздовш і пілперек дост густо рілі - піврільки, які розділяли землі помедже сусідами. По обох сторонах села, краєвид не був заслонений ниякими лісами, ани більшими кряками. З північної гори до села спливали три маленьки потічки, котрі оброснені були кус деревами і кряками, што додавало гаршою панорамы села.

Рілі гаїдівські по обох сторонах села переділяни були дост густими меджами, на которых денеїде росли дики черешні і ріжна терніна. Хоц тернину люде часто нищили, то она нияк ся не піддавала. На меджах помедже полями сусідів видно було дост густо купкаміння, якє по кождім ораню дальше виступало з землі. Люде нераз повідали, же каміння "родит" ся ліпше як зерно. Якосі не було звичаю, жеби totы купы каміння звозити на дорогу, або де інде засыпати даяку пропаст - парию. На гнішню мысель, може то і добре, же селяне не мучили ся іщи з камінью.

Од села Липна з середини південноого верха можна було видіти як на долоні панораму цілого села. Медже хыжами в селі росли велики дерева - явори, ясені, дуби і верби, котрі заслоняли сельські загороди. В загородах було кус дерев овочowych: яблоний, грушок і черешен. Дерева totы давали літом тін од теплого сонця і заслоняли хыжы в часі бурі і дуявы в зимі.

Фот. 5 - Панорама нижнього кінця села - 1939 р.

З лівої сторони "горбок" - колічком означене ху́жа в котрій родил ся і проживал свої молоды рокы автор той книжкы. З правой - дванадцет ғаздівок "шолтыства". Дале в долині під селом плине ріка Вислока. Просто за гором і лісом лежыт село Незнайова 2 км. На першім пляні фотографії на полі видно не засыпаны ішы декунки войск австріяцьких з зимы 1914 - 1915р. О тій горі і декунках описано в Розділі 6 - славне поле битвы вказує стрілка.

В повнім краєвиді села были не лем горы і лісы, але і ху́жи, церкви, сыпансі, склепы, (пивниці), студні, капличкы - кресты і іншы забудовы ғаздівски - повны загороды. Краєвид цілого села можеме собі представити з пляну рис.3 - Розділ 3. і ст. 18.

На цілых рілях землі і лісів не было видно медж, але юж на піврільках і чвертинах были оны і то дост велики. Нераз в часі великой зливы части таких медж вода зносила на поле сусіда, або аж до рікы.

Кавальці поля ғаздівского поділеного меджами в горах, то краєвид якого никто то взріт на рівнинах. Каждий кавалец поля орано на загоны. Там де поле было рівне, там загоны были шырши, а на полях спадистих орано загоны узкы і през токо борозды были єдна недалеко другой. Стары люде повідали, же там де узкы загоны вода буде робила меншы шкоды. По першій війні съвітові, як селяне звиділи більше съвіта і познали ріжне ғаздуваня на Мадярах і в Америці зачали одступлювати од засады узких загонів і утверджували ся, же в бороздахнич николи ся не родило. Зацали частіше орати шырши загоны.

Село Чорне поділене было на рілі, піврільки, четверти і стаі. Можна тово видіти на пляні рис.3. і на фот.5. Сут там рілі з єдном ху́жом, а піврільки з двома ху́жами на рілі і з меджами. Рілі были часом ділены, вздовш - стаями в гору, або впіперек, на переміну кавальцями ғрунтів і лісів. Рілі тоты были визначены давныма меджами в єдну і в другу сторону од загороды, аж до границ сусіднього села. Рілі которы не были поділены, ани вздовш, ани впіперек належали до ғаздів богатших. Такых ріль в селі было четверта част. Рілі якы были поділены на піврільки, або чверти было найвеце, більше як половина ғаздів. Найбільший ғрут і ліси в селі належали до парафії греко-католицької. Того поля і лісів было дві рілі і звали іх "попівщыном". На тых полях "попівщыны" ішы долго мусіли робити люде - парафяне зо села, або арендували іх за дост великий одробок.

Такий поділ ғрунтів і лісів зроблено по знесеню паньщыны в 1845р. Дальший поділ ғрунтів і лісів в ғаздівках был зроблений товди як треба было женити другого сына, бо перший оставал на ғаздівці родичів, або як треба было оддавати дівку. Тым давано ғрут і ліси на "віно" на заложыня новой родины, - новой ғаздівки. Хто не хотіл ділити ғрунту і ліса, мусіл в інший спосіб сплатити туго особу, которая ся мала женити, або выходити за муж.

Хто мал дуже діти, тот мусіл быти готовий на дальше діління своїй землі і лісів, або як то было в нашім селі - емігрувати за море, жебы заробити гроша з якого можна было бы вінувати брата, сестру, сына, або дівку. В нашім селі не было великого поділу - роздроблення ғрунтів і лісів, бо люде, як лем могли старали ся не ділити іх дальше. Таке діління не давало доброго ғаздівства, лем провадило до більшого дзядівства. Краєвид села окрашали рілі, которы были поділены на кавальці на которых сіяно, або сажено ріжны плоды земны, которы давали кольоритний образ на полях - плодозмін.

В нашім селі вшытки хыжы ставляны были переважні на ёден подібний стиль- показаний ниże на рисунку.

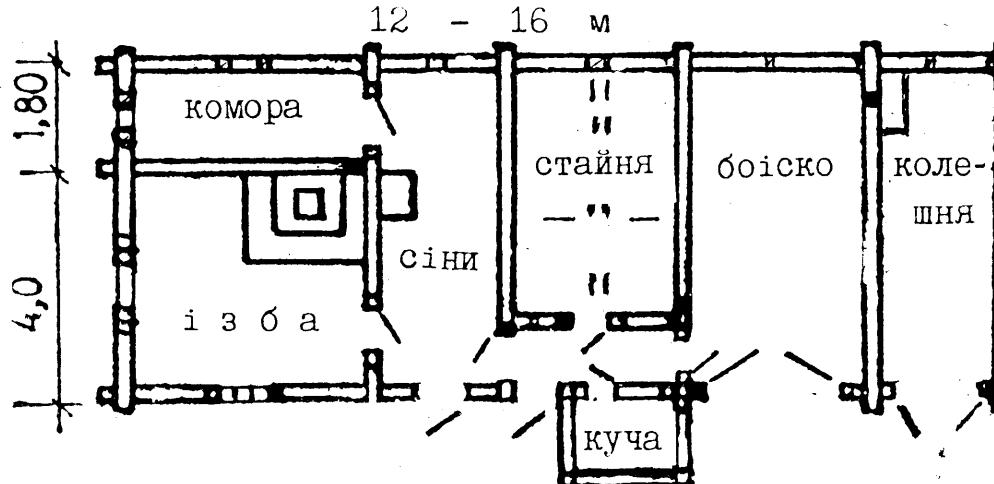
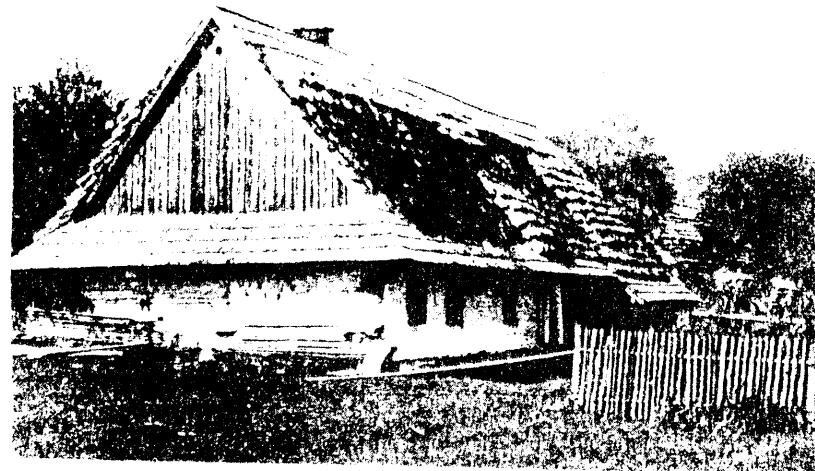

Рис. 6 - Плян хыжы під єдним дахом.

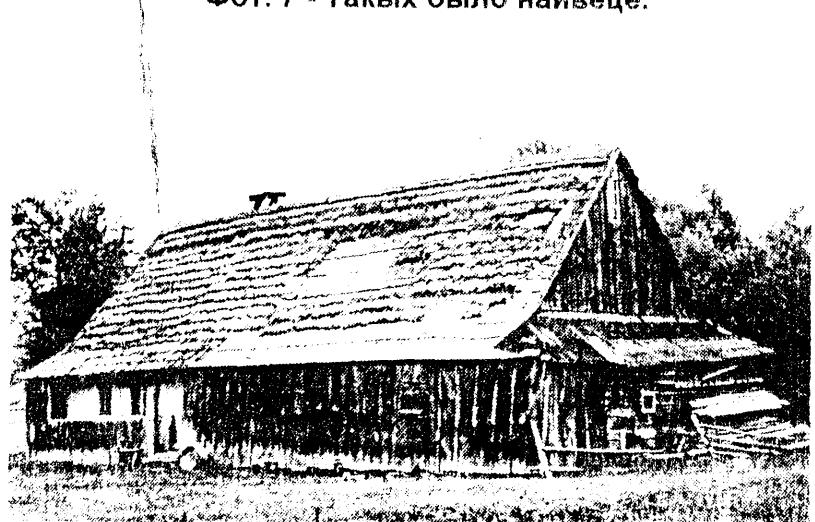
В такім пляні могли быти невеликы зміны, або більшы ізбы, або більшы сіни без боіска. Часто сіни заступлювали боіска. Могли быти поширены вшытки поміщиця в залежности од ғаздівской маєтности. Могли быти побільшаны ріжны прибудівки, осібно кучы для пацят, осібно кутці для овец і кіз, або птацтва. Некотры ғаздове робили місце курам на грядці в кутику стайні де не стояло нич з худобы. Для кролій робили місце під жолобами, де было під достатком травы, листя, сіна і соломы.

Што раз веце будували ғаздове поміщиця на ріжне знарядя і машины, якє звали "колешњом". Напевно од того, же были там найвеце переховуваны возы і колеса.

В нашім селі будували ёден тип хыж, з єдним дахом. Кажда хыжа была лем кус інакша од другой. Ріжниці были в тім, же єдны были більшы і мали веце прибудівок, а іншы мали загаты доокола себе, або лем з якысой части хыжы. Можна приняти, же в нашім селі хыжы выглядали як представлено на понижших фотографіях.

Фот. 7 - Такых было найвеце.

Фот. 8 - Таких было менше.

Фот. 9 - Хылка Сірака Петра стояла до 1970 р.

Як газдове будували свої хылки представлена зостало на понижшым рисунку (рис.10)

В конструкції тій найважнійшим деревом єст "окрент". Думам, же приниали таке названя лемківски тесълі з того, же єст барз подібне до дзюба давного корабля - головного шкелету корабля.

Вспомнити треба, же в хылках тых до 1920р. лем в стайнях будували дылины - підлогу, під котру стікала гноївка. В інших поміщынях было лем клеписко зо специальной глины, такой жебы не пукала і жебы все была суха. Такы клеписка были в ізбі, коморі, сінях і боіску. В роках двадцетых і пізнійше люде зачали вставляти в ізбах, коморах і сінях підлогу з дощок. Покрытия хыл было переважні соломяне з кичок , але греблі і стріхы покрывали юж гонтами.

Вшыткы газдове на зиму отепляли свої хылки при помочы загаты в которых переховували сіно, солому, кустрицу, сухе листя, мох, або лім - лісне руно граблене до стеліня під статок. Де не было загаты там газдове отепляли свої хыл од підмурків до выглядів - дырвами, а выше околотками з соломы житньої (Розділ 8).

- a) - угла давны
- б) - угла з XX століття
- в) - конструкц. кута хылки

- I - окрент
- II - острішник
- III - припустниця
- IV - платов
- V - кроков
- VI - загата

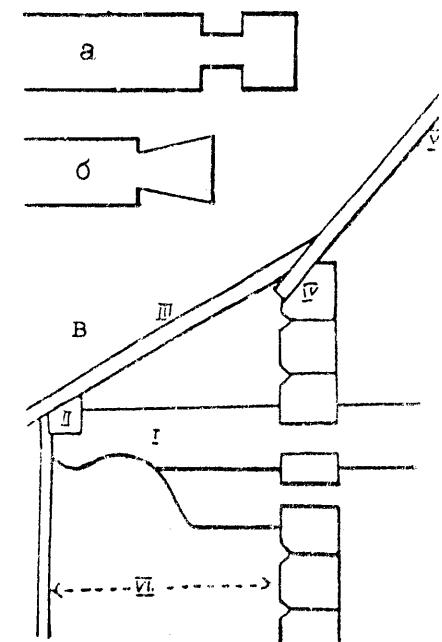

Рис.10 - Вязання углів.

Під выглядами некоторы газдове отепляли свої хылки пазъдзірьом з лену. Пазъдзіря тото не мокло, а втігало воду, яка стікала в зимі по огрітых шыбах.

Як застановиме ся добрі і приэриме цілій будові лемківской хылки, то дійдеме до переконаня, же така хылка в тамтых часах то было барз практичне, досконале і трафне розвязаня будуваних хыл, якого мало было на сьвіті. Здавало бы ся, же так побудувана хылка, де ізба, стайня, кучка і боіско, вшытко під єдним покрітьом - дахом, не было добре для самопочутя і здоров'я газдівської родини.

Было за то барз выгідне і практычне, а найбарже в часі долгой зими, коли родина ғаздівска, лем по воду мусіла выходити на двір. Тото доводит, же і колиси техніка будування хыж была на высокім рівні.

В кождій ізбі в середнім куті коморы вшыткы ғаздове ставляли великий пец з окапом, котрий разом з шпаргетом занимал праві четверту част ізбы. Каждий пец был іншої велькості, в залежности од типу і велькості хыжы. Были они барз подібны до себе - могли быти лем інакше поставлены в ізбі. До першої війни сьвітової більшіст тых пецив не мала коминів на верх хыжы над греблю. Такы хыжы называли курными, бо дым з пеца над окапом - над повалом розходил ся по цілім поді - по цілім стрижу і выходил кичками, або щитами і греблью до повітря. В роках двадцетых XX столітя каждый ғазда до такого пеца мурувал комин над греблю хыжы (Рис.21).

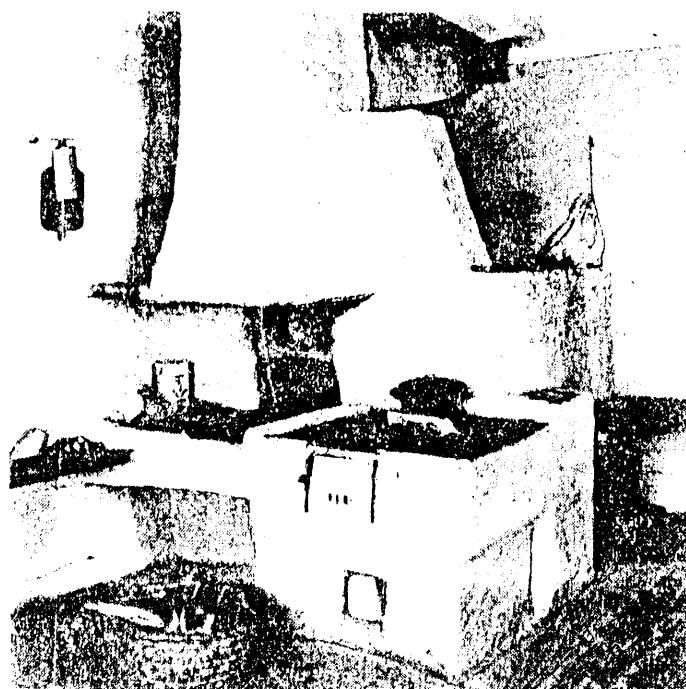

Рис. 11 - Пец в ізбі сельській.

Пецы такы мурували зо специальной глины, яка ся не крушила і не пукала. Челюсти і ватру мурували з міцної цеглы, жебы не пукали в высокій температурі. Пец і челюсти мурували на ватрі в формі склепління.

Пец такий сполнял кілька функций: - до готовління стравы для родини, корму для пацят і птацтва, - до печиня хліба, адзимок, бандуряніків, перогів і інших палят, - до сушыння зерна і вшыткого што треба было сушыти, або досушати (грибы, сливи, яблка, грушки), - до огрівання ізбы. Каждий пец мал припецок перед челюстями і другий з боку пеца, кадиј переходил дым зо шпаргета до комина. На єднім і другім припецку можна было сушыти одеж і обутя. На припецках і на пецу зимом часто спали діти і люде стары. Часто в горах ратували ся од хворот - реуматизму - ісияшу - ламаня кости, выгріваючи ся на тых припецках і на пецу.

З пециом таким часом были і проблемы, а найвеце перед съвятами великомы, як треба было печи паскы. Были припадкы, же всаджена до горячого пеца добре выкыснена паска на округлій блящі так выросла, же нияк не хотила выйти з пеца челюстями. Треба было аж розвалити челюсти. Были тіж припадкы, же на горячім припецку, або пецу припалила ся одеж, або обутя.

До краєвиду в селі зарахувати треба і іншы будовлі в загородах. В кождій загороді, што богатшы ғаздове по 1920р. зачали будувати сыпанці - шпіхліры. В сыпанцях тых ғаздове переховували свое зерно і інше насіння на потребы ғаздівски. Переховували там і іншы коштовнішы речы, одеж і обутя. Часто літом вставляли там постіль до спаня, бо ізба і комора не все могли помістити дост велику родину. Было там спокійніше і холодніше спаня, як в ізбі де спали малы діти і стары люде.

На плянтрі того сыпанця люде переховували сіно, або солому леняну і конопляну до пізнішого перетворювання в ғаздівстві.

Кажда загорода в своім краєвиді мусіла мати ішы склеп - пивницу до переховування вшыткых плодів рослин копаных - бандурок-компери, карпелий, бураків, моркви, капусты і інших плодів, якы мал на зиму. В склепах тых літом переховували молоко і перетворы з того молока, жебы ся прудко не псули і жебы были холодны до питя і ідла. Квасного - зслого молока з такого склепу не найде нічде на съсіті. Як повідали нераз люде, молоко таке, або верхнину можна было краяти на ріжны формы. Склепы такы мурували під хыжом, як быти на березі, або мурували осібно недалеко хыжы глубоко в березі. Єдны і другы склепы мурували в цілості з пуланого каміня в формі склепління і през того називали іх склепірами.

Кажда загорода не була бы загородом, як бы не плоти. Плоти в загородах були ріжни - дранкови, з жердий, а пізніше - штакетови. Були часом і плоти з гарді різаных дощечок. В загородах були іщи маленьки загорідки на квітки і огородовину. Тоти загорідки були тіж городжене меншими плотиками. Плоти мали свій характеристичний краєвид в загородах, але мали тіж свою традицію. Були часто плотами згоды медже сусідами, але були нераз і плотами великої незгоды сусідської.

В краєвиді села не можна поминути жадної студні. При кождій хъжы близко, або кус дальше мусіла быти своя студня. Були то студні з характеристичними журавями з деревяным, або бляшаним відром, на деревяній і долгій жерди з клюком, або на ретязи. В нашім селі студні були дост глубоки - муруваны з лупаного каміня. Пізніше в трідцетих роках, каміня лупане заміняли на круги з бетону. На студнях будували обудову з дашком, жебы до студні дашто не впало. В кождій студні була чиста, смачна і студена вода. Тепер як бы дахто мал таку воду, міг бы єй узнавати за мінеральну, бо колиси таком була для вшитких людей. При студнях денекотры газдове ставляли жолоби, або корыта з дощок до поіня коній, худобы, овец і кіз.

До краєвиду села додати треба іщи вшитки придорожни кресты і каплички. Головна капличка стояла під селом, при стежі - дорозі до Незнайової. Була то стара мурувана капличка з каміння. На вишнім кінци села од Ясюнки в 1934р. в двадцету річницю розстріляння австріяками священномуученика Максима Сандовича, селяне побудували памятник, котрий посвятил Єпископ Симон. Денекотры селяне як вернули з Талергофу, з Америки і з ріжних фронтів першої війни сьвітової ставляли в своїх загородах, або при дорозі ріжни кресты, або каплички з выкутыма в камени інтенціями і його фундаторами.

Таких і подібных крестів і капличок як на рис.12 було в селі понад п'ятнадцет. Тоти кресты мали велике значення в родинних історіях. Некотры мали тіж значення картографічне і були нанесены до давніх мап військових.

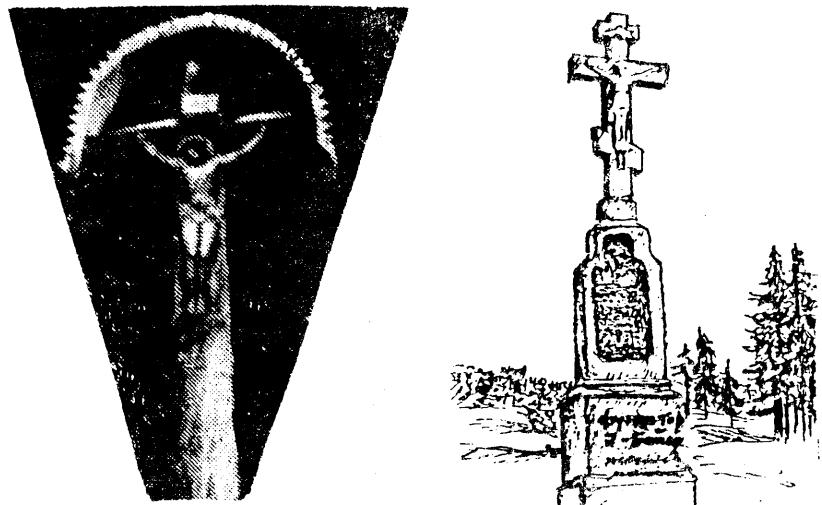

Рис.12 - Крест - капличка.

В краєвиді села були іщи маленьки стаєнки - колиби. Були они побудуваны на самім верху пасма полудньової горы од села Липна. Стаєнки тоти будувано з дерева о великости 4x3 м з покрьтюм соломяным або фонтами. В стаєнках тых в літни полудня і ночи одпочывала худоба, уці і козы. Ліпше было пастухам і газдиням, або і кому іншому піти до стаєнки подоїти коровы, уці і козы, рано, в полудне і вечером, як виганяти цілий статок три раз денно каменистым выгоном на пасвиско на тім верху горы. Таких стаєнок в селі в роках трідцетих було около двадцет і веце юз потім никто іх не будувал.

На поли Косьця Жыдяка од стороны Незнайової стоял деревяний вітрак. Вітрак тот побудувал і технічні приготовил в роках 1930-тих його сын Петро Жыдяк. Вітрак тот през кільканадцет років молол зерно на муку і сопу (сьруту) для родини Жыдяків. Молол лем товди як дул міцніший вітер. Вітров таких було найвееце осінью і зимом (Фот.5).

В селі на вишнім кінци буда Байса Даніак побудував на річи Чорна малий млин водний, подібний як на рисунку.

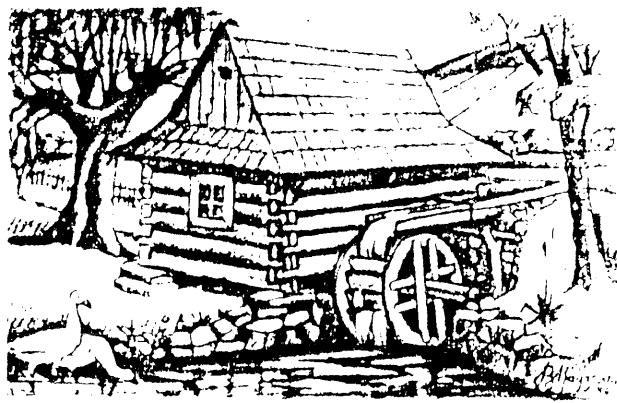

Рис. 13 - Млин водний (В. Мадзеляна).

Байсів млин водний молол зерно для іх родини. Молол лем в часі, як річка мала дост води. Сын Байси - Фецко в млині тім перед другом війном сьвітовом пробувал при помочы динама і води з колеса млинського творити сьвітло електричне. Был то маленький початок впроваджання техніки в селі.

Краєвид села не був бы повний, як бы в нім не було дороги през село і до інших сел, а також доріг до поля і лісів - выгонів. Дорога камениста, якалучила село з містом і іншими селами (Розд.2) була дост добре утримана, як на тамти часы. В селі жил дорожник Сірак Петро, котрий опікувал ся том дорогом. Де лем вода наробыла шкоды на дорозі, там зараз звозили з ріків каміння, котре товкли і латали попсуту дорогу. На дорозі ғаздове одрабляли "шарвак" - част податку дорожового. Медже селами тягли ся іїцы стежки, котрима люде ходили з села до села. Стежки тоты тягли ся полями і луками, тягли ся медже зернами, тягли ся і медже лісами. Тыма стежками ходили люде до міста, ходили діти до школы, а в неділі і сьвята ходили до церкви до сусідного села, або на гостину до родини в інших селах (Розд.3). Бывало і так, же през село люде ішли обуты в керпцях, або в бокаńчах - черевиках, але за селом обута знimalи і дальше ішли бoso до дальших сел.

Юж на початку того розділу в описі краєвиду села єст дост дуже писано о природі в селі і доокола нього. Природы в селі было дост на кождім місци і в кождім часі. През цілій рік од яри, аж до зимы природа творила на полях і лісах прекрасний і не повторяний краєвид. Як лем по зимі подул тепліший вітер з польдня, зараз на кождім місци зачала будити ся до жыття ціла природа.

З під сънігу зачала выходити нова зелена трава і першы квіткы - стокротки, каченці, крокісы і лісны фіялкы. Над полями съпівали жайворонкы. Вшытки птахи, а найвеце вороблі, плискы, вороны і сорокы вили собі гнізда. Што рока вертали з теплых краів ластівкы і зачынали ліпіти собі гнізда під стріхами. Высоко під хмарами вертали ключы дикых гусий і качок, але ключы тоты были юж меншы, як осіньом. Часом до села на мокры луки вертали боцаны.

Каждій ғаздыни зачали квокати куры, же нераз треба было некотры купати в студені воді, жеби одохтіло ся ім квокати вшыткым на раз. Некотры ғаздыні з зимуваня затримували собі по дві гуси, або качки з єдным гусаком, або качуром, жебы мати свої яйца, а з них гусята, або качата. Были і такы ғаздыні, котры такы яйца міняли з іншыми сусідками.

На меджах зачынала оживати терніна, а над потоками і в лісах розвивали ся листясты дерева. Нове листя на буках, вербах, вільхах, ліщыні і на інших деревах, на яр давало прекрасний образ природы. Каждий кряк, а найперше терніна і по ній кожда черешня, сливка, яблін і грушка прекрасні квітнули в загородах і на меджах. В горах як лем сонце пригріло, то барз прудко наступувал розквит цілой природы. Росла трава і квітло што раз веце квітків загородowych і польowych. Праві на кождім дереві якысій птах вил собі гніздо. Зозуля кукала, сорока остерігала, же деси недалеко ворона, або астряб чатує на свою офору - маленьке курятко, качатко, гусятко, або і куру. На полях орано і сіяно зерно на кождім кавальчыку землі, або сажено бандуркы, капусту, буракы і огородовину в загорідках. На кінци сажено карпелі, жебы было чым вижывити родину і статок в надходячу зиму.

Коли на яр розвили ся вшытки листясты дерева молодыма листкамі ріжного одтіня зелености, а потім заквітили зас ріжными квітками - была то найкраща пора року по зимі. На загородах і луках в селі росли ріжны травы, а медже нима было барз дуже зіля, котре люде зберали і выкорыстували до лічыння ран і хворот. Памятам, же было то зіля - бабка, райник, щавник, крвавник, божа кровця, центерия - дзэндзелия, румянок, квіт липы, свербогуз - овоч червеной терніны. Природа в селі зміняла ся барз прудко. Зараз по вчасній яри приходил час на кошыня і сушыня сіна і коничу. Вшытки ғаздове приготовляли ся до того барз докладні. Треба было выбрать одповідны косы і кісята. До кождої травы треба было допасувати одповіднюю косу. Каждого дня треба было по кошыню клепати косу. Клепаня таке одбываюло ся по цілім селі і в часі дня.

Треба було зібрати стары сохи (роїалі) або прирхтувати новы, до сушыня коничу. Травы косили все рано з росом, бо товди коса ліпше косила. В селі люде мали звичай, же сіно з загороды і близкої луки зносили на під- на плянто- стрих на плечах - хырбеті в плахтах, або мотузах.

Рис.14 - Женщина несе в плахті сіно, або листя.

Сіно і конич з дальншого поля і лук звозили на возах драбняках. Той пашы потрібували дост дуже, для коний, худобы, овец і кіз на цілу долгу зиму. Конич на сохах і сіно в кіпках на полях і загородах то тж прекрасний краєвид в селі.

Фот. 15 - Робота коло сіна на загороді в 1937 р.

Коли надышли жнива, люде в селі зачинали найперше жати серпами. Серпами жали жыто і пшеницу. Серпами жали за то, жебы зібрати гарде і здорове жыто, на солому, котра потрібна була кождому ғаздови на кычки до покриваня хыж (Розд. 8). Жыта меншы косили юж на каперу, або грабками. Ғазда підкошал, а ғаздыня підберала зерно і вязала снопы. Як було зерно гарде і густе то в вязаню помагали іншы домовники. Снопы вязали повереслами з того скошеного зерна.

Рис. 16 - Ғазда косит капером, а ғаздыня підберат.

Снопы жыта і пшеници складали до стіжків на коликах на тім самім полі. Колик довгий около 2м грубшим кінцом вбивали глибоко около 40cm до землі, а на тоньший кінец надівали снопы переплітано на криж. На вершок кожного стіжка давали з більшого снопа дашок. Колики були потрібны про токо, жебы на спадистій горі стожок зерна не перевернул ся під час бурі. В такім стіжку зерно ліпше высыхало, а в часі слоты не порастало так прудко як на землі. На полях рівных снопы зерна не мусіли быти складаны на коликах.

Жнива в горах розпочынали ся пізнійше як на долинах і тягли ся дост долго, бо зерна озимы (жыто і пшеница) приставали перше, а зерна яры, жыто, пшеница, оркіш, ярец, і овес приставали пізнійше і то барз нерівно, на горі вже пізнійше. Зерна яры люде не жали серпами, лем косили грабками, або капером на вантаж - покос. Яре жыто і пшеницу вязали в чевеликы снопкы і складали их в землянки стіжки, які були потрібні для сушыння.

Ярець, оркіш і овес косили на валок і так сушили на валках, аж добре висхло. Нераз треба було його перевертати, жебы прудше висхло. Зерна тоты грабали граблями на більши спони і вязали повереслами роблеными перед жнивами з житньою соломою.

По кільканадцятьох днях вшытки зерна озимы і яри звозили на поды - плянтра своїх хиж, де переховували ся аж до пізної осени, або зими. По жнивах краєвид і природа в селі барз ся змінила. З поля зникло сіно і зерно, остали лем бандурки, карпелі і капуста. За пару тижній по жнивах пришол час на копаня бандурок, а за наступний місяц копаня карпелій. На конець на полі остала лем капуста, которую стинали, чистили, сікли і квасили в бочці. На овочowych деревах остали лем грушки "байсівки" і ябка зимовы. З буків опало насіння "буков", которую по підсушыню можна було лускати і істи як насіння сонечника. На деревах зачало жолтіти листя, аж до його опадання. Описана перше природа в часном ярьом, коли дерева листясті облікают ся в нове зелене листя єст прекрасна і така сама прекрасна єст природа, коли в осени кождий листок перед опаданьом жолтіє інакше.

Пізном осіньом коли поля остають юж голы од травы, зерна і рослин окопowych, а дерева тіж голы од овочів і листя, земля і вшытко што єст на ній чекают на мачоху зиму, которая в горах трыват од листопада, аж до квітня - пят місяци. Природа і зимом в горах має прекрасний вид коли на полях і лісах лежыт повно снігу. На полях не видно товди медж, а некоторым деревам і крякам видно лем вершкы з під глубокого снігу.

Рис.17 - Краєвид в зимі на Лемковині.

Ліси покриты снігом сут глухи, лем од часу до часу чути дудка, который дзюбят діру в старім дереві, жебы хробака достати. В зимі на снізі видіти можна сълды заяця, лишкы, а часом і сълды диків, які переходили полями, або лісом на інше місце.

Літом на полях і лісах множило ся дост дуже мух і овадів, которы найбарже докучали худобі і коням. Худоба, уці і козы добре собі радили з тыма мухами і овадами в густых кряках. Підкреслити треба, же в селі не было комарів. Часом можна було видіти великого комара, якого звали "соньоғом".

На полях можна було стрітити гнізда малых чорных і червеноных мурянок, а в лісах купы мурянок великих. Были тіж малы велики пауки. Часом дағде в лісі на поляні, або на меджы - на купі камінія в горячий ден можна було видіти невеликого гада - заскроньца, який вигрівал ся до сонця. Был він нешкодливий ани для люди, ани для худобы, але никто не хотіл з ним ся стрічати.

В горах слотны дни і ночы тіж были дост приємны, бо не были они студены. В такы дни в лісах не бракувало грибів. Люде зберали лем грибы знаны і придатны до спожыття: - правдивки, червенякы, рыджыкы, сосънякы, барапі рогы, лешівки, добры голубінки, підпенькы і гливы. Інших грибів никто не зберал. Не чул см, жебы дахто хворіл по зіджыню грибів, а было іх не мало.

В такы слотны дни в лісах, на стежках і потоках можна было стрітити маленьку жолто - чорну ящурку - салямандр, которая барз втікала од вшыткого што ставало ій на дсрозі.

Осіньом на стріях і греблях хиж, або плотах зберали ся в ден ластівки, которы думали на зиму одлетіти до теплых країв. По 1935р. коли през село перетягнули лінію телефонічну до граничных пляцівок в Радоцині і Грабі, ластівки перенесли ся зо стріх і плотів на тоты дроты телефонічны. І для них настали тіж ліпши часы в горах.

Климат в нашім селі был дост уміркуваний. Поля і ліси были веце сухы і за то в селі не было мокро і мглисто. Часом лем в слотны дни і ночы было веце мокрості. На Лемковині знали, же климат Низкого Бескиду єст барз добрий, якого єст штораз менше на съвіті. Повідали люде, же як пришла правдива яр, то дост долго, бо аж до осени было веце теплоты, як зимна і то не лем днями, але і ночами.

Барз часто в горах сповняло ся ворожыня:

- Не Благовіщення нема зіве проміщеня (25 III)
- Святий Михаїл на сивім коні грижал (21 XI)

До гнеска о кліматі в горах кружат добри оціни і факты:

- В ясну ніч можна було добре ся виспати під плотом в загороді. Небезпечна була лем мурянка, або хохолаз, котри могли влізти до уха, або носа.

- Не було там жадних комарів.

- Росли там буки і ялиці, а твердят зневіці, же дерева totы не будуть рости там де єст недобрий клімат.

- В ріках і потоках жили струги і раки, а зневіці твердят, же totы риби і раки не будуть жити в нездоровій і нечистій воді.

- Люде не одчували наглої зміни температури і зміни магнетичного тисніння, бо такы нагло не приходили. Температура погоди не зміняла ся з години на годину.

- Сухий клімат гірський в кождій порі рока помогал людям. Не перешлідували іх хвороти серця, ани хвороти реуматични. Люде лічыли ся сами і своіма способами. Квіт липи, сок з малин і яфыр, дзендерзеля і румянок ратували діти і старших од перестуды і інших хворіт.

- Од реуматизму, ісияшу і ламаня кости ратували люди, іх пецы і припецьки на котрих можна було ся добре вигріти.

- Твердили люде, же в тім кавальчыку Карпат, як була яр, то була правдива яр, як було літо, то оно було, як була осін, то треба було ся спішити з роботами в полі, а як пришла зима, то єй всяди було повно і то дост долго.

І так, краєвид, природа і клімат в селі були зо собом барз міцно повязаны. Были, сут і будут подібны в яр, в літі, в осени і в зимі, лем же села того юж неє і такого юж не буде. Повідають, же тепер в горах кус ся змінило в природі і кліматі, а найвеце в краєвиді. Єст то правда, бо і на цілім сьвіті вшытко ся змінят, так же не може быти жадної дивоты, же так єст.

Тепер по пятдесятю роках од висеління, краєвид маленької части нашого села єст такий як видно на понижшій фотографії. Колічко - то дубы, місце де стояли дві церкви, тепер там остали лем шліди по двох великих цминтарях. На тім кавальчыку села з "горбка" по церкви около 600 м довгости стояло десят газдівок, дві церкви, дві плебанії і два цминтарі. Білы плямки на фото, то місця де стояли хыжи, од правой - Барны Стефана, друга - Мотыкі Василя, третя - Лизак Юлії, четверта - Жыдяка Василя.

Фот.18 - Вид на "горбок" зо славного поля битвы в 1915 р.

Обі фотографії представляють, що остало в селі по пятдесятю роках: 1947 - 1963.

Сут то фотографії з 1963р. з місця де стояли колиси хыжи наших селян. Перша біла пляма з правой і ва нижній фотографії то місце де стояла хижка автора той книжки. Такы біли плямы сут праві на кождій лемісівській загороді.

РОЗДІЛ 5. Часы наших дідів в роках 1870- 1910.

В попередніх розділах кус спомнено о тяжкій долі лемківського хлопа за панування Австро-Мадярського, перед знесеньм паньщыны в 1848р. і по знесеню паньщыны не наступила поправа життя люди по селах, хоц і увласнено хлопів. Дале панували велики властителі земель і лісів, котрих називали, грабями. Іх поля і ліси були доступні для лемківського хлопа, лем за великим оплатом, або тяжким одробком.

Каждий ғазда по впровадженню в життя той устави отримал невелику част землі і ліса і то в кількох кавальцях поля і ліса. За тоти поля і ліси держава визначала високи податки, лем же в тих часах не було де гроша заробити, або вигаздувати. Дальше панувала утайнена паньщина. Землі марни, на котрих барз тяжко було виживити дост велики родини. Треба було дальше просити пана о роботу за котру була марна заплата. Часто треба було брати в аренду поля і ліси панськы за котри треба було тяжко одрабляти. За своєї невеликої ғаздівки не було можна дуже дачого продати, бо мало оставало з ғаздівки. З лісів своїх не було як вивезти дерево, або дырва до міста, бо не було ани доброго коня, ани воза. Хто міг до міста довезти кус дерева, або дров, то за tot грош треба було зараз купити найпотрібнішы товары - канфіну, сіль, скору на керпці і даяку одеж.

Життя мешканців Карпат робило ся штораз тяжче і не ласкаве. Було мало землі і ліса, а часто поділеных по кілька моргів на членів родини. Коло панських лісів панове будували тартаки в котрих некотры ғаздове робили за марний грош. Хто мал коня і добрий віз tot міг заробити кус веце гроша, але таких було барз мало в селі. Можна було звозити дерево з лісів до тартаків, або возити з тартаку дошки до міста. Люде на Лемковині і так само в нашім селі занимали ся найвеце управом барз планной землі, выпасом худобы, овец і кіз, вивозом дерева і дров з лісів. Кус люди занимало ся каменярством, ковальством, столярством і іншим ремеслом, але найвеце робили для себе і своїх близких.

Треба було глядати ріжних способів на пережыття і на поправу своїх ғаздівських проблемів в кождій родині. В кінци XIX і початком XX століття, коли було найтяжче в родинах ғаздівських, люде зачали роззерати ся за даяком роботом, найперше в сусідных країнах на Мадярах і Німеччині, де нанимали ся до ріжних робіт сезонowych, найчастійше до робіт жнівних.

Жнива то лем місяц-тяжкій роботи, котрий лем на коротко розвязувал тяжку долю в родинах лемківських. Незалежні од робіт сезонowych - жнівних на Мадярах, зачала ся еміграція некоторых ғаздів до Америки Північної і Полудньової. Еміграцію організували специальні - платни агенты, котри робили тото так, як колиси перед віками - еміграцію люди з інших країв Європи. До першої війни съвітової по обох сторонах Карпат мало було таких родин, котри не мали бы когоси в Америці, або і де інде. Были і таки, котри до Америки іздили по кілька раз.

На еміграцію виїхати могли лем totы, котри зобрали кус гроша на агента і на подорож. Тота еміграція лем кус змінила ситуацию економічну наших дідів. Вшытко залежало од того, яку хто нашол роботу і як потрафил заробити і заощадити гроша для родини. Лемкам за водом бывало ріжно. Дуже іх повернуло з зароблеными грошами, але были і таки, што вернули за пожыченые гроши. Были і таки, котри зароблены гроши пропили, або пропратили в касинах гры, або николи не вернули до своїх родин в краю. Перед такими і іншими проблемами поставлены были і ғаздове мешканці села Чорне, котри для утриманя своїх родин тіж мусіли глядати роботы поза границями свого села. Найперше зачали од полудньової країны мадярской, бо то было найближе і найвиїгіднійше, де можна було зайти піше, або поїхати возом. На Мадярах були лем роботы в сезоні, а найвеце в часі жнив. Велики маєтки на землях мадярских потрібували дуже силы людской до зберання зерна на хліб. Были в селі старши ғаздове, котри не раз пробували поправляти свою тяжку долю в горах. Служили тіж в войску австрияцкім і чули, же на полуднє в країні теплійшій коло Пешту над Дунайом і коло Дебречина сут велики урожайны землі на котрих бракує хлопських рук до роботы.

До таких ғаздів што знали ся кус на більших роботах жнівних належали: Байса Іван, Кытчак Михал, Байса Петро, Жыдяк Константин, Барна Кондрат, Лизак Іван, Прислопский Петро, Шпак Осиф, Прислопский Лукач, Кусайла Антоний, Байса Данько, Косарович Теодор, Гелем Данько, Гыба Петро. Там де була велика родина на жнива в'їзджало часто і веце хлопів з дому. Організаторами ғруп жнівярів були переважні поважні ғаздове, котри юж деси обертали ся в съвіті. ғаздове totы організували групи косярів і помічників. Зараз по яри в горах приготовляли вшытко што потрібне було косярам до жнив на великих полях мадярских, не таких кавальчыках землі, якы мали в селі. Початково ғрупы таки ішли на Мадяры піше през три - штырі дни і

то найближшом дорожом през - Конечну, Зборову, Бардіїв, Кошиці і дале на поля коло Пешту, або коло Дебрецина. Пізніше в наступних роках, як ліпше розпознали ситуацію на землях мадярських, виїзди організували юж фурами, бо то і легше і можна забрати зо собом веце знарядя потрібного до роботи. Было тіж можливе привезти од тамаль зароблене зерно, на потреби своїх родин.

На Мадярах жнивярам платили зерном на кірці, але до того давали іщи кожому по літрі палюнки на ден. Было так, же хто при жнивах попивал палюнку і добре закусувал солонином, тот вытрумувал в роботі цілий час жнивний. А тот што пил воду, тот не вытрумувал великої спекоти, яка панувала на рівниках мадярських в часі жнив. За жнив мадярських вертали газдове не єднако. Бывало, же весело, як добре заробили і вшытко привезли, але бывало і смутно, як були слабы урожай і косяре веце пропили як заробили. Были тіж і бунты на паньских полях, як нпр. бунт мадярських хлопів під проводом Кошути в 1849р. де войско австріяцкє з помочом войск руских тлумило тот бунт. На тамтых землях не было спокою, бо часто грасували там збійники, которы боронили мадярських хлопів перед гнетом феудальнай монархії Австро - Мадярской. Од тых часів, коли люде ходили на жнива на Мадяры остало в памяти дост дуже съпіванок на Лемковині, хоц бы такы, о "Дунаю", "Дебрецини" і "Прешові".

В тых виїздах на мадярски жнива был єден выняток, такий, же на тоты роботы не брали жінок і слабых хлопів. З нашого села на мадярски жнива ходило більше як трідцетох газдів, т.е. більше як половина газдів зо села. Тоты што оставали на газдівках в селі мали дост роботы і занята з тым што хто мал. Єдны мали по кільканадцет гектари поля і ліса, іншы мали лем по кілька моргів, але вшытки мали землю, пасвиско і ліс. На кождій газдівці тримали коровы і быки, і кус іншой худобы, пару овец і кіз, і пару кур і гуси, або качок. Богатшы тримали коня. Жнива на Мадярах то лем місяц тяжкой роботы, а коли вернули ся од тамаль, акурат в горах зачало приставати свое зерно. Было то велике переживаня газдів, коли по богатых жнивах на землях мадярських, де урожай были велики і богаты і то найвеце пшеници, на своих газдівках в горах треба было зберати урожай далеко слабши і то, жытко, ярчык і вівсик.

Такє порівнаня роботы і урожаїв приносило маленьку поправу в пізнішім газдуваню в селі. Хоц не були то велики зміни, але газдове зачали кус інакше смотріти на управу землі т.е.

ораня шырших загонів, там де ся давало так орати, сіяння коничу, который давал можливіст більшого удобряня землі. Найважнішее єст тото, же газдове пробували веце дбати о гірску, ялову землю. Помагали ій чым хто міг - гнойом, гноівком, мінералным гноіньом, але было то аж перед другом війном съвітовом. Жнива на Мадярах і для наших селян не розвязували тяжкой долі родин сельських. В роках 1870 - 1910 барз велика част газдів захотіла тіж емігрувати до Америки і Арґентини. До того нашли ся агенты, которы за добру заплату приготовляли потрібны папері на подорож за море.

З села на еміграцию не вшытки газдове виїзджали в єдинім році, але по кілька газдів на рік і то не разом, лем осібно товди як кто зобразил потрібны гроши на агента і на подорож. Были і такы родины з которых виїхало веце осіб, а медже нима виїзджали і молоды дівкы нпр. Брейда Юлія - вишла за муж за А Стакха, обое вернули до краю, але він виїхал зас і більше не вернул, бо родина переселила ся на Україну.

Більшіст газдів повернула до краю перед первом війном съвітовом. Заробили кус гроши на потребы своїх родин. Тоти, которы пережыли війну виїджали зас за море, або висылали своїх братів. З нашого села з початком ХХ століття на еміграции в Америці, Канаді і Арґентині было трідцет єден газдів і пару дівок. Было то веце як половина з 51 газдів в селі.

Лем 14 газдів з села николи і нигде не виїзджало за роботом, а были то - Тхір Іван з шолтиства і Роздзільский Осиф з середини села. Оба они мали дост велики газдівки, на которых было дуже роботы. Інших 12-тьох газдів не было стати на виїзд на еміграцию, або не мали дост гроши на агента і дорогу, або не чули ся на силах на тяжку роботу на жнивах мадярських, або в Америці. Медже тыма газдами были: - три родны Ваньків з шолтиства, - дві родины Шевчуків, - дві родины Пирчів, і Пашкевич М, Васенко І, Валько Л, Коруц П, Дзяма О і Кусайлі Т.

В Америці наши селяне доставали барз ріжни, але і найтяжшы роботы. Найвеце іх было в майнах - копальнях углія під земльом. Были там: Кытчак М, Барна К. Гелем Д. (засыпаний), Гелем О, Шевчук Д. Найгірше было тото, же мало который з селян знал чытати і писати, а чужого языка то юж жаден не знал. За то і роботу было не легко найти.

Пару газдів не вернуло до краю юж николи. Єдны нашли ліпши обставини, іншы барз прудко забыли о своих родинах, а іщи іншы остали там, бо сусіде, або добры люде причынили ся до того.

Выстарчыло лем дашто написати о родині, як жые і з кым ся задає, то юж не было жадной помочы з Америки.

В тім місци треба помістити барз важну пригоду яка трафила ся в Америці мойому дідові: Барна Кондрат виїхал до Америки по 1905 році. В краю лишил пятеро діти. Там трафил до роботи в майнах - копальні углія. Деси по кількох роках тяжкої роботи зостал засыпаний глубоко під земльом. Там пережыл аж 18 дні, а коли екіпі ратунковы Го нашли, ледво жыл. Пережыл сам єден лем през того, же там під земльом нашол ся в якысій більшій дірі, де було кус повітря, яке доходило разом з краплями води, которы капали там од часу до часу. Totы краплі води і повітря яке доходило під землю позволили пережыти так долгий час. По долгім лічыню лікарэ выратували діда, але не на добре. Властителі копальні хотіли іщи заробити на тім, жебы дідо згодил ся быти показуваний по цілій Америці, як великий богатер, который пережыл так долго під земльом. Дідо не знал чытати, ани писати і не хотіл дознати такого гонору, захотіл лем повернути ся до краю до жены і діти. Підписал "крестиками" якысы папері і вернул до краю. Не отримал жадной заплаты, ани одшкодування. З краю пробувал доходити своїх прав, але нашли ся сьвідкове і підставлены папері, же він сам добровільно зрюк ся вшытых прав до одшкодування. Potіm оповідал жені і дітям (моі бабці і нянькові) як добре было в Америці, але не бідному і невченому Лемкові, который повинен лем робити по пятнадцет годин денно, а зарабляти пят долярий тыжњово.

Оповідали нашы селяне і о інших проблемах емігрантів в Америці. Част з них описаны сут в Історії Лемковини - Лемкина з 1969р. Єдным таким проблемом были страйки, в которых Лемкы не хотіли брати уділу за што дуже з них стратило жыття. На цмінтари в Шеандоа Па сут гробы Лемків побитых през ірляндців за то, же хотіли они робити, а не страйкувати.

Часы нашых дідів з кінця XIX і початку XX століття розпочали великий рух еміграційний на Лемковині. Были то найтяжшы часы до якіх допровадила монархія Австро - Мадярска, которая в своім діяню мала гнобити вшыткы славянскы народы. Totы часы започаткували розпорашыня Лемків, а рокы 1945 - 1947 дополніли дальнего розшмарыня іх по вшытых краях сьвіта.

РОЗДІЛ 6. Перша війна сьвітова - 1914 - 1920 р.

В перших роках ХХ століття на цілім сьвіті міцно заостряла ся ситуація, а найбарже помедже краями Европы. Дуже народів утисненых феудальним устрійом прагнула визволити ся од того утиску і поправити свій економічний стан. Правительства вшыткых держав, штораз барже хотіли мати веце впливів на своїх підданых, что не все ся удавало з тыма гноблеными народами. Зачали творити ся державны поділы на два бльоки, з єдної стороны: Німеччина і Австро - Мадярщина, а з другої Росія - Франція і Англія. Така ситуація не давала спокою жадному бльокові і потаємно обі сторони зачали енергічне приготовляння до війни. Найбільшим запальним місцом в Европі были краіны Балканськы і Галичына в которых Росія хотіла мати своі впливи на народы славянскы. На таку нагоду не треба було долго чекати, бо юж в середині 1914 рока в Сараєві - столици Босньі зостал застрілений през сербского студента австріяцкій наступник Цісаря - Фердинанд.

Тот інцидент послужыл, же юж 27 липца 1914р. Австрія выповіла війну Сербії, которая была звязана договором з Російском. Коли Росія оголосила в себе мобілізацію до войска, Німеччина выповіла війну Франції і Росії. До єдної і другої сторони прилічыли ся іншы державы і народы і так розпочала ся барз тяжка і траічна перша війна сьвітова. На конец в війні тій в 1918р. розпали ся вшыткы три велики і міцны монархії з которых меншы краі і дуже народів отримало свою одруbnist і незалежніст. В тім была: Польща, Чехословакія, Румунія і іншы державы.

Лемковина положена была акурат на дорозі переходу войск русских до Австрії і за то хоц бідна потерпіла барз дуже так в населеню, як і в добрах матеріяльных. Розголос о приготованях до війни почули і Лемкы на еміграції. Дуже з них хотіла быти ближе своіх родин і повернула до краю. Котры остали на еміграції, не были перешлідуваны і не пішли до войска то іщи отримали ліпшу роботу, бо американський промысл зброі отримал велике запотрібування на вшелеяку зброю. З нашого села в Америці в часі той війни остало шестох ғаздів: Д. Стах, Т. Баволяк, П. Шута, Д. Гелем, М. Дзюбак, і С. Барна. Трьох з них - Баволяк, Гелем, і Барна николи не вернули до краю.

Акурат в нашім селі кілька років перед вибухом першої війни сьвітової діяла читальня ім. Михала Качковського, котру заложив гр.католицький священник Михал Юрчакевич. Читальня тога в своїй програмі діяльності мала помагати в розвиваню освіті серед наших селян. Памятам, же і потім за моїх часів в 1936р. в читальні тій було дуже книжок, а найвеще писателів руских: Достоєвського, Гоголя, Толстого і інших писателів. Були там теж ріжни гри: шахи, п'онки, лотерія і інші.

Праві з кождої сельської родини, членом той читальні був сам ғазда. Юж на долго перед вибухом першої війни сьвітової влади австріяцькі шлідили діяльністі кождої читальні. Уважали, же члены такої читальні провадят діяльністі о рускій орієнтації і тым самим в іх розумінню сут "ворогами Австро-Угорщини". Хоц діяльністі таких читальні не мала виразного політичного значення для Лемків, то Австро-Угорщікам було того потрібне до застрашання спокійного і невинного народу і до провадження террору на населеню Карпат, а в тім і на наших селянах.

Недолго по тім як Німці выповіли війну Росії, войска руски розбили в вересні 1914р. під Львовом австро-угорську армію. Зараз по селах Лемковини зачали ся індивідуальни і груповы заберання ғаздів до арештів, а потім до лягру в Грацу - Талергофі. В селі найперше арештувано заложителя читальні священника М. Юрчакевича і всаджено його до арешту в Гірлицях. До лягру в Талергофі зо села забрано 17 ғаздів. Інших селян забрано до войска австро-угорського і вислано іх на фронт італійський. Двох хлопів забрали з конями і возом на "форшпан". Коли в грудні 1914р. фронт зо сходу дішол до нашого села в селі остали лем люде стары, женчыны і діти. Войска австро-угорські як одступляли під напором руских войск по дорозі спалили юж на сході дуже сел. Спалили недалеки села: Поляны, Крампну, Святкову Велику і Малу, Тиханю, Жыдівське, Ростайни і Незнайову. Не дали ради спалити сел: Ожинни, Грабу, Вышовадкы, Долгого, Радоцины, Чорного і дальших сел на захід. Зима 1914 - 1915р. була найтяжшою зимою в історії села, не лем за то, же була остра, але за то, же акурат той зими в селі затримал ся фронт руско - австро-угорський. Войска австро-угорські викопали в пасмі верха гори од села Конечна цілу лінію декунків, а войска руски заняли оборону верхом гори од села Незнайова. Ночом до села приходили войсковы патролі з обох сторін, бо в ден од сторони австро-угорської було видно ціле село, як на долоні. Австро-угорські патролі маскували ся білом одежом. Не було приемне, коли оба патролі натрафили на себе - товдій міцно сой постріляли.

Повідали люде, же зима докучала барже войскам австро-угорським, бо ім було тяжше довезти провiant і войсковы запасы през дві гори з Конечной. Села були бідны, жебы могли помочи дачым в такій ситуації. Були припадки голоду і замерзання вояків австро-угорських. Той зими войска руски плянували найкоротшом дорожом през Середні Карпати достати ся дальше аж до Австро-Угорщини. В старім році войска австро-угорські затримали руских вздовш гор Карпат.

По святах Різдвяних і по Новім Році войска руски приготовляли ся до офензивы на австро-угорські декунки, жебы прорвати лінію фронту і піти дальше на захід, ближе австро-угорського краю. В селі Незнайова- три кільометри од нашого села зобрали велику силу піхоты і канонів. З канонів пробували остріляти австро-угорські декунки, але нияк ім того не выходило - не трафляли до цілю, лем далеко од декунків. Було так, же кулі трафляли лем до села де єдна трафила до саду, друга до студні, а третя на хужу Тхоря Івана, котра ся спалила. Люде в селі думали, же то австро-угорські войска зачали палити хуҗы і вшытки рыхтували ся на найгірше.

Австро-угорські каноны уставлены були аж за двома горами в селі Конечна - бкм. Котрысой зимової ночи по Новім Році руски заплянували перервати лінію австро-угорських декунків. Підтягли до села дуже піхоты і великим силом підышли недалеко декунків австро-угорських. Над раном хотіли штурмом на баїнеты заняти верх гори на котрі була лінія декунків австро-угорських. Настал великий нерівний бій. Войска австро-угорські не приступили до штурму, лем крижовим огњем з великих ғверів машыновых косили вшытко, што ся рушало на чистім съніговім полі недалеко декунків. З оповідання моїй бабці і дванадцет річного товди моого няня і інших сусідів знам, же як ся розвиднило то цілий горбок поля застелений был побитыми і ранеными вояками рускими. Цілий ден, аж до пізнього вечера на полі тім около 500 м² чути було лем страшний крик і йойк о ратунок. Хто не був забитий то мусіл быти ранений, бо там не було жадного ратунку- ниякої ослони, лем дост глубокий съніг.

Хто там іщи жыл, то і так в ден не міг ся рушити, бо стрілянина не уставала, а ночом треба було замерзнути на міцнім морозі і в глубокім сънізі. Другой ночы войска руски наступали іщи більшом силом, але і тым разом ся ім не удало. Остали там на тім маленьком кавальчыку поля. Зачереніл ся білий съніг і кров руских вояків стекла до землі чорнянської.

Ішли руски вояки і ішли, але треба повісти, же не ішли, лем іх старшина войскова пхала, без жадної воєнної тактики. Ішли чистым горбком на наймінішы пункты тяжких австріяцьких гарнізонів машинових, специальні там поставленых. Ішли з криком "ура - ура" на баінеты, але хитрій ворог не принял штурму, лем косил наступаючих великим огњом крижковим.

Хижки і вшытки поміщиця в нижнім кінці села заповнені були раненыма вояками рускими, котры якоси довлекли ся до села. Дуже ранених пережило totu трагедию воєнну, але з яким терпіннем. Была то страшна і трагічна не до описання подія воєнна в моім селі. Люде долго роздумували, а вояки котры пережили totu битву тіж потверджали, же таку офензиву треба трактувати лем яко зраду офіцерів на своїх вояках. Вистарчыло місце штурму пересунути в єдну, або в другу сторону о двіста - триста метрів і не було бы тілько людських жертв на тім полі. Сами руски переоналися на третій ден, як з Незнайової зачали цільно стріляти з канонів по декунках австріяцьких. Наступного дня не було юж австріяків в декунках. Одступили за Конечну, де фронт стоял до мая 1915р.

В наступных днях руски поховали своїх вояків на полі під тыма декунками. На тім маленькім полі битви ок. 0.5 км² стратило життя 372 руских вояків і лем двох вояків австріяцьких. Дуже було ранених того никто не знал і не буде знати. Пізніше по двох роках, власти австріяцьких тих вояків похованых на горі перенесли на цвинтар войсковий коло церкви

Той зими войска руски заняли праві цілу Лемковину по північній стороні Карпат, лем же з великою стратами в людях і в маєтку войсковім. Заняли але на коротко, бо лем до мая 1915р. Дальшу част зими селяне нашы пережили юж разом з войском руским. Старши люде оповідали, же войска тоты ділили ся вшытким што мали для себе. Мали під достатком "сахару" - цукру, але в великих кльоцках. Не бракувало ім хліба і дугану. Вояки руски разом з селянами обходили неділі і съвята східнього обряду. Тепер люде чекали відомости од своїх близьких з Талергофу і з войска австріяцького. Тих відомости не дочекали ся аж по маю 1915р.

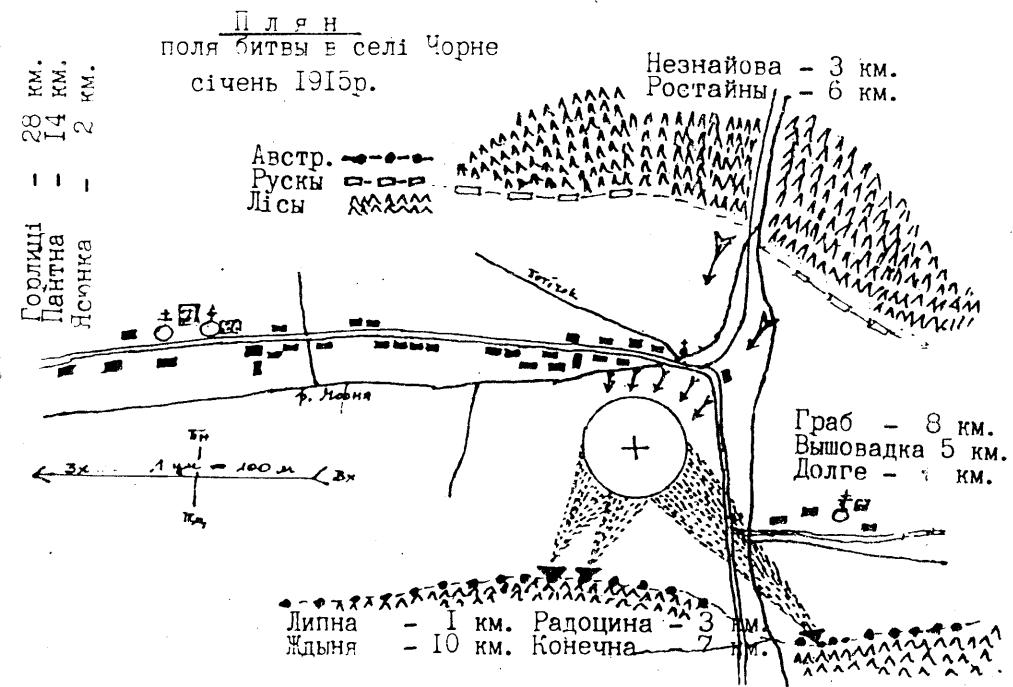
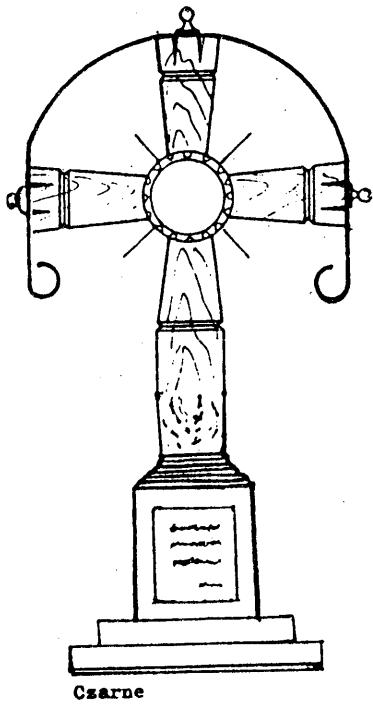

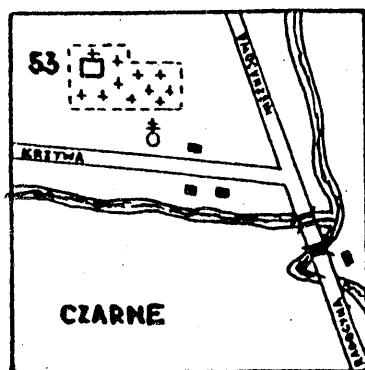
Рис.19 - План поля битви войск руских з австріяками в 1915р.

През тых кілька місяци зимових і ярніх австріякы стягнули на руский фронт до Карпат праві 2/3 свого войска. Приїхали тіж і доборовы войска німецькы. З початком місяця мая 1915р. вспільна офензива войск австріяцьких і німецьких під Горлицями по штырьох днях великих боїв зачали выпыхати войска руски на схід. За два місяці войска австріяцьких і німецьких выпыхали руских аж на давни граници перед розпочатом першої війни съвітової. Вшытки войска лишили за собом велики жертвы людськы. Съвідчат о тім велики цвинтарі войсковы по селах і містах по обох сторонах Карпат. На стороні північній в книжці Романа Фродима - выдавництва Студент-ского Коля Провідників Бескидских з 1985 вимінено аж 44 села лемківськы в которых сут цвинтарі войсковы.

Czarne

1 km od Miełoki, na zach. od cerkwi i przycerkiewnego cmentarza.

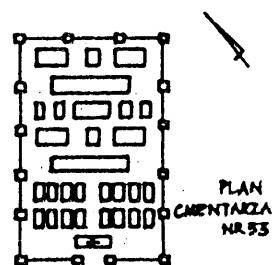

Polegli: Austriacy - 2
Rosjanie - 372
Projekt: D.Jurkovič. Wystrój

cmentarza drewniany, bardzo zniszczony.

Inskrypcja: Byliśmy owocem - staliśmy się nasieniem
Które wyda tysięczny plan

Рис. 20 - Крест і план цвинтаря 1925р. (Фродима)

PLAN
CMENTARZA
NR 53

З опису цмінтарів видно, же там лежат похованы воякы руски, австрияцькы і німецькы. Числа похованых вояків сут дост докладны, там де гробы были іменны, але де были гробы спільны там можут быти недокладности. В тых описах вычитати можна, же в некоторых місцевостях стратеїчных были велики бої, а в ных дуже жертв в людях:

- Просмык Граб - Бардиів	разом	700	(руских 480)
- Просмык Конечна - Бардиів		429	" 181
- Горлиці - кілька цмінтарів		1219	" 455
- с.Чорне і Долге (не стратеїчни)		618	" 579

Подію о битві "чорнянський" старши люде оповідали часто, а найвеце в другу війну сьвітову, коли лем была бесіда о боях войск совітских з Німцями в роках 1941 - 1945. По битві під Горлицями, на Маґурі і в Конечні з села Чорне войска руски одступили без бою. В нашім селі в котрім было мало хлопів люде бояли ся барз австрияків, которых добре знали од давна перед забраньом хлопів до лягру в Талергофі і до войска. До того іщи руски агенты страшыли, як то войско австрияцке і німецьке буде тепер обходило ся з людми. Обіцували і хвалили, якє то добре жыття будут мати люде в Росії. Страх і надія робили с ос. З войсками рускым приготовляло ся вийти веце як половина селян. Хто як міг і чым міг - возами кінными і тягненых быками або коровами, хто лем чул ся на силах втікал в незнане за войсками рускым. Дуже было таких, котры свое богатство несли лем в тлумаку на плечах.

Перши розчаруваня пришли юж в сусідніх селах: Незнайові, Ростайнах, Крампні, Полянах, де вшытки села были спалены з іх цілым маєтком. Не былонич дивного, же люде з тамтых сел виїхали, не мали южнич до страчыння, осталася лем надія, же деси може буде ліпше. Нашы селяне по тяжкій і трудній дорозі влечыня ся за войском деси по пятдесятох кільометрах дороги затримали ся в селі Мшана недалеко Дуклі. Там спільні передумали, же в порівнаню до того што виділи юж в дорозі не мусят іхати в незнане, бо маю іщи своі хыжы в которых можут якоси пережыти і там почекати на своіх близкых, котры деси в далекім сьвіті думают о селі і родині. Забракло тіж надії, же деси в незнані Росії хотси чекат на них і поможе. Розсудок перенял верх і більшість вернула домів. Дальше за войсками рускым пішли лем некотры молоды парібци, котры іщи не были суцы до войска, і сильнішы хлопи без родин.

Не за долго, бо лем за два роки в Росії вибухла революція, од котрой нашы втікали, як лем ся ім удавало. Яка була в тих часах тяжка доля Руснака най посвідчyt автентичний факт.

Штырнадцет річний хлопец Стефан Стак з Долгого пішол дальше за войсками рускими і трафіл аж на далеку Україну. Пішол з думком, жебы заробити і купити кус зерна для великої родини - на тяжкы дны воєнны. Легко заробил і легко купил, лем як вернути і довести того зерно більше як два тисячы кільометрий. Було того зерна не веце як кількадесят кіля і напевно не веце як в двох цідиллятах, котры перевісил през плечо і донюс до стаци. Цідилята тоты вуз на колеі медже вагонами товаровыми і то веце ночами, бо на вағон особовий трудно було ся достати. а грош який мал треба було лишыти на ідло. По році часу довюз здоровий і счастливий тото зерно на втіху своїх родичів і менших братів і сестер.

На Лемковину і до нашого села по битвах на Маўпі і в Конечні вернули зас австріяцьки власти. Не було так як страшыли рускы агенты, а лем як колиси перше. По зимі 1914 - 1915 для селяннич не було юж страшне. Не було вшyткых ғаздів, не було зерна до сіяння, не було бандурок до саджыня, не булонич і до жыття, було лем тото з чым вернули назад з під Дуклі. Була тіж велика надія, же іде літо, а з ним і легше жыття на селі. Найважнійше було тото, же сут дома, же єст спокійніше і же надыйт якыси відомости од своїх близьких з лягров і войска.

Коли войска австріяцько - німецьки однесли побіду над войсками рускими зачали приходити відомости, же сьвіт довідал ся о "пеклі талергофськім" товди зараз власти Объєдиненых Народів заняли ся тыма лягровами. Змінила ся ситуація в ляграх і помаленькы по єдному - двох зачали вертати з Талергофу до села ғаздове, барз споневераны, лем же з великим надійом на ліпше. Для некоторых ғаздів було то барз коротко, бо тых вшyткых, котры були здоровы і могли служыти в войску, зараз Австріякы мобілізували до войска і висылали на ріжни фронты.

З сімнадцетох талерговців зо села не вернул лем Барна Іван. Десятох з них зас забрали до войска, а шестох слабших на здоровлю остало в селі. Гнет надышли відомости зо шпýталів войсковых од раненых селян: Сохрана В. Валька Л. Барни О.

Кілька хлопів трафіло до неволі інших войск: П. Прислопский, П. Сірак, Л. Ванько.

Были і прикры відомости - урядовы повідомління "Ваш муж - отец згинул за Цисаря", а были то: І. Байса, І. Прислопский, П. Коруц, М. Баволич, І. Шевчык.

Не вернули тіж з "форшпану" отец Кавчак М. і його сын Петро.

Перед війном і на початку першої війни сьвітової в селі вітом был Шевчык Іван, а писарем Байса Данько. Обох забрали до Талергофу, а коли вернули то Шевчыка взяли до войска і од тамаль юж не вернул. Пізніше вітом был Прислопский Лукач, а в кінци війни Байса Михал. По війні вітом остал Тхір Іван - заступником Прислопский Петро, а писарем Байса Теодор.

Барз ріжни були дороги наших селян, котры вертали з войска, або з неволі. Прислопский Петро по двох роках арешту в Талергофі забраний зостал до войска і был посланий на руский фронт. Там попал до неволі руской, а же знал руский язык достал ся до фабрики консерв в Ростові. Перед революцией, котра там вибухла хотіл втечы до Америки (был там перед війном) през Ураль, Сибір і Владивосток. Не достал ся на корабель, бо і там революция юж дішла. Мусіл вертати домів, але тепер юж назад през Сибір, Кавказ і Україну. Домів вернул в рік по закінчынню війни в кінци 1919р. По плебісциті в 1920р. Лемковину зас поділили, як колиси на дві часті. Північну част до Польщы, а полудньову до Чехословакії. Таким поділом державным зорваны зостали вшyткы контакты торговы з містами з полудня, Зборовом і Бардийовом з котрима торгувало ся през близко 150 років.

Спис участників першої війни сьвітової 1914 - 1918 хлопів села Чорне

Ч.	Призвиско і Імя	Лягер	Фронт	Іншы
1	Байса Іван		італиян	
2	Ванько Лікач	Талергоф	італиян	
3	Кытчак Теодор	Талергоф	італиян	
4	Сохран Василь		італиян	
5	Сірак Петро		італиян	
6	Байса Петро	Талергоф		
7	Жыдяк Констант		італиян	
8	Мотыка Василь		італиян	
9	Лизак Іван	Талергоф	італиян	
10	Карафанда Іван	Талергоф	італиян	
11	Прислопский Петро	Талергоф	руський	

12	Мотыка Іван	італіян		
13	Підбережняк Теодор	італіян		
14	Васенко Михал	франц		
15	Гайтко Михал	італіян		
16	Шпак Осиф	італіян		
17	Васенко Дмитро	румунсь		
18	Васенко Лешко	італіян		
19	Байса Михал	руський		
20	Шевчук Гнат	італіян		
21	Баволяк Іван	італіян		
22	Валько Лукач	італіян		
23	Роздзельський Осиф	італіян		
24	Роздзельський Михал	італіян		
25	Прислопський Лукач	італіян		
26	Прислопський Іван	італіян	збитий	
27	Барна Осиф	італіян	ранений	
28	Барна Іван	італіян	заморд.	
29	Байса Данько	італіян	збитий	
30	Байса Іван	італіян	збитий	
31	Дзема Теодор	італіян	збитий	
32	Пырч Онуфрій	італіян	збитий	
33	Коруц Петро	румунсь	збитий	
34	Баволич Миколай	румунсь	збитий	
35	Косарович Михал	італіян	збитий	
36	Ванько Лукач	італіян	збитий	
37	Шута Петро	італіян	збитий	
38	Шевчук Іван	італіян	збитий	
39	Тфір Афтан	італіян	збитий	
40	Тфір Юліян	італіян	збитий	
41	Кавчак Михал	італіян	збитий	
42	Кавчак Петро	італіян	збитий	
43	Глушко Андрий	італіян	збитий	
44	Губа Петро	італіян	збитий	
45	Хованец Теодор	італіян	збитий	
46	Юрчакевич Михал	італіян	збитий	
Р а з о м		17	38	8 заб.

З сусідних сел в Талергофі було: Долге 14, Радоцина 12, Липна 10, Незнайова 6.

Вердум

РОЗДІЛ 7. Розквит і "богатство" сільських загород (1920-1939)

Хоц юж писано кус о селі і його селянах в попередніх розділах, то тепер описати треба тоты факты, якы принесли для села не лем злы споміння і тяжкы часы, але і часы розквitu і поступу. Знаме добре як тяжко було жити нашим дідам і родичам за панування монархії Австро - Мадярської. Знаме тіж дуже в тых часах зроблено знищыня морального і матеріального на цілій Лемковині, што не оминуло і нашого села. Більша част наших селян в роках 1870 - 1920 мала можливіст видіти съвіт інакше, як виділи го в наших Карпатах. Роботы на Мадярах, а потім на еміграції в Америці, а таюже участ наших хлопів на вшытках фронтах Европы в часі першої війни съвітової позволили барз дуже видіти і дуже ся навчыти, як то повідають старши люди, мали можливіст " з не єдного пеца хліб істи ".

В історії села найбільший розквит і поступ видиме в роках 1920 - 1939. Хоц не було юж державы австріяцкой, то єй місце заняла держава польска, кус лем ласкавша на початку до 1935р. Знаме добре в якім стані нашли своє село вшыткы ғаздове, которым удало ся вернути до села по тій страшні війні. Не булонич дивне же по таких великих тулачках і вандрівках по шырокім съвіті вшыткы селяне прагнули вернути до спокійного-родинного житя на свої рідні землі.

До такого нового житя в селі треба було найперше зачати од поправляння і одновляння стану занедбаных і знищених війном ғаздівок. Тото вшытко залежало од можливості матеріальних і здоровля наших селян. В роках описаних перше вшыткы нашы ғаздове старали ся в міру своїх можливості дбати о свої родини і ғаздівки. Спокій і стабільна ситуація в незалежнім польськім краю позволяла в тых роках повоєнных на більшы зміни в ғаздуваню.

В моім переконаню на найбільшу увагу заслугуют факты, якы мали великий вплив на зміну соціального, культурного і матеріального житя в селі.

Было дост дуже змін:

- Будова комінів в курных хыжах. Од 1930 р. не было в селі курной хыжы.
- Выміна старых спідків - підвалин з побільшаньом выглядів.

- Перебудова комори на другу маленьку ізбу.
- Вставляня в ізбах, коморах і сінях деревяной підлоги.
- Будуваня сыпанців (Розд.4) на потребы переховування зерна.

- Ліпше дбаня о землю, луки і пасвиска. Ораня шырших загонів. Веце худобы, веце гною, веце компостів, веце штучного добрива.

- Сіяння веце пшеници озимой і яром на ліпший хліб і печиво.
- Саджыня ліпших одмін бандурок - вчасны "американкы".
- До жыта, пшеници, ярцу всівали конич, або люцерню, которы по жнивах росли на добру пашу для статку. Конич і люцерню през два роки косили по три раз до рока.

- Саджено веце дерев овочowych, яблони, грушок. Своі дерева - дичкы шкіпили на яр, жебы родили ліпши і більши овочы.

- Плугы деревяны і деревяны бороны заміняли на желізны. Ліпши лемешы, тяжши бороны ліпше обробляли землю, жебы земля давала більши урожаї.

- Деревяны оси в возах заміняли на желізны. Было то потрібне до вожыня дерева з лісів до тартаків і до міста.

- Газдове купували штораз веце ріжных машын рільничых, которы выручали люди од мозольных робіт, напр. молочыня ціпами віяня зерна і іншого насіння віячком і плахтом, сіканя зеленины на січкарни, а не тасаком, і інших робіт ручных.

- Купували веце ліпших кони, жебы в роботі заміняти быкы і коровы. Коні выручали люди в ріжных роботах газдівских. В селі лем осмох газдів не мало іщи коний.

- Соломяне покрытя хыж над ізбами і коморами частійше заступляли ғонтами, або бляхом цинковом. Пят хыж в селі было крытых бляхом. (Байса В. Байса М. Прислопский О. Баволич М. Ванько Л.)

- Газдове хотіли ліпше вчыти своі діти. До 1920 рока в селі была лем двоکлясова школа. Пізнійше розширили ёй на штырі клясову, а в роках трідцетых была юж сімодділова школа. Більше діти могло вчыти ся в містах, і більше з того корыстало.

- В роках трідцетых през село збудувано лінію телефонічну, которая лучыла село з містом Горлиці, і дальше зо съвітом, лучыла з гміном і пляцівками граничными. Од того часу в селі был телефон і телеграф.

- В тых самих роках богатшы газдове могли собі купити ровер - біцифель. Перший біцифель в селі купил листонош Прислопский Осиф.

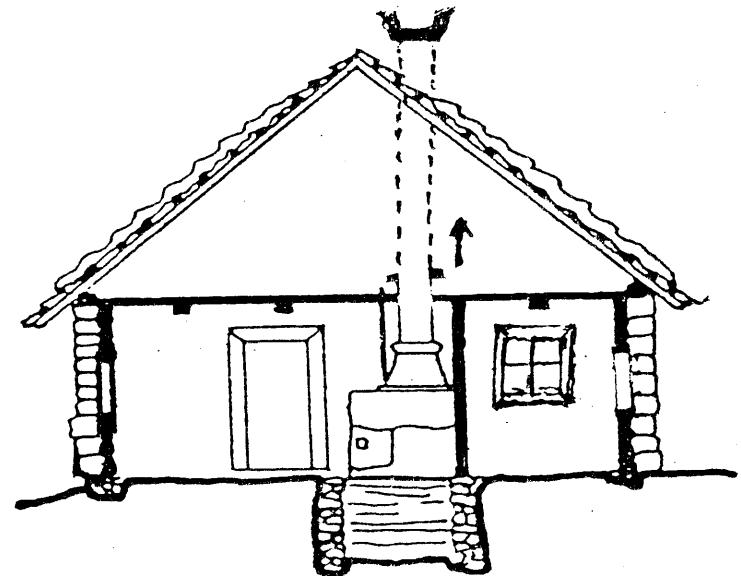

Рис. 21 - Курна хыжа.

Вид од щыту - добудова комина, од щыту над греблю (крисками зазначено добудову).

- В тых роках селяне зачали впроваджати зміны в строях одежы і в обутях. Строй з полотна тканого в себе люде носили в будны дны, так само і керпци. В неділі і съвята в більшости селяне носили одеж і обутя фабричне купуване в містах, або на ярмаках. З купуваного ріжного полотна дуже веце шыли собі сорочок, оплічат, кабатів, ғорсетів і ногавок. Гуні окрашали - скоряныма обшивкими кольору чорного, або червеного. Купували собі і готову одеж - сорочки, блузки, ногавки (сподні) спідниці, хустки, капелюхи і дуже інших окрас - басанунок і ғліків. З обутя купували черевікі, скірні і мешты. Была то обув доброй ремісничой роботы на ногы хлопськи і женьськи. Обув тата ношена была в неділі і съвята. Купувана одеж і обув зміняла юж моду дідів і прадідів і выпыхала давны строі і звычаі. Лем керпци остали дост долго в ужыткуваню. Были шыты на ріжны взоры і окрасы. Робочы на наволокы - пізнійше на ремінці, тепер ремісники шыют керпци іщи барже окрашаны.

В селі было штораз веце ріжных ремісників - фахівців од вшыткого, в більшости для своіх потреб газдівских. Были то ковалі,

столярі, шустри-шевці, колодії, тесьлі, кравці, ткаче, масар різник, токаре, фризиєры і іншы. Тоты ремісники были самоуками, але в горах были барз придатны. Лем важнейши роботы і знарядя треба было глядати поза селом. Ремісники тоты робили роботы і услуги для себе, або для своіх сусідів і близких. На заробок мало хто робил, бо майже кождый зробити себі тога што му было потрібне на газдівці. Вшытки помогали себі на зміні.

В селі были газдове, котры в часах меджевоеных барз змінили свой газдівкы:

- Байса Петро побудувал хыжу нового типу з осібном стайнью і стодолом.

- Байса Максим одкупил од Гыбы Стефана розпочатий і не докінчений дво-поверховий дім. Выкінчыл його і призначыл на част мешкальну, уряд почтовий і склеп мішаных товарів, котрий провадил Жыдяк Петро.

- Стах Андрий приіхал з Америки і переробил хыжу і комору, в которых вставыл новы спідкы, повекшыл выгляды і вставыл нову підлогу з дошок. Купил пару гектарів ліса, мотор бензиновий з великом молоцарњом з вытрясачамі і рошту - млинок. Побудувал новій сыпанец і склеп - пивницу, котры покрыл бляхом цинковом. Поставыл теж дві капличкы придорожны.

- Прислопский Петро переробил хыжу і комору в которых вставыл новы спідкы з підлогом і покрытьем части хыжи над ізбом і комором бляхом цинковом.

- Шута Іван перевез цілу хыжу з села Липна в 1937р. Селяне помогли йому перевезти туго хыжу в ёден ден.

- Байса Теодор переробил хыжу і комору як іншы і побудувал поміщыня на склеп мішаных товарів. На річці побудувал малий млин водний.

- Ванько Лукач перебудувал свою хыжу на веце ізб мешкальных з ғанком і покрыл ёй бляхом. Добудувал ішы поміщыня на столярню.

Дуже газдів в селі перерабляло своі газдівкы на новочеснішы і трудно ёст описати хто зробил веце і ліпше, бо кождий старал ся зробити в міру своіх можливости. За спису селян розд. З легше ёст вымініти тоты загороды в которых барз мало змінено. Были то: Ванько Семан, Урда Амроз, Гула Михал, Василько Іван.

Фот. 22 - Хыжа Ванька Лукача в 1945р.

Сідіт сын Адам, котрий остал з мамом в селі. Стоят од лівой: Прислопский Василь, Барна Адам, Сірак Михал, Прислопский Миколай.

Нихто з чытаків не завірит, же так дуже описаных змін в селі можна было зробити прудко і без дуже грошей. Вшытко тога не было так просте, як можна тога описати, але долший спокій, долший час, а найбарже велика охота і зарадніст селян помогали зробити тога вшытко не в ёднім році, але в цілім меджевоеннім двадцетлітю. В тых часах ішы з десятох родин был хтосі в Амерыці і барз часто помогал своим родинам. Барз марна была бы ситуация родин в горах як бы не поміч люди з Америки. Не ёст до описаня справа той помочы газдів, котры выїхали на еміграцию. Напевно теж некотры газдове і газдыві якысым способом затримали кус зашпарованого гроша на чорну годину.

Хто лем мал охоту до роботы, тот міг ёй найти, або в лісах, або в тартаках. Газдове, котры мали коні і возы могли што дня стинати дерево в своіх лісах на поправляння газдівок. Могли теж што тыждэн, або два, стинати і везти дерево до Горлиц до двух тартаків. Могли теж звозіти дерево з лісів паньскых до тартаків які были близко села. Некотры газдове робили в тартаках коло села і там при кльоцах і дошках могли зробити хоц не великий грош, але зато досі тартакій. Газдове і газдяні магі на голову с ходжій тыждэн

продати в селі вшытко што лем мали в свої Ґаздівці. До жыда можна было занести - яйца, куры, гусы, качки, скоры з кролий, телят, увец, худобы і сушены грибы. Жыд мал в тім добрий інтерес, бо знал, же вшытки гроши за куплений товар вернут гнет до нього. В жыда были вшыткы товары які потрібувал кождий ғазда і ғаздыня в селі. Мал тіж корчму в котрі дост дуже ғаздів пропивало свої тяжко зароблены гроши.

Были і такы ғаздове, котры пропивали в корчмі цілий маєток і жыд мусіл за долг продавати ліс, або ґрунт. За пожычени гроши жыд брал велику лихву. Нераз цілу ғаздівку перенимал жыд, а діти такого ғазды мусіли іти на службу - на поневірку до іншого ғазды, або до жыда. В великих біdnійших родинах часто старши діти мусіли іти на службу до інших ғаздів в селі, але частіше до ғаздів в інших селах. По селі дост часто ходили купці, котры скупували што было до продання. Треба было часто добре торгувати, жебы достати більший грош. Пізном осіньом до села приходили гандляре з села Рыхвалда, котры мали позвоління од власти на скупування овец і баранів. Скуплены уці і бараны гнали до свого села і там різали, а мясо продавали для войска і для інших склепів в краю, а навет заграницу.

Каждий ғазда і ғаздыня ховали для себе іщи пацята з которых векшіст продавали на ярмаках в містах і на селах. В році єдно паця, або двое різали для себе, на потребы такы як, весіля, кстини, кermеш, або іншы родинны гостины. По кождій яри і літом власти ғmінны організували велики сельськы ярмакы. Были то села: Незнайова - 3 км, і Ждыня - 10 км. Тоты сельськы ярмакы были знаны на околиці. Были барз придатны і корыстны так для продаючых як і купуючых ғаздів з околичных сел. На тых ярмаках ғаздове могли продавати вшытки своі продукты, які мали на своіх ғаздівках. Могли тіж купувати ріжны товары і продукты промисловы і выробы ремесла, які были потрібны на ғаздівці, а котры ғаздове не могли собі сами зробити в себе дома. Другом стороном на тых ярмаках были купці, а найвеце жыди, котры і купували продукты ғаздівски і продавали товары, продукты промисловы і выробы ремесла. Для обох сторон тоты ярмакы были придатны, але корыстнійши были напевно для купців. Газда як хотіл продати свій товар, або продукт мусіл ся добре наторгувати і обніжати ціну, бо інший никто того не купил. Зас товары, продукты промисловы і выробы ремесла кождий ғазда мусіл купити, бо были они йому потрібны, а де інде іх не нашол лем на ярмаку, або далеко в місті. Торгуваня ціны з купцями выходило все на корыст тых грамотнійших, а нима были все купці.

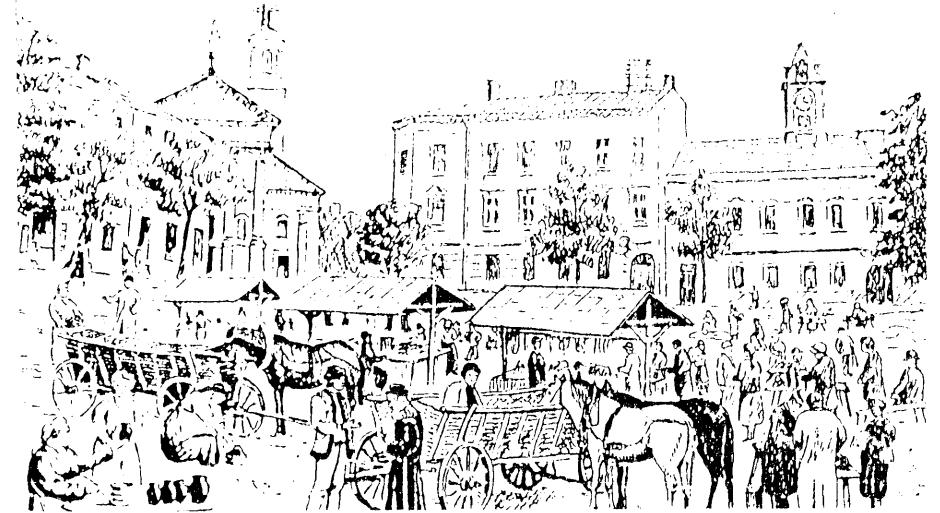

Рис. 23 - Ярмак в місті Ґорлиці.

Вшытки выробы, знарядя і ріжны річки які были в ғаздівках і загородах на кождім селі найти можна в дальшій части того розділу: "богатство загород".

Розквит і поступ економічно - технічний на селі в часах меджево-війських вплинул на тото, же села і його жителі чули ся штораз богатшы.

"Богатство" сельських загород: - кождий читатель звідат ся, яке то може быти богатство в біdnі горскі ғаздівці і загороді лемківскі?. Так на око, то не было то велике богатство материяльне, але для каждого Лемка і його родини было найвекше якого доробили ся його прадідове, дідове і родиче в часі вікового існуваня на тій землі.

Краєвид - природа і клімат Низкого Бескиду то велике не вимірне богатство на якє никто не має ціни, знає лем тот, хто там жыл, а кого одтамаль вышмарили як найгіршого преступника. Краса кождой горы, кождого ліса, поля, дерева, то велике богатство. Повітря над горами, лісами і долинами - вода в кождім джерелі і студні - то головны богатства натуры. Треба додати до того інцы вшытки здоровы овочы, зіля, грибы і продукты земны то дальше богатство жытлове вшыткых люді які там жыли. Того вшыткого не было мало і было оно на кождым місци і в кождій час, лем треба было о нього дбати і пильнувати.

Кажда річ, яка була на газдівці і загороді належала до великого богатства, а найбарже товди, як треба було єй ужывати. Каждий ғазда і ғаздыня мусіли мати свої річі і знарядя потрібни в ғаздівці, жебы не треба було іх пожичати од дакого. Тяжке життя в горах навчило вшыткіх пошанування того, што було на ғаздівці і загороді. Вшытки дбали, жебы мати кожду річ свою і не бути залежним од никого. Длятого в кождій ғаздівці - загороді правіничого не бракувало. Тепер тых річий мало хто ужыват, бо то юж істория і не тата техніка. Toty rіchi в веќности видіти можна їщи в скансенах і в некоторых музеях. Там тіж вшыткого юж неє, бо барз дуже ся постаріло і червакы зіли, а найвеце знищено в часі пересеління і висеління в роках 1945 - 1947.

Напевно і мі не удалось ся вшыткого запамятати, але што остало в мої памяти зо села, тото хочу переказати. Спробую вшытки річи ғаздівські так поділити, як я виділ іх в загороді в молодих роках. В кождій загороді вшытко мало свое місце і було ужыване в своїм часі і згідно з його призначиньом.

Річі - предметы - знарядя, які находилися в загороді.

Хыжа - ізба:

стіл, столець, лавка, образ, зеркало, лыжник, подышір, постіль, перина, заголовок, плахта, простерало, сінник, канапа, вішало, вішак, колыска земна, колыска вішана, колыска польова - плахтяна, клинець, ручник, літарня, лямпа, грядка, (рідко)

Печ і шпаргет:

ватра, челюсти, окап, шубер, лопата, кочерга, рама, бляха груба з округлими дірами, дверці, братрура, кутач - погрібач.

Посуда:

миска, мисятко, тарелик, лжыца (вжыца) ніж клапач, вариха, колотов, сольничка, поперник, горнець глинianий на молоко, горнець желізний, горня глинianе, горня порцелянове, горня бляшане, рынка, дзбанок, дзвінтята, тасак, толчок, косак, катулька, дошка, діжка, шафлик - цебрик, сито, коновка, мыйница, корыто, корытце, решето, терка, діравка, лійок, бляшки ріжни до печіння кіста - пасок - перогів і ушыня вшыткого.

Комора:

скриня, вада, куферок, бочка на капусту, діжка, діжечка, прайник до райбаня (прасування) катулька до райбаня, прас на угель, (желізко) прайник до прання - до товчыня лену, ножы до сікання капусты.

Сіни:

млинець (4 части) ступка, ступір, решето, корытце, бляшка, драбина, коремесло до ношыня води на плечах.

Стайня:

жолоб, драбина на сіно і солому, вальбія, опалка - кошалка, корыто, дійник, ретяз, вилы, лопата деревяна і бляшана, відро, путня, вальбійка, греблиця, щітка, мотуз, припін, обрічница.

Боіско- колешня:

теліга передня: ось, колеса меншы, сниці, дышель, обертен, сворен, кваниці.

теліга задня: ось, колеса векшы, звора, шлідлярка, кваниці з підкульками, драбини, літрівки, півкішки, сідло.

Драбняк:

теліги і оси як выше, драбини пітора раз ширшы зо щеблями, шлідлярка, люшні, вязаня деревяне-дротяне-ретязове, пауз, ретязи, мотузы.

Упряж:

хомонт, підклад, пасы, шлії, посторонки, вічки, кантар, підхвостина, вага на два коні, орчык, батіг - бич, ярмо для быків, або коров.

Сыпанец :

сані, санки, гвакы, саночки, нарты (дошки) вада, скрині, сита, діжки, безъмін, шічкарня,

Річі - приряды до обробки землі, плодів і продуктів:

Управа землі:

плуг, лемеш, чересло, колічка, борони деревяны з зубами желізными, борони желізны, мотыка, мотычка, грабельки, лопата, лом, кромпач, валец деревяний або желізний.

Кошыня і збераня сіна:

коса, кіся, кузівка, дурбак, молоток, бабка до клепання косы, граблі, вилы до сіна, вилы трійны, граблі.

Кошыня і збераня зерна:

серп, коса, грабкы - кіся з зубцями, капера, граблі, вилки двійні,

Молочыня:

ціпы.(держак, билен, капица) віячка, плахта, решето, сита ріжны, рошта - млинок, молоцарня, керат, січкарня.

Обробка соломы леняной на полотно:

прайник до товчыня лену, гваджельница, щіт, куділь, веретено, куділь ножна, мотовило, віядла, шпулі, шпуляр, цівкы, драбинка, снувальниці, кросна з 25 части, в тім: ничельниці, бердо, чонок.

Обробка вовны на сукно:

ножыці до стрижыня овець, гребена до чесаня вовны, куділь - веретено і дальше як при полотні,(іншы ничельниці і бердо)ступы водны (фолюш)до битя полотна вовняного на сукно - разд. 8.

Обробка насіння леняного на олій:

ступа, ступір ножний, горнець желізний, мішкы леняны, паленисю огня з рамом, столець зо срібами до выдушаня олію.

Обробка молока на масло:

горнець камянний, горнець бляшаний, боденька (з 4 части) миска, лжыца, форемник. (зобрану верхнину - сметану вляти до боденькы - Розд. 8)

Обробка молока на сыр:

горнець камянний - бляшаний, горнець желізний, мішок, столець до выдушаня жентиці.

Ремесло:**Коваль:**

ковадло, міх ковальский, шрюбстак, мслот, молоткы ріжны, кліщи долгы, кліщи коротшы, майзель - одтинач на держаку, пробивач дірок на держаку, стігач до ряфів, підкова, раушель, пильник, кліщи малы, клинці, гоцелі, струг до копит, раушель.

Столяр:

стіл столярский, сокыра, пила, пилка, гобель, спуст, гобелі меншы, шпугарі ріжны, долота ріжны, сверблікі ріжны. раушель, флянц папір, клий до дерева, столець до струганя ғонтів, обіручній ніж (Розд.8)

Тесьля:

пила трацка, пила, пилка, топір, сокыра, топір широкий, молоток, раушель, кобица, кобылиці.

Ткач:

Обробка лену і вовны на полотно выше, кросна з 25 части Розд.8 - ножыці.

Колодій:

столець з клюком (рис.нр. 46) столець до дзвона, сокыра, ніж обіручні, раушель, гобель, долота ріжны, стігач багра, ніж, молоток, молоток деревяний, флянц папір, голова точена - дзвін, спиці, багра, сверблікі ріжны.

Токар:

токарня ножна, долота ріжны: широкы, ускы, скісны, пів округлы, гобель, сокыра, молоток, сверблікі ріжны, флянц папір, раушель.

Шустер:

столик шевский, столець, ножы шевскы, правила ріжны, копыта хлопскы і женськы, шыла до ківків-ріжны, шыла до іглы, ниткы, діркач, ківкы, цвякы, цячкы, ігли, раушель,

Кравець:

машина до шытя, ножыши келькы і малты, метэр кравецкій, пінаже, контовник, креда, іглы ріжны, ниткы ріжны, дошка, прас, наперсток, ғулаки ріжны, замкы ріжны.

Шкляр:

бланары, шкло ріжне, лінійка, диямент до краяня шкля, кіт, ніж до кіту.

Дротар:

дріт ріжний, кліщи маленьки ріжны.

Різник:

ножы ріжны, дурбак, пильник, машинка до краяня мяса.

Фурман:

пила, сокира, топір, ретязи ріжны, ляда, цапина, кіл, колик, завоіна.

Вшытко тото містило ся в загородах:(хыжах,сыпаньцях і шопах).

Софія Сіл - "Місіонерка" засновала школу по створенню кулін ножна.

Розквitu і "богатства" не було бы в селі, як бы не люде і то звычайны ғаздове сельськы. Як юж описано перше, съвіт і біда навчыли неєдного ғазду радити собі в тяжкім жытю. З остатніх двох поколінь перед 1945 роком найбарже знанымы ғаздами в селі і в околици были:

- Ванько Лукач і його сын Петро. Оба были вчены, як на тамты часы. Знали писати і чытати церковны книжкы, знали ноты до церковного съпіваня. Оба ёден по другім сполняли в селі функцыі дяків церковных в роках 1875 - 1945. Отец Лукач был в Талергофі. Мали невельку ғаздівку, і были добрыма столярями на околицу. Были тіж добрыма ткачами полотна. Ткали полотно взористе на обрусы і прости килимы. Іх хыжа была найновочеснішя в селі.

- Байса Данько і його сын Федор - были ғаздами середньой ғаздівки. Побудували ёден в селі млин водний, а перед другом війном съвітовом в млині тім вода крутила маінетом котре часом съвітило електриком в іх хыжи. Першы в селі побудували склеп в котрім продавали товары мішаны і свои выробы масарскы, бо были різниками. Федор был писарём при віті. Часом фирманили.

- Прислопский Петро дуже чытал і писал. Потрафил оповісти цілу прочытану книжку. З сыном Осифом і Миколайом провадил дост велику ғаздівку. Першый в селі заложыл пасіку пшіл. Обышол два раз Америку і Росию аж до Владивостока і назад. Дуже знали зробити для себе в ғаздівці. Осіф был листоношом в селі.

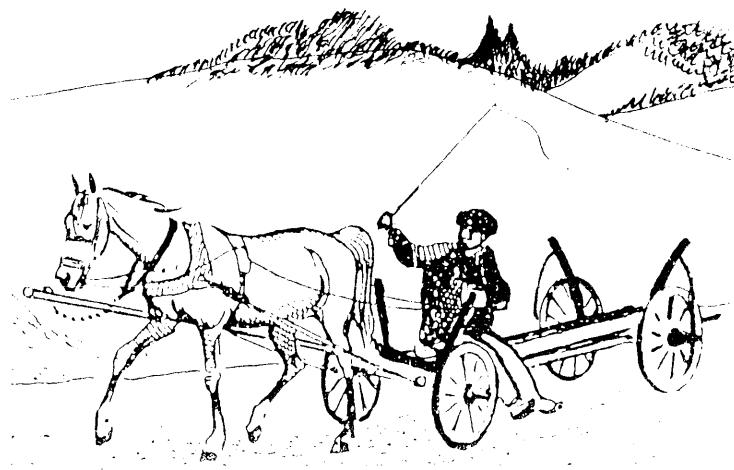
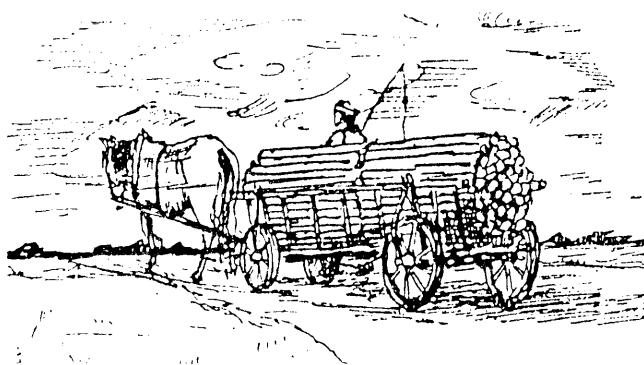
- Шлак Осіф знал дерти лико з дерева з котрого робил ріжны решета і обручи деревяны на бочки. Знал робити пищалкы для діти, а для себе выстругал і осмолил 2.5м трембіту (трубу)

- Підберезьняк Теодор знал работы каменярскы - кул млинскы колеса - направлял млинці в околици. Ткал полотно для себе і іншых. Дуже фирманил.

- Жыдяк Петро сын богатого ғазды - потрафил направити ріжне знарядя механічне. Збудувал деревяний вітрак з млинскыми колесами, котры вітром мололи зерно. Был то ёден вітрак в околици. Был ведучым Кола Рільничого. Провадил другий в селі склеп товарів мішаных. Ёден в селі мал позволіня на фузю. Зимом іздил добре на нартах.

- Кусайла Антоний і сын Михал - ғазды - єдны в селі поза циганами мали кузнью і занимали ся ковальством. Єдны в селі і на околиці мали ступы і оліарню, де можна було натовчы лену і вытиснути з нього леняного олію. Михал был найліпшим дзвоноарем в селі - сам єден потрафил дзвонити трьома дзвонами з гармонійним вдарянью. Дуже фурманили.

- Барна Стефан - ғазда не великой ғаздівки. Потрафил зробити некотры роботы столярскы: возы без колес, санкы оздобны, сані. Знал вшыти ріжны керпці для хлопа і женьськы з оздобами. Дуже фурманил, а в часі окупації ходил заграницу.

Фурманство

РОЗДІЛ 8. Сельський промисл - ремесло - услуги

Звідатся не єден, який то промисл - ремесло і услуги могли быти в селі Чорне?. Так направду то жаден з той діяльності не был проваджений з вікшым розміром, але за то для себе, родини і сусідів той діяльності было в селі барз дуже.

Постараем ся оборонити своє твердження і переконати читателя, же так направду то була правдива діяльність промислова - ремесло і услуги. Так звичайні, никто не застанавлят ся над тым, одкаль люде мали дома: муку, хліб, масло, сыр і олій якого тепер не найде нігде на сьвіті.

Нихто не застанавлят ся тіж над тым в што колиси одівалися і обувалися люде в горах. Як могли жити люде в так трудных обставинах, якы там были в давнішых часах. Тепер по цілім столітю єст барз тяжко собі тото вобразити і хоц кус в малім образі представити. Я прагну припомнити хоц кус з тых часів.

Зачати треба од "промислу" споживчого, а скінчыти на услугах. Головном діяльностюм наших селян было, рілництво, годівля худобы, овец і кіз - ріжне мале ремесло і роботы лісовы. Треба было барз тяжко робити на кавалец хліба, сіль і канфіну. Зачати треба од найважнішого для житя - хліба, якого не все было дост.

I. Діяльність рілнича і його продукты.

А. В горах треба было орати барз планку, гірску, каменисту землю і сіяти в ній, жито, ярец і овес, а часом кус проса, гречки і пшениці. Орати треба было быками, або корсвами, а в роках двадцетых і тридцетых ХХ столітя, некотры ғаздове орали юж кінми. Тверду гірску скыбу на березі орано плугом з накладаном бляхом на деревяний лемеш, боронено тогу скыбу деревяном бороном з жалізными зубами. По першій війні сьвітові плуги деревяні і борони замінили люде на жалізны.

Рис.25 - Ораня землю быками, або коровами.

Рис.26 - Ораня землю коньом, рідко паром кони.

Жати серпами, обо косити грабками ци капером, невеличке зерно, потім сушыти в стіжках, або на валках на гірських загонах, і сухе зерно звозити на курни стрижы, то не легка робота.

Рис. 27 - Газдыння з серпом, газдове з грабками і капером на гірськім полі.

Зображене, звезене і переховане на стрику зерно молотили люде ціпами од листопада до кінця лютого. Молотили як коло было стати, єдна - дві, або три особи. Потім омолочене і витрясене зерно треба було вяти, віячком, плахтом і решетом.

Омолочены снопы жыта вытрясали з зерна і трави і робили околотки з яких крутили кычки, повересла, або різали на січку. По першій війні севітогі богатшы ғаздове купували мали молоцарні, або молоцарні з витрясачами. Початково молоцарні тоды обертали люде кербами, штырі особы. Солому витрясали і клали на стрих на місце де були перші снопы зерна.

Пізнійше некотори ғаздове купували керати, котрыма за помочом кони крутили молоцарні малы і велики з витрясачами. Было то дуже легше для люди, жебы в тіснім боїску повним стухлого куру і повітря не мусіли ручні обертати велики машини. В молочыню помагали сусіде ёден другому, або на одробок за коня, за ріжны выпожычаны річы (молоцарню, рошту, керат).

В тых часах ғаздове купували рошты - млинкы, котры вітраком выдували з зерна і іншого насіння, полову, а решета чистили і розділяли зерно од сьміття, колосків і каміння. Была то велика поміч для ғаздів і ғаздынь, бо жадна віячка і плахта не вичистили так зерна, як рошта. Вшытко залежало лем од решет, котры треба было зміняти дгія кожного зерна, гороху, лену і іншого насіння. Омолочене і очищене зерно на хліб, треба был досушыти, жебы надавало ся до молотя в млинцы, або в млині.

Рис. 29 . Відварені є ўсюко пімоўні - мукі.

іншы мучны стравы; мастило, чыр, галушкы, перогы. З такого млинца мука была грубша - разова і з такої пекли хліб разовий. Найвеце жытнью - ярчаний, або жытнью - пшеничний, на недлі і съвята, або на іншы оказі. Часом як была біда з зерном, а того до 1920 рока часто ся трафляло, то люде пекли хліб ярчано - вівсяний, або з домішком муки бандурянай.

Мололи тіж і в млинах водных, вітряных і паровых, але лем на муку ліпшу - пытлювану. Было то на Великден, кермеш, весілля, або і частійше як старчало зерна, бо то была мука ліпша 60-50% з котрой одходило кус отрубів.

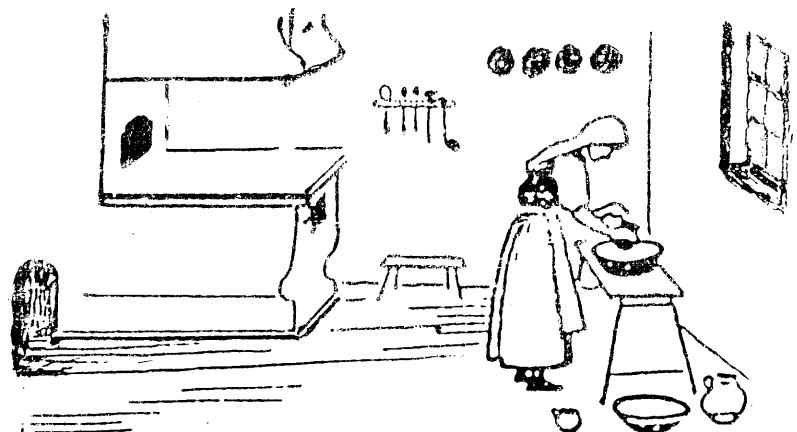

Рис. 30 . Пец з окапом і челюстями, до печыня хліба.

В тім промислі остатня робота то печыня хліба. Кажда родина мала в ізбі свій пец (Рис.11 і 30) в котрім кожда ғаздыня пекла хліб, адзимку, перогы і інше печыня. Часом як виїзджали люде до міста то купували все "колач" - хліб, кукевку, або булку на котры дома чекали барз діти. Нехотячы але припомінат ся, же тепер по тікво роках і досвідчынях рецептuroвых хліб по двох днях мало коли надає ся до ідла. Колиси хліб істи можна было і за тыжден і был добрий, лем твердий.

В нашім селі жыла родина жыдівска, котра пекла і продавала колачы з муки пытлюванай. В себе дома в каждой родині товкли панцакы. Высушене зерно ярцу давали до ступкы і ступір'ем товкли так долго, аж з зерна того одлучыли ся лупы - отрубі. Хто не робил дома панцаків міг іх купити в склепі, або на ярмарку.

Зерно, мука, хліб, печиво, панцаки то найважнішы продукты земны кождой газдівки.

Б. Другий продукт на газдівці то молоко од коров, овец і кіз. З кожного молока газдыни робили осібно іншы выробы. З молока коровього робили масло і сыр. Масло робили з верхнини. Робили його в специальніх боденьках, які складали ся з штырьох часті. Верхнину з молока зберали през пару дній і вливали до боденьки. Верхніна мішана в боденці діркуваным толчком так долго, аж з ньої розділило ся тлусте масло і рідка масълянка. Масло было таке з якої верхнини було роблене - густої, ци рідкої і од якої коровы було молоко. Ци мало дуже ци мало процентів тлустости, або яку траву і пашу іла корова. Паша мала великий вплив на молоко, верхнину і масло.

граф. В. Мадзеляна

Рис. 31 - Робліня масла в боденці.

Масло одділене од масълянки треба було іщи доправити лжыцом і одповідно уформувати. Некотры газдыни масло солили по смаку, іншы не солили, як хотіли долше його переховати. Масло домової роботи не переховувало ся долго, але з тым не было клопотів. Родина велика, а масло то була найліпша омаста до вшытых страв през цілий рік. Масло було біле, або жолте. Змішане зо сыром ліпше надавало ся до споживання на полі - на повітря. Газдыни як мали масла під достатком могли його перетопити до глинняного горця і перетримати в студенім місци на тяжший час, але лем до омасти, а не до ідла. В тижнях посту масло давали істи лем малым дітям. Стары люди з призвычайня істи масла в пості не хотіли.

Молоко з котрого зобрано верхнину, було юж молоком зсілым, котре можна було істи переважно з бандурками. Можна було пити його яко зсіле - тверде, або колочене яко воду. Молоко зсіле котре остало, зливали до горця желізного, або бляшаного і підгрівали коло огня до кілька градусів, жебы зас одділив ся сыр од жентиці.

Рідкий - одціджений сыр вливали до чистого леняного мішка і вішали його на кілька годин, жебы стекла з нього жентица, або мішок тот притискали дачым, жебы прудше сыр был придатний до ідла. Такий сыр люде іли з хлібом, або з верхнином. З чистого, або змішаного сыра з бандурами робили люде пероги. Добре выдушений сыр кыршили і складали до діжок і добре притискали, жебы ся не зжалі. Докладали так долго, аж діжка була повна. Часто до такого сыра додавали сыр учий, котрий давал смак квасковий - званый часто "лемківском бриндзом".

Осіньом і зимом як коровы давали мало молока газдыни сігали до запасів в діжках. Такий сыр скрептали в діжці і подавали до ідла з хлібом. Тот сыр смажыли - пражыли на маслі і яко мачавку подавали до хліба, або печеных перогів. Было то ідло гонорове, бо давали його на гостиных, одомашах, весілях і кермешах.

Молоко уче люде іли і пили, але лем тоты котры мали в нім смак. Більшіст з молока учого робила брындзю. До молока того давали кляїу - який отримували з жолудка (курастру) зарізаного теляте, бо інакше брындзя ся не зробила. Тот сыр учий не надавал ся до верхнини.

Молоко козе споживали лем некотры. Козе молоко єст здорове і часто привертalo жыття людям, котры хворіли на сухоты і іншы хвороты.

В. Іншым промислом споживчим в селі була оліярня. Належала она до ғазди Антония і сына Михала Кусайлі. Было то барз просте уряджыня, але сповняло барз велику ролю в селі і в селах окolinaх. В оліярні тій витискано правдивий - натуральний олій з насіння лену.

В селі сіяли лену дост дуже, был потрібний на олій і на полотно леняне і пачісне, на сельську одеж для цілої і часто дост великої родини. Найперше заняти ся треба олійом, длятого, же был то барз важний продукт споживчий, по маслі і солонині. Його люде споживали яко омасту до страв сорових і готовленых, найвеце в часі вшытых постів і не лем, як не було іншої омасты.

Жебы мати олій леняний треба было посіяти пару загонів лену. Добрі было, як удало ся посіяти лен на добрім - чистім полі, де не росла трава, або даякє зіля і бадыля. Лен ріс дост густо, стебло при стеблі без голузок. На самім вершку квітло кілька голузок синіма квітками. Такий лен ріс лем до квітніня і был высокий 30-60 см в залежности од урожайнosti землі. По одквітнію в кождім квітку завязувала ся маленька зелена головка, а в ній росло і приставало кілька десят зеренок лену.

Коли лен пристал, головки тоты зробили ся блищацы - темно жолты. Присталий лен треба было деликатні выторгати з землі за вшытки головки разом, жебы головки не попукали. Солома лену єст міцна, а корені слабы, так же торгати лен не єст тяжко, лем долго, бо треба задбати о чисту без травы солому. Кілька жмени выторганого лену вязано в горсти. Горсти тоты сушыли ся на тім самім полі, аж до выторганя цілого кавальця лену. Підсушены горсти вязано повереслом до кльобиків по 25 і зважено під стріху, або на сыпанец, жебы куры не знищыли головок. Тоты кльобики чекали на вільний час од робіт польових. За тот час головки лену іщи кус підсухли і як нашол ся вільний час, ғаздыні підсушали тоты кльобики іщи ліпше де лем ся дало, жебы головки добрі ся крушили. На вигіднім місци клали велику плахту, а на ній рівний камін на котрім твердым прайніком товкли по головках лену, аж горсти остали без насіння. Насіння чистили старым, або новым способом (віячком, решетом, роштом). Чисте насіння лену призначене на олій іщи раз підсушали. В оліярні была ступа з ножным ступірьом, в котрій товкли лен на густу пульпу - мязгу. На ступі товкли дві, або три особы з родини на зміну, без перестанку. Тримали ся руками вішала, а ножным ступірьом товкли в такт на три: "лупу - цупу - луп". Товкли доталь, аж насіння лену замінило ся в пахнячу юж олійом - густу пульпу

- 1. Єтула на лен
- 2. Єтупір
- 3. Вішало

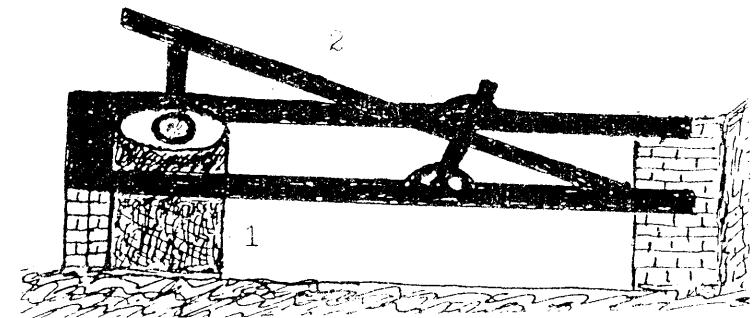

Рис.32 - Ступа в оліярні.

Тоту пульпу оліяр брал до кількох міцных, чистых леняних мішків по 2-3 кіля. Мішки підгрівал до потрібной теплоты і вкладал до желеzных форм уложеных в специальні столі з рухомым блятом. Tot рухомий стіл докручаний был міцными желеzными закрутками. Горяча пульпа стиснена в желеzных формах так міцно, же аж з ньюй мусіл капати чистий - пахнячий олій леняний. Капал барз помалы, але долго. Што якисий час треба было докручати міцніше закрутки, аж мішки з пульпом стиснено праві до кінця. З такого єдного всаду накапало около 5 літрів натурального леняного олію. В мішках в формах остало кілька твердых - сухих макухів леняных. Макухы тоты люде крушили, мочили і додавали до пашы для худобы і пацят.

Олій tot треба было помаленьки, уважні і коротко заготовити, а пізніше розляти до фляшок. Такым олійом леняным люде ділилися з сусідами, бо кождий до оліярні ходил в іншім часі.

Олійом леняным ғаздыні мастили вшытки стравы соровы і готовлены. Выстарчыло лжыцу олію на цілий горнец стравы, або на миску сорової капусты в пості. Tot олій леняний был так пахнячий і смачний, же як спомне ся о нім то і гнеска іщи го чути. Олію того старчало на зиму аж до Великодня. Глядали його люде на чужині, але так пахнячого никто не нашол.

Г. З інших продуктів споживчих які селяне отримували з ролі, були бандурки з яких приготовляли вшелеякі страви. Пекли бандурянки на листках явора, або капусты. Були то малы і велики палята, які з маслом, сиром, або мастилом часто заступляли хліб. Выдає мі ся, же смакували ліпше як тепер палята - пляцьки.

Бандурки гружены - дзямлены часто сушыли, які іли діти як тепер "чіпсы". Сушены бандурки часто додавали до молотого зерна - помагали они чистити камені млинські і були додатком до муки житньої, або ярчаної.

Бандурки іли в ріжких формах: скрептаны, дзямлены, обаряны (без лупы), печено на полі, або печено в пеци в пості. Бандурки в споживаню були трактуваны на рівні з продуктами з зерна. Іли іх люде з капустом, кеселицом, росолом, молоком солодким і квасним. Додавали іх до сыра і давали до перогів і галушок.

Д. Пізном осіньом, перед самим сьнігом ғаздове і ғаздыні стинали і звозили домів капусту. Капуста то барз важна і знана на цілім сьвіті рослина. Люде ей чистили, сікли, солили і квасили в великій бочці. Таку бочку пильнували і часто очищали з непотрібної осуги - спроявляли капусту. Добре і часто спроявляна капуста давала ся долго перетримувати, нераз аж до власної і молодої зеленини.

Капусту приправлену іли на сорово в пості, або яко додаток до мяса, як соровину - салатку. Капусту готовлену іли яко борщ, або капусьняк. Смажену капусту на маслі, олію, або солонині давали до перогів капустяних.

I. Дальшим продуктом споживчим були солонина і сало. Жебы мати тоты продукты треба було ховати пацята. Праві кождий ғазда в селі як міг сой купити і мал чым кормити паця робил того кілька раз в році. Богатшы ғаздове ховали і по кілька пацят в році з яких для себе призначали єдно, або двое. Кормили іх долго, бо паща ғаздівска була планна: дрібны бандурки, кус сіканины з листя, або копривы, часто половна зерняна, або січка з соломы і травы. Часом, жебы пацята ліпше росли додавали ім кус муки, або отрубів з зерна. Перед съятами, або з іншої нагоды призначали єдно паця на мясо, солонину і сало. Сало то найтлустішы части пацяте. Продукты тоты порядні солили, бо інакше не дало ся іх долго переховати. Найчастіші переховували в сухих, темных і холодних місцях, в коморі, або коло комина.

Часто солонина і сало долго заховали ся в добром стані і смаку. Клімат гірський був для тых продуктів барз корисний. Було нераз дивне, же солонина і сало не старіло ся скоро і ся не зжаліло, ани не згіркло. Солонина і сало було важном омастом в мясницях, олій в постах, а масло цілий рік. Перед другом війном съвітовом ғаздыні купували часом оріхове масло.

І. Промисл леняний - полотняний - вовняний.

Повернімємо до найбільшого сельського промислу. На попередніх сторонах розталиме ся з леном - зерном. Остало нам солома леняна. Солома леняна і конопляна була найбарже потрібним продуктом до промислу ткацкого. Тканя полотна леняного і полотна вовняного то найбільший промисл сельський.

В селі лем кілька найбідніших ғаздів, ғаздынь не занимала ся ткацтвом полотна леняного і сукна. Хоц сяли они лен і робили з ним вшытко, то ткati полотно давали до ткача. Ткачами такими, што ткали для себе і для інших, а також і для інших сел були Підберезьняк Теодор і Ванько Лукач з сином Петром. Оба Ваньки ткали полотно леняне взористе, дреліхове, і просты килими. Коли од соломы леняной обтovчено насіння лену зостали сухи горсти соломы леняной. Єй виносили дальше од загород і там на скошені луці, або на стерни пристерали. Горсти соломы леняной пристерали на землі в гарди просты рядики, як найдтоньше, по кілька стебел, жебы там на росі, дожджы і сонци, tota леняна солома збутвіла - зробила ся круха. Лен tot пристерали часто дівчата в ясны - місячны вечери. В такы вечери чути було съпіви в ріжких місцях села.

За кілька тижнів, як стёбло соломы леняной давало ся легко і добре ламати, суху солому леняну зберали зас в гарди горсти і вязали в кльобики. Солому клали в сухім місцы, аж до осени.

Коли скінчыли ся жнива і копаня бандурок, ғаздыні заберали ся до дальшої роботи з соломом леняном. Горсти лену досушали всядий де лем ся дало, переважні коло пеца. Суху солому леняну треба було гладити на гваджельници. Гладили так долго, кілько настарчыли насушыти той соломы і як долго рука жіноча витримувала того гладжыня, бо не була то легка робота, бодайже найтяжша для ғаздыні.

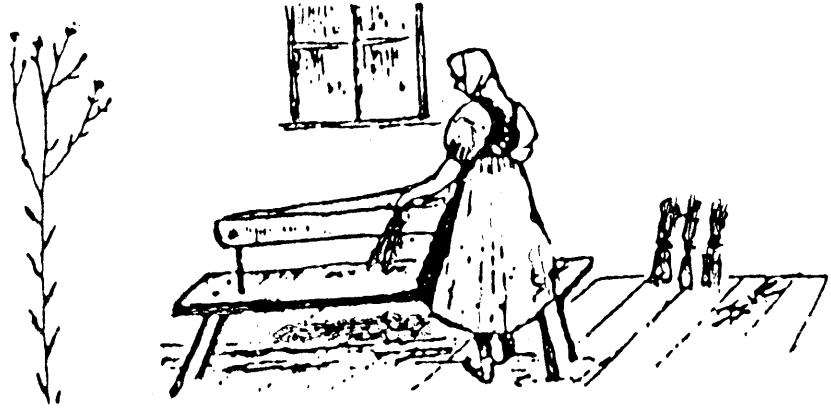

Рис. 33 - Газдыня при гваджельници (з лівої стебло лену).

Гладжыня тягло ся през цілий місяць. Місяць тот назвали люде паздерником, напевно од того, же був то місяц гладжыня лену з котрого оставало дуже пазьдіря. Гваджельница хоц невелика складала ся з двох частий: стільця нерухомого і "клапача", части рухомой. Обі части мусіли быти зроблены з твердого дерева - докладні выструганых і допасуваных до себе. Рухома част клапача гваджельниці ламала сухы і крухы стебла леняной соломы, з которой одпадало пазьдіря на землю, а в жмени ғаздыні оставало повісмо правдивого волокна леняного. Тоты повісма треба было вычесати на специяльній щети, зробленій з долгих наостреных цвяків. З чесаня повісма на тій щети оставало волокно грубше, слабше і коротше, котре называли "пачісне". З того чесаня в руці ғаздыні оставало, міцне, здорове, долге і чисте повісмо лену. Вычесаны повісма звивали в скруты і вязали іх в кльобики.

По вигладжыню вшытых горстий соломы леняной приходил час на пряджыня тых повісем і волокна пачісного. Вшыткы в родині, кто знал прясти, брали куділь і веретено. Вшыткы повісма і пачісны скруты витрясано ішы раз од пазьдіря і накладано на куділь ручну до пряджыня. Добрій прядці робота ішла, же аж веретено фурчало, а як було повне і тяжке од ниток то його заміняно на інше - порожнє.

Рис. 34 - Прядка з кудільом і веретеном. Куділь ножна - машинова на фот. 24.

Веретено долго было знарядьем дс пряджыня. Аж в роках 1930-тих веретено заступила куділь ножна - машинова. В селі Незнайова куделі ножны точыл ремісник Шатинський, а ей новочесніст то колічко ножне, котре крутило веретеном механічным - файфком, пят раз прудше як веретено ручне. Лен пряли в ден і вечер. В долги зимовы вечери дівчата організували вечірки, на которых пряли лен. Напрядены нитки каждого дня треба было змотати на мотовило. Мотовило, то крижак долгости 0.80м до мотаня ниток в пасма і лікті. До пасма мотано 24 нитки, а до ліктя 24 пасма. Тот локот міцно вязали, жебы нитки не поплянтали ся. Лікті такы вішали в сухім місци, аж до закінчыня вшыткого пряджыня. Дальша робота была з ліктями, котры треба было добры натягнути на віядла з которых треба было звинуты нитки на велики шпулі-файфы. До звиваня ниток з віядла на шпулі придатний был шпуляр.

На шпулярах навивали тіж нитки на цівкы - малы шпульки до чонка. Такых великих файф - шпуль треба было 24 штуку, жебы было можна приступити до снуваня основы на полотно - на красна. Як было вшытко готове до тканя полотна, ғазда, збо ғаздыня, тоте котре было міцнійше в справах ткацких, складали в ізби снуваньници, драбинку і файфы.

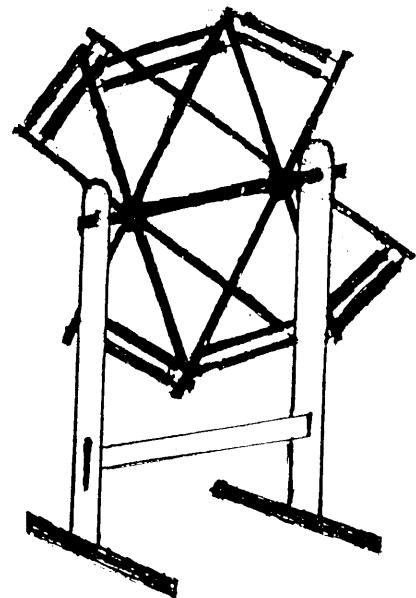

Рис.35 - Віядла.

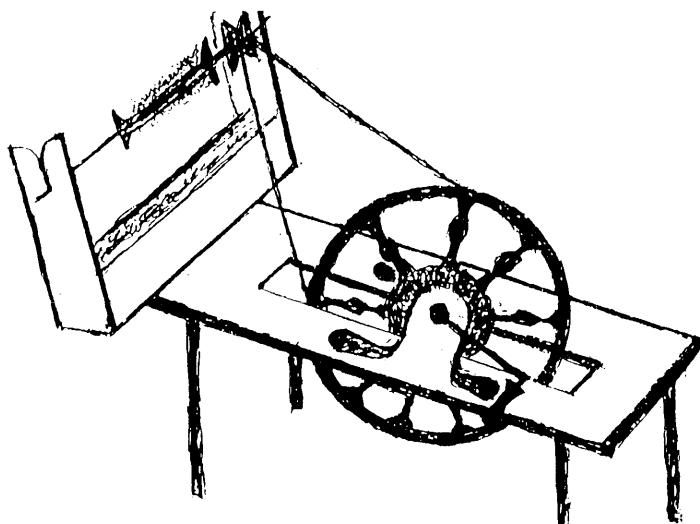

Рис.36 - Шпуляр.

На снувальниці навивано основу так долгу, на яку мало старчыти ниток на цілий кавалець полотна. Коли на снувальниці навинено одповідну довгіст і кількість ниток основи, товды стігали туту основу барз докладні - плетеном кістком (варкочом) до великої плахти.

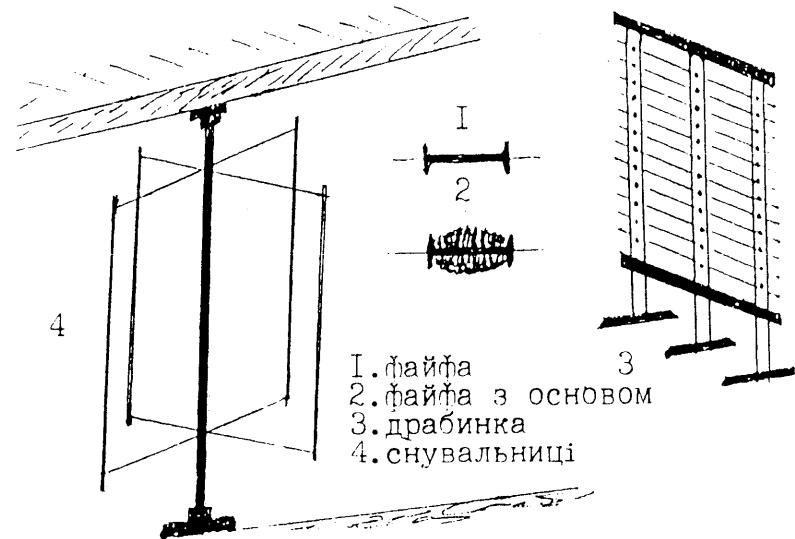

Рис. 37 - Снувальниці, драбинка і файфи.

Тепер в куті ізбы коло вигляду ставляли кросна - приряд ткацкий. Такий приряд - кросна ткацькы складали ся з 25 розбераних і складаних часті.

Газдове мали свої кросна барз неєднакы і нетиповы. Єдны были старого типу - тяжкы і чорны од старости і дыму з переховування іх на курных плянтрах де дым і час іх фарбували і консервували. Іншы были новы і легкого типу - деликатнішы. Вшыткы они сполняли єдну і туту саму ролю - служили до ткания полотна і вовны. В некоторых ізбах кросна таки стояли цілу зиму і весну - взалежности од потреб ткача.

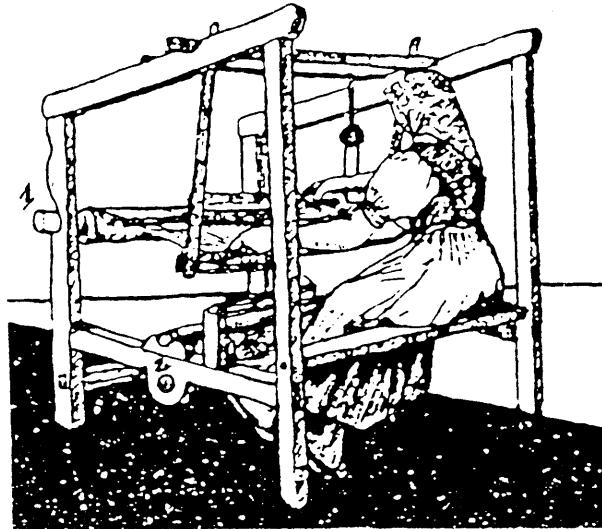

Рис.38 - Кросна - приряд ткацкий. 1) головний валец основы, 2) валец на полотно,

Скручену основу треба було твердо і міцно навинути на головний валец основи (1). Вшытки нитки основи перетігали докладні і поєднано черезничельниці. Половину ниток прес нижню, а другу половину ниток прес вишнюничельниці. Ничельниці були зроблені з барз міцних мотузків з очками в середині, поміж двома міцними дручками. Мотузків і очок було тільки, жеба кожда ничельница помістила половину основи.

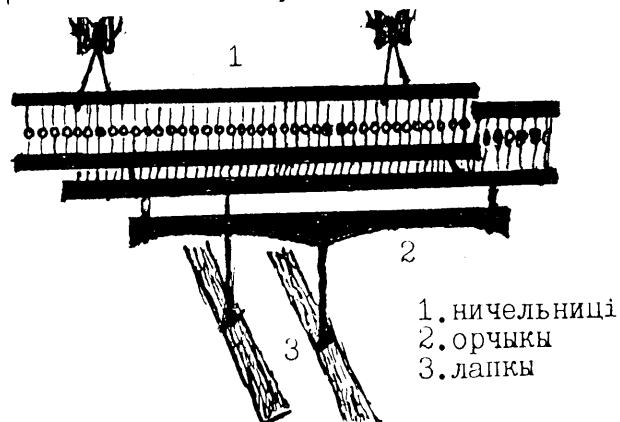

Рис.39 - Ничельниці (2), орчыкы (2), лапки ножны (2).

За ничельницями основу треба було перевести прес бердо - головний приряд до ткани полотна. Бердо було зроблене з міцного матеріалу, колиси давно з терстини, а пізніше з доброй і тоніцкої стали. Берда були ріжни, до кожного полотна інше. Густе бердо до полотна тонього - леняного, рідше бердо до полотна пачісного (грубшого), а до полотна вовняного бердо найрідше.

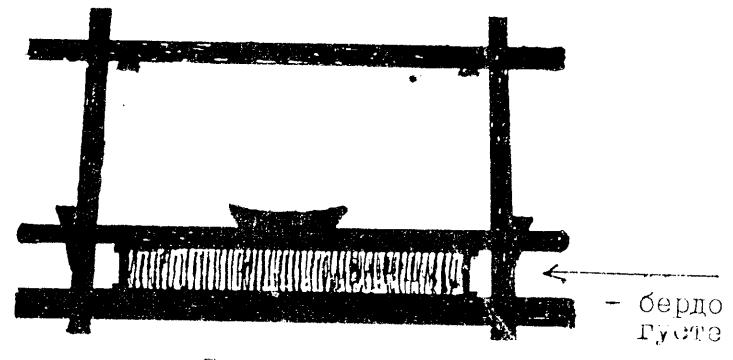

Рис.40 - Бердовница, бердо густе до лену, бердо рідке до вовни.

Ничельниці і бердо сповняли найважнішу і головну ролю в ткацтві. Навлікання ниток до ничельниц і до берда вимагало великої докладності. Нитки основи з головного вальца (1) треба було докладні поділити на половину, єдину до очок нижньої ничельниці, а другу половину до вишньої.

Тоти обі нитки мусили бути перетігани дальше разом до одній щелини берда. Не могла бути поминена жадна щельина берда, бо була би щельина вздовш ткани полотна. Не могла бути помилена жадна нитка основи, бо кождий рух берда з бердовницею торкати би попутчими волни. За бердом гумба була докладні розділити нитки основи з нижньої і вишньої

ничельниці і так іх повязати до полотенця, котре навивало уткане полотно на валець (2). Жебы приступити до ткани полотна треба было до нижньоїничельниці привязати в двох місцях орчык з лапком ножном, а до вижньоїничельниці другий орчык з другом лапком. Обіничельниці моцували з гори на двох рухомих колічках, жебы могли орчыками і лапками перетігати нитки основи, раз в долину, а другий раз в гору. Бердо треба було добре - рівно умоцувати в спеціальній легкокивані бердовниці, котра мусіла бути тяжка, жебы міцно і рівно втискала бердом нитку піперечню, котру звали "уток". Нитку туту навинену на цівці і усадовлену в чонку, ткач полотна перетігал з єдної страни на другу, лівом, або правом руком.

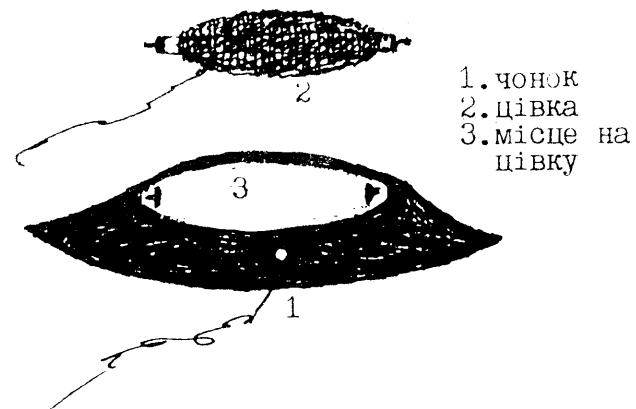

Рис. 41 - Чонок і цівка з нитками.

Ціла техніка ткацька належала доничельниць, лапок, обохніг і обохрук ткача і бердовниці збердом. Ліва ногатягла лапком і орчыком єднуничельницю в долину, а права нога з лапком і другомничельницом була в горі. Медже нитками нижньої і вищньоїничельниці збердом одхыленым до заду міг слобідно переходитичонок з піперечньом нитком. Слобода руху чонка з нитком - утком - мусіла бути барз велика, бо як лем єдна рука легко попхнула чонок, друга рука втім самім часі його імала і одповідно рівненько донасувала до краю полотна, а тяжка бердовница збердом

притискали нитку до основи. Вдаряня бердовницом мусіло бути барз рівне і деликатне, жебы єдну нитку "уткову" не вдусити слабше, а другу міцніше, бо була бы товдь піперечня сказа на полотні. За кождым рухом чонка і вдаріньком бердовниці, ноги раз в долину, або до гори переплітали лапками іничельницями нитку основи. Треба було пильнувати, жебы не торгалися нитки основи, бо товдь полотно було бы барз нерівне і слабе. Для того люде найвекшу увагу звертали на добре пряджиня, на рівни і добре скручаны нитки. Што кілька десят рухів чонка треба було звільнити моцування вальця (1) до сдвигання ниток основи і втім часі навинити уткане полотно на валець (2).

Часом на конець ткани оставало основи і треба було прясти додатковий локоть, або два. Можна було пожичити ниток в сусіда, котрий іщи не ткал, або остало му кус ниток. Найліпшим власним способом на таку ситуацію, було подертя старої кольорової одежди на узонькі пасочки - басанунки і ныма уткати собі кілька метрів кольорового диванника леняного. Були і таки, котри ткани закінчали нитками вовняними. Селянє нашого села ткали осібно: полотно леняне, пачісне кус грубіше і острійше і полотно вовняне на сукно. Вшyтко було єднаково приготовляне, єднаково прядене і снуване. Іншы були лемничельниці і берда. На полотно тонке були густійши очка вничельницях і густе бердо. До ниток грубших і вовняних були рідші очканичельниці і рідші берда

З такого сорового - небіленого полотна ғаздині шили лем мішки на бандурки, або плахти. Решту полотна розтинали на кілька кавальци 4-5м і чекано до літа. Літом як сонце зачало добре гріти, кожда ғаздиня мочила полотно в воді, або в лугу (вода з попелом) підгрівали до невеликої теплоти, прали і полокали на ріці. Мокре полотно розстеляли над самим водом - ріком. Як лем висхло туте полотно зас прыскали - мочили в воді, аж до вечера. Тото розстеляння полотна і прыскання водом повторяли през кільканадцет дні. Полотно туте робилося що дня білійше і мякше. Коли ғаздиня оцінила, же полотно не буде юж білійше, прала і сушыла го докладнійше. Так само робили з полотном пачісним. З полотна леняного, краяли і шили сорочки, оплічата, ғачы, ногавки, запаски, для цілої родини. Шили тіж обрусы, плахти і іншу деликатнійшу одеж. З полотна пачісного шили ногавки на штоден. Шили плахти, прістерала, міхы на муку і зерно і на інші потрібні речі. До 1930-тих років полотно туте було найважнійшою одяжкою для наших селян. Пізнійше як земель кус збогачено, заняли купувати чи раз всеце полотно фабричну - іздра, пакет, штапи и інші речі, які були

На кабаты і запаскы купували полотно "спискे". Купували найвеце полотно біле на сорочки і оплічата, а такоже на съяточны кабаты і запаскы. Любували ся барз в більх одежах, молодиця на сълюб, або літом на велике съято дуже молодых невіст одівало білу съяточну одеж. Товаришили ім і хлопи в більх сорочках і ноговках. Женщины купували обрусы на одеж і на стіл. Купували полотно кольорове на ғорсеты і брусьлякы (лайбіки). Найвеце купували хусток, басанунок, білизну, поньчохы, шапкы і капелюхи.

Інакша була робота з вовном і полотном вовняным сукном. ғаздове котры мали уці і бараны стригли іх часом і два раз до рока. Долгу вовну складали і переховували в сухих місцях. Як назберали кус веце вовни розпочинали приготовліня до єй перетворяння на сукно. Найперше треба було вичесати вовну од съміті і бруду. Тоту роботу споляли, гребена - дві щети з кривима дротами в скорі. На тых гребенах вовна чистила ся і простувала до пряджыння. Вовну пряли так само як і лен, лем же нитки вовняны были дуже грубши. Тканя ниток вовняных было подібне як і леняных, а іншы были ничельниці і бердо о которых написано юж перше.

Жебы з полотна вовняного зробити сукно, треба було найти "ступы" (фолюш) в которых было можливе зроблення сукна. ғаздове котры мали полотно вовняне зваряли ся разом - штырьох, або пятьох, брали два возы сухих дров і везли полотно до села Святкова. Там були такы ступы. До єдного поміщиця над річком - подібного до водного млина допроваджено ярком воду. В тім "млині" был великий жолоб в котрім вода обертала деревяне колесо платове. В жолобі лежало вовняне полотно, а колесо пересувало його разом з водом. Найперше в жолобі була вода студена, але з часом ғаздове доливали там воду теплійшу, котру гріли в великих горцях желізных, гріли в ден і ніч, аж до крапу. Вода студена, тепла і горяча в часі двох дни і ночі з вовняного полотна робила правдиве сукно. Од води студеної аж до горячої на полотні вовнянім скручали ся маленьки баранки. Полотно робило ся грубше, густе і дост рівне, праві таке як сукно фабричне. З сукна того ғаздове, ғаздыні, кравці шили чугы, гуні і холошні хлопски, гуньки женьськи (подібны до хлопских, лем з клаптиком ззаду). Гуні хлопски і женьськи для оздобы обшиваны были кольоровыми мотузками.

В роках трідцятих в нашім селі змінено крій гуні хлопских. Были то гуні з викладаним ковніром, застіганьем на три ғузікы і думка кышенями. Ковнір, кышені і вшытко дооколе обшивавали краю краю чумаком, або чорном скірком. Чугы, гуні, гуньки, лайбіки (лайбікі - це пиджак), а вшытко інші шыпі ғаздині, або ғаздрові.

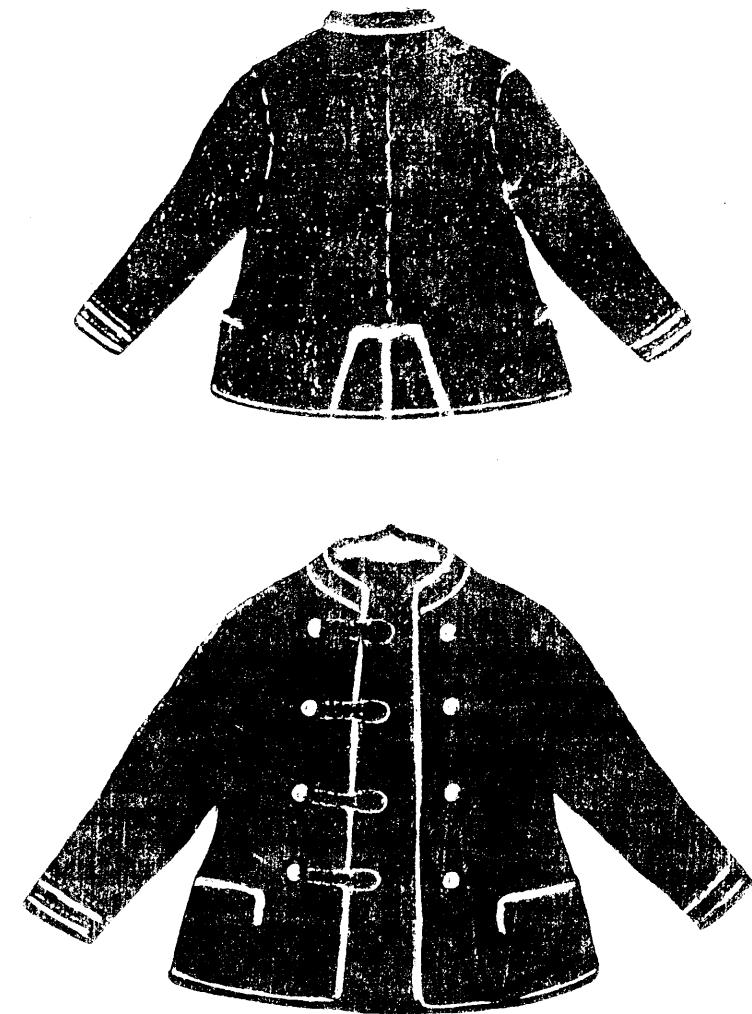

Рис.42 - Гунька женьська і хлопська.

Кокушанку тагу складали з курника зі сніжної пухи або діючої пухи. Шов, що від каштанки, і кокушка зі стрічкою, яку відбивали від пухи.

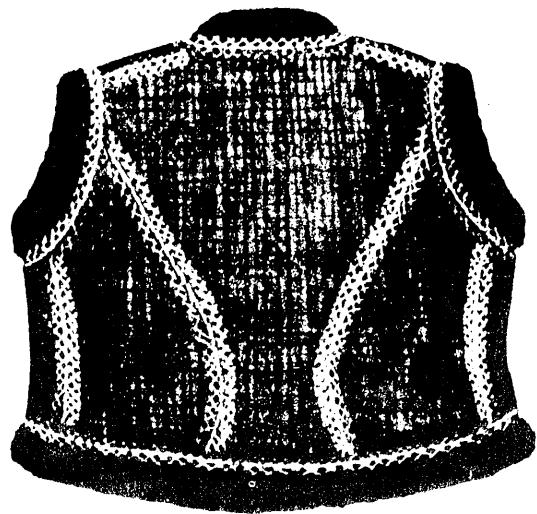

Рис. 43 - Кожушанка газдыні.

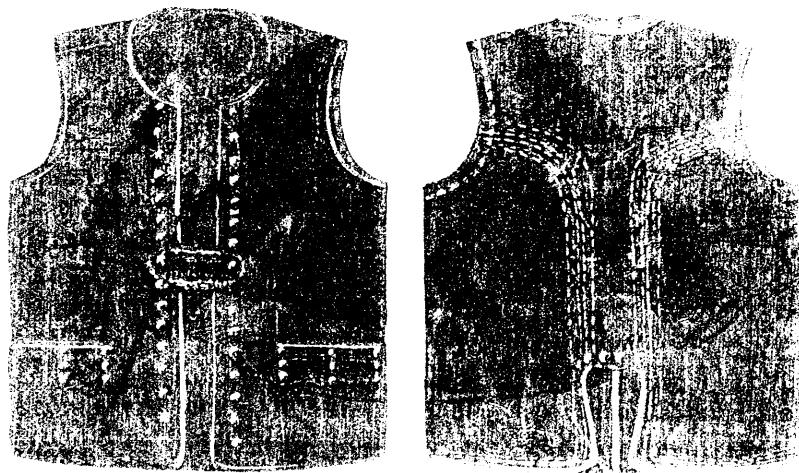
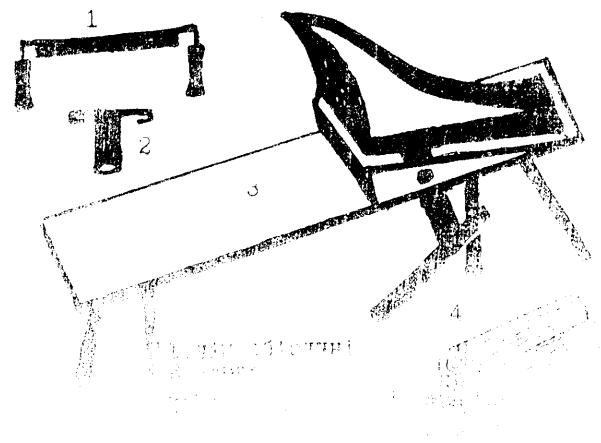

Рис.44 - Брусьляк-лайбик.

Брусьляк (лайбик) хлопский шили з купуваного тонького сукна. Мал кольор сині, або бронзовий обшиваний был кольфровыми грубым мотузками, або вшывками.

Г. Дальшим сельським загальним промислом було робління покрystя хиж, т.е. кручиця кичок і стругання ғонтів. Каждий ғазда потрафил наробити кичок з соломы житньої. До кінця XIX століття вшытки хижы, шопы і стаянки були покрystи соломяними кичками. Кички крутили з доброй, довгой і здорової житньої соломы, которую отримували з молоченого ціпами жита (Рис.25). Солому молочену ціпами витрясали з ріжних трав. Так витрясену чисту і здорову солому вязали до великих снопів - околотків. Околотками тýма отепляли на зиму свої хижы, там де не було загати. На яр, або літом як треба було кичок, або повесел, то іх крутили з той соломы. Кички крутили тж на запас, бо дост часто в горах, жита озимы вимерзали і не було з чого накрутити кичок. Покрystя соломяне не було трвале і часто треба було його поправляти новими кичками. Солому з околотків різали часто на січку і давали єй конім до оброку і пацятам до квапу (мішанина).

Газдове робили тж ғонти. Робили іх з кльоцків гардого ялицового дерева. Ялиці різали на рівны 40цм кльоцкы, котры шкіпали на рівни, трубши, пласкы не струганы ғонти. Стругання ғонтів робило ся з дерева сорового, коли було іщи мягке, і добре до стругання ножком обіручнім. На специальнім стільци до стругання ғонтів з лабком і лапачом гонта, стругання таке не було трудне. Каждий гонт мусіл бути струганий з обох сторін в спосіб скосний до закладання іх на закладку до фути. Футу - шпугу таку роблено на кождім ғонті спеціальним стругом - ніж до вирізування жолобка в гонти.

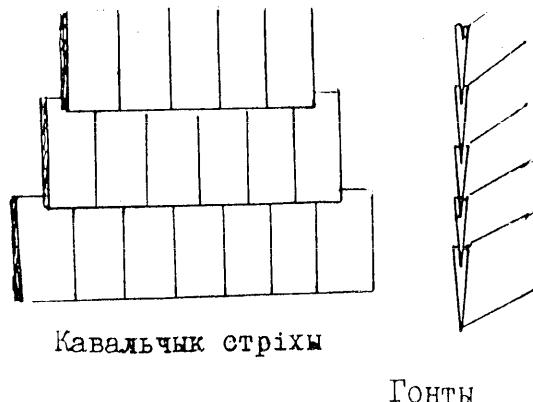

Рис. 46 - Кавальчык стріхи ғонтової.

Гонты оструганы і фуѓуваны треба було долго - помаленьки сушти без сонця. Укладати іх треба було в сухім місци в рівных шщюсиках переплітаных на переміну перекрестно, жебы не потріскали і не покривили ся. ғонти покривали стріхи, греблі і краї щитів хиж, там де солома не тримала ся і не надавала, бо буря зорвала бы ся.

Стріхи, або греблі треба було покривати ғонтами в ціlosti, бо ғонты недопасуваны і невтиснены добре до фуги не давали жадного забезпечыння од дожжу і снігу. ғонти були тревальшы од соломы. Некотры ғаздове покрystя ғонтове смарували смолом выпаляном з живиці сосен, або смереків. Тото смаруваня - малюваня ғонтів продовжало іх добру придатніст на два раз довше, як ғонтів не смаруваних смолом

І. Жебы діяльніст рільника, годовляна і ғаздівска була добра і давала достаток родинам, треба було мати вкажді загороді велику кількіст маєтку рухомого, без якого жадна діяльніст не була бы можлива. Тота діяльніст, то ремесло яке мусіло быти в ғаздівці. Ремесло не було розвиване на велику міру, лем на потребы родини і сусідів - ремесло услугове.

В селі знаны і виконуваны были такы ғаздівські ремесла як ковалство, столярство, ткацтво, колодійство, шевство, кравецтво, різництво, дротарство.

Ремесло, которое приходило з інших сусідних сел то тесьлярство, студнярство, токарство, шклярство, каменярство і іншы.

Описати выпадат, по кус кажду діяльніст ремісників, бо головна діяльніст ғаздівска була цілковито оперта на тій діяльности ремісничі. Зачати треба од того ремесла, яке было найбарже потрібне в кожді ғаздівці на штоден, а скінчти на тім, яке лем часом было потрібне в селі.

Ковалство - майже кажда річ в ғаздівці міцно повязана была з ковалством. Не було ғаздівки, котра не потрібувала бы ковальской услуги. Тверда і камениста, гірска земля нищила і нищить кожде знарядя рільничої управы. Каждий лемеш, чересло і зуб борони, кожда мотыка і сокира мусіли в році быти кілька раз в ковалія, до дальшого іх виклепаня і загартування. Каждий кін мусіл быти пару раз кутий підковом ковалськом. Готовы - купувене підкови, часто мусіли быти пересуваны на копыта кінськы. Каждий віз ғаздівский по ужиткуенню то по каменястях і гірських дорогах, не витримав бы деші та управы.

Были і іншы роботы ковальскы при завісах, замках, санях ітп. Ковальскы роботы в селі робило двох цыганів і ғазда Кусайла Митро. Мали они вшытки дост роботы, а найвеце з окутьом колеса і цілого воза. Были в селі ғаздове, котры легшы роботы ковальскы робили в себе. Што другій ғазда сам кул свого коня і коня сусіда. Было так, же ғаздыня без мотыкы, а ғазда без сокыры не выходили до поля і до ліса.

Столярство - столяром в селі был Ванько Лукач і його сын Петро. Робили они, выгляды, двері, скрині, подышоры, канапы, постелі і іншы столярскы роботы для ғаздівок. Можна тіж потвердити, же што третій ғазда в селі потрафил зробити себі дуже столярскых робіт потрібных кождому на штоден. Были то роботы до воза і саний: теліги, сниці, обертен, дышель, кваниці, звору, драбины, сані, гвакы, столы, лавки, двері, колыськы, кісята, граблі і іншы роботы дрібны. Санкы особовы - оздобны робило для себе пару ғаздів.

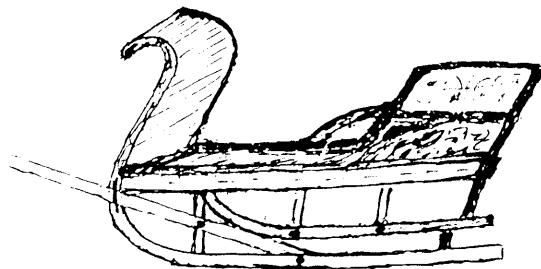

Рис.47 - Санкы гірскы.

Ткаче - о ткачах описано шыроко юж перше в тім розділі.

Колодій - колодійом в селі был Пырч Петро. Робил колеса і то барз добры, бо з твердого і сухого дерева. Голова (дэвін) багра і спіці то головны части колеса. Добре дерево на тоты части то найважнійша річ в колесі, бо на гірскых дорогах колесо мусіло быти, як з желіза. Робота колодія, без доброго коваля не была бы долго приdatна, бо лем добрі окуте колесо, а на нім добре заложений ряф - обруч долго выtrzymувало каменисты і гірскы дороги і парі. В роках 1930-тых осі в деревяных возах заміняли на осі желізны, а до голов колес вставляли желізны буксы.

Шевці - шустры - роботу туту зачали впроваджати до села, аж по перші війні съвітові, товды як до села зачынала входити мода на черевікы і скірні. Найперше на черевікы женьскы, а потім на обутя хлопске. Треба підкresлити, же черевікы і скірні барз долго носили, бо іх шанували. Носили лем в дны съвяточны, або до міста і до іншого села. Тоты черевікы і скірні робили шевці з міста на замовління. Была то добра робота і з доброй скоры. Были тіж ғаздове, котры мали своі копыта, шыла, іглы, дратвы, кілкы, або цвячкы і сами направляли свое попсуте обутя.

Кравці - юж в тім розділі описано, же ғаздове і ғаздыні з тканого полотна і сукна сами шыли себі одеж, лем не шыли одежы парадной і съвяточной. Парадню і съвяточну одеж шыли кравці. Некотры ғаздыні знали шыти кабаты і запаскы. Некотры кроили полотно, а іншы шыли. На початку шыли ручні, а в роках 1930-тых могли люде купити машины до шытя. Найгірше было з оздобами на одежы женьскій, ріжны кривулькы, повно басанунок на кабатах і запасках, праві на треті часті одежы. Горсеты і брусьлякы шыли руками і машинами- але робили тото добры фаховы руки.

Тесьлі - в селі не было тесьлів, были за то в сусідніх селах: Незнайові, Ростайнах і Вышовадці. Были они добрыма майстрами, бо будували хыжы, сыпанці, і іншы будовлі. Тесьля - Слота Михал з Незнайової в роках 1929 - 1930 побудувал в селі з помочом селян - церков - часовню. В розділі 4 і 7 описано, котры ғаздове штоси будували в своіх ғаздівках. Найвеце роботы тесьлярской было при выміні спідків в хыжах. Была то барз тяжка і небезпечна робота - выміна первых 2- 3 - головных дерев тесаных на которых осаджена была ціла хыжа і выгляды. Тоты спідкы - підвалины найпрудше гнили од землі і каміння, або іли іх червакы, бо не было на них одповіднього средства консервуючого дерево. Найліпше было вымінити старе дерево на нове і при тім вставити векшы новы выгляды.

В ремесловых услугах остали лем:

Токарство, студнярство і каменінкаство. До села выробы токарскы принісли зо села Незнайова і Ростайны. Там быль мастер, котры землю і дереві - матаны - мацінкісан. Іншы токарскы выробы - катушкы, гарогім і ліжні, і заліз, лацькы і інші. Каменінка - кірунині зе землю і дереві - матаны - мацінкісан.

Студнярство - в кожді загороді була студня. Студні були пłyтки, але були і дост глибоки. Хоць були копаны в каменистій землі мусіли быти муруваны. Муруваня студен робили знавці той роботи при помочы ғаздів і сусідів. Такий знавца вибирал тіж місце на студню. Студні копали найпростшим способом т.є. ставляли штыри міцны кобылиці на яких моцували крутило з міцним мотузом, або ретязом. На кінці ретязи моцували велике деревяне відро в якім сходил до копаної студні хлоп і копал там землю штораз глубше. Копану землю і каміння витігали на верх тым самим відром. Копали дост шыроко, жебы як натрафлят на воду розпочати муруваня студні з лупаного каміння в формі колеса. В остатніх часах нови студні мурували з готових кругів бетонових. Коло студен ставляли журави з жердями, або клюками до витіганя води. Вершки студен забезпечали деревяном обудовом з прикрытьом, або дашком.

Каменярства - в селі тіж не було. Каменярські вироби - млинці і кресты люде привозили з села Бортне. В селі жыл ғазда Підберезъняк Теодор - пристащ з села Бортне. Знал він кус каменярство і длятого занимал ся в селі выміном млинських камений. Він сам кул камені млинськы - остріл, які були юж міцно выгладжені і не хотіли молоти зерна. По такім обкутою обох камений млинських молотя зерна ішло як давно з нового млинця. Остріня - кутя камений робил специальним острим кромпачыком-оскаром, який в гладких каменях натинал остры щелінки в обох каменях, тых які мололи зерно.

Фурманство - туту діяльність услугову провадило в селі дост дуже ғаздів. Більша половина селян в вільних днях од робіт ғаздівських ходила до лісів, жебы звозити дерево до тартаків, або до міста. До міста возили тіж дошки і кантівки з тих тартаків. Тартаки то был промисл деревяний, але обчий. Перший тартак побудували в Незнайові в 1927р. трьох панів з Нового Санча (Браун, Дзікевич, Бєлінські). Тартак тот закінчил свою діяльність в 1935р. Другий тартак побудувал в Чорнім в 1933р. Гербах, а керовником і писарем был Ганверкєр. До обох тартаків ғаздове звозили дерево букове, ялиці і смереки. Оба тартаки мали паровы ғатри, паровы машини, які різали барз дуже дерева на ріжни продукти: балі, дощкы, кантівки - граньчаки. Коло тих тартаків були велики паньські ліси (Розд.2) Жыдівка, Сповзний, Фешівка, Бескід, ліси хлопські і громадзкы: Лісик, Обшар, Бескід.

В тих тартаках мали заробок фурмане, які мали коні і добры возы, могли заробити гроща на потребы своїх родин. Дерево до стиання было вызначане през лісничого і было знакуване - ціхуване знаком лісничого. З нашого села в роках 30-тих таких фурманів, які мали добры коні і возы було більше як десятох: Ардан, Давыд, Барна, Підберезъняк, Пыртко, Прислопский, Кусайла, Німец, Карпяк, Шевчык.

Тоты фурмане возили зо собом одповідні долгы пилы, топоры, клини і сами стинали собі знакуване дерево в лісах паньських. Дерево в горах стігали смыком з ліса на поляну, а од тамаль на єдні телізі стігали під ліс на дорогу, а дальше на двох телізах до тартаку. Зимом дерево спущали смыком тоньшим кінцом з переду по сънізі і морозі з гори під ліс, а од тамаль на міцных санях тягли смыком до тартаку. Кілька хлопів зо села робило в тартаку. Там порядкували дерево на пляцу. Різали дерево на меншы кавальці і ладували іх на шыновы платформы, якими довозили кльоци до ғатрів. Пилы ғатровы різали тоты кльоци на дошки, балі, або кантівки. По другій стороні тартаку было велике сортування того што нарізано в тартаку. Дошки, балі, кантівки сортувано і перекладано до сушыня. Особно складано дошки, балі і кантівки дубовы, ялицовы і смерековы. Іншы фурмане зо села, або з інших сел возили дошки, балі і кантівки з тартаку до міста на вағоны, які розвозили іх далеко по съвіті.

В наших горах сосни не росли високо. Были они кыртавы і не надавали ся на дошки, лем на сохи - роғалі до сушыня сіна і коничу. Дерево соснове ғаздове в горах не узнавали за суце до паління в пецу. В печах палили деревом твердым не смолуваным. Соснове дерево никто не зберал. Зберали го лем пастухы на оген, або на собіткы на Яна.

Розділ 9. Сельска освіта, обряды і звичаї.

9.1. Осьвіта

На Лемковині на початку XVIII-го століття розпочынат ся організування шкіл парафіяльных. По більших селах - парафіях повстают малы школы в которых вчене молодіж читаня Бібліі і інших церковных книжок. Учителями в тых школах были найперше священники, а пізнійше помагали ім сельскы дякы. За таку науку газдзе мусіли платити зерном - корец, або два за шкільний рік науки. На таку науку в селах не было шкіл, початкове вчыня мусіло быти проваджене в церквах - плебаніях, або в сельских хыжах. Початково на Лемковині вшытки школы были лем єдно- клясовые. Аж перед першом війном сьвітовом і по ёй закінчыню власти впроваджали дене́де школы дво - клясовые, а в роках 1930- тых были юж штыри-клясовые школы.

В 1890р. Горлицкий повіт был округом шкільным, а в тім окрузі было 31 школі єдно - клясовых, 4 дво - клясовые, 2 пят - клясовые і 1 шіст - клясова. Юж пізнійше по 20-тох роках было там разом 103 школы. Власти оціняли, же в тім часі в Горлицкім окрузі было около 33% люди неграмотных. В 1912р. в цілій Лемковині было 173 школы, а в 1923р. лем 181 школі. В тім часі в Горлицях діяло гімназиум ім. М. Кромера в котрім записаных было 34 Поляків і 6 Русинів. Два рокы пізнійше в тім гімназиум вчыло ся юж 224 Полякы і 16 Русинів. З села Чорного вчыл ся Ванько Константин, сын Лукача.

З історичного перегляду видно, же освіта на Лемковині пришла в векшости по 1772р. т.е. по першім розобраню Польщы. Товды будувано тіж церкви і плебанії, котры были тым місцом, де могла розвивати ся сельска освіта. Так было і в нашім селі в котрім найперше побудували церков в 1789р. і плебанію. Школу деревяну побудували пізнійше около 1818р. в котрім то році основана была школа тривіяльна - вчыл в ній священник - душпастыр. До школы той мало ходити 79 діти, а ходило на початку лем 30 (Спис Народных Шкіл на рік 1863). В інших селах Лемковини школы парафіяльны, правильны і неуправильнены, были основаны найвеце в роках 1847 - 1860.

В 1898р. в Новім Санчы повстала перша Руска Бурса, а кілька років перед першом війном сьвітовом повстала Руска Бурса в Горлицях. На початку в Бурсі новосанчівскій вчыло ся 20 Русинів, а в Горлицкій 40 Русинів. Обі тоты бурсы в часі першої війни

съвітовой перестали діти. Руска Бурса в Горлицях на ново розпочала свою діяльніст в 1930р. і закінчыла з днем розпочатя другої війни съвітовой в 1939р.

На початку школярі вчыли ся, як юж спомнено з книжок церковных писаных старо-церковном азбуком - кирилицом. Школьярі до писаня мали таблички бакелитовы з рисіком. На тых табличках вшытки записи можна было стерти губком, або ряндом і нич на них не оставало. До ужытку школярів не было інших книжок, ани зошытів. Аж в роках тридцетых ХХ-го століття в кождій школі была юж мапа краю, якого властя рядила.

Б У К В А Р

ПЕРША КНИЖЕЧКА ДЛЯ НАРОДНЫХ ШКОЛ

ЦНА 90 ГР

враз зо значком на цілі Товариства Піддержки Будовы Публичных Народных Шкіл.

ЛІВОВ 1935
НАКЛАДОМ ДЕРЖАВНОГО ВИДАВНИЦТВА КНИЖОВЫХ
УЛ. КУРКОВА Ч. 21.

Рис.48 - Буквар з 1935р.

Переведений в 1931р. список в повітах Нового Санча і Горлиць показал, що за рідній языку Лемки уважают: - 97% -язык русинський і 3% - язык український. В роках 1932 - 1936 школярам на Лемковині позволено вчити ся з "Букваря" і першої читанки виданих во Львові. По 1936р. з обох тих книжок в школах заказано вчити языка русинського, а іх місце заняли "Elementarz" і "Pierwsza czytanka" на польськім языку. Колиси властям австріяцьким залежало, жебы нарід в цілій Галичині був, як найменьше грамотний, а тепер власти польськими постановили, жебы діти Русинів вчали ся лем польського языка.

З том постановом вимінили тіж наших учителів на учителів своїх. І з той тіж причини на селах Лемковини велику ролю освітову переняли читальні які існували по селах.

Записи з давніх часів передають, же в 1912р. на Лемковині діяльніст освітову провадило 102 читальні Товариства ім. Михала Качковського і 22 читальні "Просвіта". Читальні ім. М. Качковського голосили ідеї русо-фільські, а "Просвіти" голосили ідеї україно-фільські.

В нашім селі школярів вчали найперше священиники греко-католицькі, тоти котри були в тім часі на парафії. Пізніше вчити помагали сельські дякі, бо священиники мали до обслугиня душпастирського аж три села; - Чорне, Незнайову і Липну.

З шематизмів за 1879р. 1909р. 1930р. і 1936р. (Розділ 14) довідуємеся, хто був священиком в селі, які були школи, які читальні і інші інформації о тих селах. В шематизмах тих подано, що в селі Чорне була лем школа єдно-клясова. Не єст то правда, бо мій нянью перед першом війном съвітовом ходил до дво-клясової школи. В 1930р. в селі була юж штырі-клясова школа, а в 1936р. до котрої я сам ходил, була юж штырі-клясова і сім-одділова школа повзехна. До кляси четвертої ходило ся аж три роки, разом сім років школи повзехной.

Перед першом війном съвітовом в роках 1910 - 1914 учительом в селі був Гривна Еміліян. По закінченню той війни учителями в селі були в роках:

- 1918 - 1923 - Порошонович Єфрохина,
- 1923 - 1929 - Чайковска Анна,
- 1929 - 1934 - Чертежинська Стефанія,
- 1934 - 1937 - Обжут Михал,
- 1937 - 1939 - Вільгельм Едвард,
- 1939 - 1941 - Павлишын Стефанія,
- 1941 - 1943 - Адамцьо Стефан,
- 1943 - 1944 - Морох Ева.

Першы десят років по війні були з єдної сторони тяжкы, бо не было одповідних книжок до науки, але з другої сторони легшы, бо були лем дво-клясовы з єдным, русинським языком научаня. Пізніше були юж школы штырі-клясовы і з двома языками: русинським і польським, а на конец на три роки перед другом війном съвітовом була школа сім-одділова, але лем з єдним - польським языком научаня. През цілий час меджевоєнний в роках 1918 - 1939 во вшытых клясах була проваджена наука релігii. До 1927-го рока науку релігii провадили священики греко-католицькы, а пізніше священики православны. До школы в нашім селі од 1818р. аж до рока 1944-го ходили діти з сел: Чорне і Долге. З найдальших хыж села Долге діти до школы мали 3км. дороги.

В 1934р. в селі члены читальні ім. М. Качковського і школа приготовляли 20-ту річницу смерти о. Максима Сандовича, якого в 1914р. в Горлицях розстріляли австріяцькы шандары. На тото съвято приїхал єпископ Симон і іншы священикі православны. На съвятої був тіж ученик семінарії духовной - Павлишын Григорий, котрий запознал ся з учительком Чертежинськом Стефанійом. В недолгім часі обое взяли сълюб, а за кілька місяци о. Григория висъвятили на священника. Обнял Він в 1935р. парафію в нашім селі. На тім съвято виступили школярі з вершыкамі о Талергофі. Десятрічний школяр Жыдяк Михал рецитувал верш під наголовком "Малий Русин":

Я соі малий Русин, Моі няньо тіж Русин,
Рускы сут - вшыткы сусіды, Дідо, баба і прадіди.
Бесідую по рускы, Сыпівам і молюся, Русином назвати,
Я не завстыджу ся.

Учителька Чертежинська - Павлишын на два роки перешла вчити діти до школы в Радоцині. До нашого села вчали вернула аж в 1939р., але лем на коротко, бо Німці перешлідували і священиків і учителів, котрий поперали читальні ім. М. Качковського. В часі другої війни съвітової арештували і священника і учительку Павлишынів і всадили іх до арешту в Ясьлі. Учительку по пів року выпустили до виховування маленького сына Бориса. А священника Григория завезли до Седлец кі Варшавы.

Наши селяне в часах меджевоєнных не мали дост гроши на науку для своїх діти. За села лем кілька осіб вчали ся в містах. За старшого покоління лем Ванько Лукач вчали ся церковного читаня і съпіву во Львові.

З наступного покоління треба вymінити синів Ванька: - Константина, котрий вчыл ся в гімназії в Горлицях і в Krakові, другий син Петро вчыл ся церковного читання і сьпіву з нот во Львові. Пізніше зо села пішли вчити ся і іншы селяне:

- в 1931р. Барна Миколай - середня школа во Львові,
- в 1936р. Барна Михал середня школа в Подебрадах,
- Байса Юрко ходил до школы кравецкой, а Байса Михал до школы масарской.

Нихто з тых люді не нашол ся серед вченых. Были то лем люде, котры могли скорші і легше обертати ся по сьвіті.

В часі другої війни сьвітової до нашого села впровадили книжкы і науку в языку українським, разом з учительями. Німці, жебы мати менше клопотів з словянскими народами переказали низшы уряды і школы під заряд українських урядників. Справу осьвіты в школах і дитинячих садках провадили українські учительі і садівничкы. Школярі сельськы на съвята, або річниці народовы окупанта вчыли ся ріжных показів і сьпіву з котрыма виїзджали до гімн на фестивалі, де виступляли з груповыми показами і сьпівами. В нашім селі учительком таких показів артистичных была садівничка Морох Ева з Вірхні. Наша селянка Прислопска Мария провадила дитинний садок в селі Дошница кі Крампной.

9.2. Обряды.

Барз дуже істориків твердит, же початок християнства в Карпатах треба лучыти з Крещеньем Польщы в 966р. і з Крещеньем Руси в 988р. Тоты рокы сут барз выгідны для істориків, бо не хотят они найти і выявіти правду, же од перших років по Христі, аж до 787р. в Церкви Христові не было жадного поділу, была лем єдна Соборна і Апостольска Церков.

Правда ёст така, же в тім часі, през тых вісем столітій одбыло ся сім Вселенських Соборів і вшытки они были в містах Малой Азіі в давнім імперюм грецкім, теперішня Туріція.

Были то міста і рокы:

- Нікея (I - 325р. і VII - 787р.)
- Константинополь (II - 381р.; V - 553р. і VI - 680р.)
- Єфез (III - 431р.)
- Халкідон кі Константинополя (IV - 451р.)

Іщи в часах Христа аж до III-го століття в Цисарстві Римскім - Палестини, Малій Азії, Грециі, італіі языком знаным і ужываным был язык геленъский - упрощений гречкій.

Перше тлумачыня Бібліі з языка гречкого на латинский зроблено аж в другій половині четвертого століття нашей еры. В тых часах ёпископа Александри называли патриярхом, або інакше "Папом" -"Отцьом". Пізнійше, бо аж в кінці VI столітія перший ёпископ Риму - Григорий I сам себе називал "Слугом Слуг Божых" назліст Патриярхови Константинополя, котрий называл себе "Єпископом Світа". На першім Вселенськім Соборі в Нікеї в 325р. зобрало ся аж 318 ёпископів і медже нима было лем 6 ёпископів західних (на Заході не были іщи розвинены так густо Єпархii). На семім Соборі Нікейскім в 787р. зобрало ся 367 ёпископів, жебы перервати перешлідування съвятых ікон. В 860р. Св.Св. Кирил і Методий перевели (перетлумачили) Съвяте Писмо з гречкoy мовы на словянску і з том бесідом выбрали ся научати народ болгарский. Болгары радо приняли крещеня і з нима приняли го і их сусіде Сербы. В 862р. тых великих учительів запросили князі: Моравский - Ростислав і Мадярский - Косель, котры хотіли, жебы они навчыли іх народы правдивой віры християнской на славянскі бесіді. Учительі тоты не одмовили той послугы і пришли научати і крестити народы Морав і Мадяр.

Одправляли Службы Божы на зрозумілій старославянскій мові. Словяне тішыли ся, але их сусіде Німці бояли, же віра словянска загрозит іх народам, а они хотят лем віру латинську. Донесли о тім до Риму, котрий попросил учительів до выясніння. Коли Св. Кирил і Методий приіхали до Риму принял іх новий Папа Адриян II. Принесли они з собом з Корсуня мощы Св. Климентия Римского і книги Святого Писма на старо - славянской мові. Папа принял их радо і вшытко што принесли положыл на престолі. Позволил им одправляти Службы Божы на словянской мові в некоторых церквях Риму. Св.Кирил вмер, а Методия высвячено в Римі на архиєпископа Моравского.

За часів Св. Кирила і Методия віра східного обряду на мові словянской дішла аж на землю Лужыцку, до Польщы, на Словакію і Лемковину. Св. Методий вмер в 885р. а Його науку аж в другій половині X-го століття по сто роках пізнійше офіційні принял: польский король Мешко I в 966р. і руский князь Володимир Великий в 988р.

Од того часу східня віра православна розвивала ся і зміцняла, там де єй принимали. В тых часах люде Карпат належали до державы Великоморавской, пізнійше до короля Чех, а од 1340р. до 1772р. до державы Польской. Од 1772р. до 1918р. до монархії Австро-Мадярской.

В 1054р. Папа римский Леон IX выслал до Константинополя своіх послів во главі з кардиналом Гумберто, з тым, жебы 109

східня Церков приняла: - поширене "Вірую" якє запропонували іспаньськы єпископы в 589р. в Толедо, тє: "І в Духа Святого, Господа Жывотворящого, иже от Отца (і Сына) ісходящого" і безженьство священників - целібат. Коли тоты поправки не зостали приняты до східнього обряду, кардинал Гумберто положыл на престолі клятву на патриарха Константинополя.

Подібну клятву оголошено пізніше в 1520р. на монаха Мартина Лютера, котрий в 95 тезах одмітувал некотры зміни впроваджены в латинській Церкви (продаж одпустів, неомыльніст Папы, целібат, перекупство і дуже інших змін).

В 1340р. Папа римський Клеменс VI благословил польского короля Казимира Великого, котрий выбирал ся на завоюваня земель галицьких. В 1351р. тот сам Папа писал до польских бискупів о тото, жебы приготовили своїх 6 бискупів на місце православных єпископів галицьких.

Підписана в 1596р. Унія з Римом принимана была часто з великим опором. На Лемковину унія пришла дуже пізніше - офіційні аж 27.IV.1693р. Хоць била она принята о двіста років пізніше, то і так не била она міцно звязана з Римом. Таким документом били і сут книжки церковны в которых іщи в роках 1890 - 1927 священникам і людям не хотіло ся быти католиками, пем дальше оставали они православными, як іх пра-прадіди (фот.49). Треба памятати, же східня Церков в своім істніню не одлучала ся николи од Соборной і Апостольской Церкви. Одлучыла ся лем Церков західня і то юж од 1054р. Так само одлучили ся добровільно, або під натиском, тоты што приняти Унію з Римом по 1596р.

З найстарших документів знаме, же в селі Чорне церков поставлено в 1789р. і посьвячено ей в памят Св. Димитрія, мученика Солунського.

Нагінно не била то перша церков в селі, бо з Розд. З і 9 знаме, же найстарший запис о селі ест з 1569р. тє більше як двістя років перше. Тот запис ест лем в книжках. Передання історични сігают аж часів Кирило-Методянських з IX -го століття. З доступних нам документів знаме, же в церкви тій священниками греко-католицькими были (роки можут быти не докладны):

- од 1860 - 1895 - Полянський Софройній
- од 1895 - 1907 - Гнатишак Гавриїл
- од 1907 - 1914 - Юрчакевич Михайл
- од 1914 - 1918 - Зварко Володимир
- од 1918 - 1921 - Юрчакевич Михайл
- од 1921 - 1926 - Демко Станіслав
- од 1926 - 1928 - Комарнецький Іван
- од 1928 - 1935 - Дзяма

БОГЪ НАДЕЖДА МОЯ

Ч. 4025.

Позвалися печатати.

МОЛИТВОСЛОВЪ

для

Львовъ, дия 30 лютія 1890.

МІРЯНЪ

СИЛЬВЕСТЕРЪ, Митрополитъ

ЛЬВОВЪ.

Тионь в заміядомъ Старої

Інститута.

(Входъ съ честными дарами.)

Діаконъ ѿб'є вѣстъ: Всіхъ багъ православныхъ христіанъ да полічнеться Господъ Іоїзъ би царствіи скрізь ксегда, якъ ѹ присній ѿ вѣки вѣківъ.)

Іерей: Святійшаго вселенскаго Архієрея (Імперація) Папы Римськаго, Пресвятынаго Архіепіскопа нашего Митрополита Курії (Імперація), Боголюбійшаго Вілікого нашего Курія (Імперація) ѿ єесь сваіщенническій, діаконскій ѿ йноческій чинъ, благославленій вого хранимаго Імператора нашего (Імператора), ѿ всі православное вініство єго, благородиыхъ приснопомінніехъ ктиторій ѿ благодітелей святіихъ храмівъ Світу, ѿ всіхъ багъ православныхъ христіанъ, да полічнеться Господъ Іоїзъ би царствіи скрізь ксегда, якъ ѹ присній ѿ вѣки вѣківъ.

Діакъ: Амінъ.

Фот.50 - Церков Св. Димитрия (1789-1993р.)

- од 1935 - 1939 - Заяц	Николай
- од 1939 - 1944 - Дзяма	Дамян
- од 1945 - 1947 - Гайдукевич	Володимир

Повна парафія вірних була за священників: Полянського, Гнатишака, Юрчакевича, Зварко і Демка. Од 1910р. в селі діяла читальня ім. Михаїла Качковського, котру заложив священик Михал Юрчакевич. Давала она велику поміч селянам в тім, хоće її як найдолше утримувати русинську принадливість.

За тутор русинську принадливість терпіли люде в Талергофі і в арештах разом зо своїма священниками. Священник Г.Гнатишак вмер в арешті в часі II-го Віденського Процесу - серпень 1916р.

Священник М.Юрчакевич уродил ся в селі Ростайни, бкм од Чорного. Был сыном священника і вчыл ся в Переяслави і Відню в греко-католицьких семінарях. На свящ. висвяченій был в 1894р. В Чорнім обнял парафію в 1907р. Парафія складала ся з трьох сел: Чорне, Незнайова і Липна. В 1909р. в тых трьох селах жило 1003 вірных, а членами Товариства ім. М.Качковського было 184 особи. В 1914р. был арештуваний австріяками за діяльніст русофільську. По закінчыну першой війны съвітової свящ. Михал Юрчакевич вернул до села і обнял обовязки душпастирські. Пятого грудня 1918р. на зъзді делегатів з цілої Лемковини (500 осіб) в селі Фльоринка свящ. М.Юрчакевича выбрано на ведучого Начального Совіту Лемковини.

Під Його зарядом творилися Руски Рады Лемківской Народной Республики. Осередком той організації было місто Грибів. Вшытки діяче нової організації были згідны, же ціла част руснацьких земель в Карпатах мусит быти в границях єдної державы. Карпато-Руска Рада в Пряшові была за тым, жебы землі, котры сут під польським зарядом прилучыти до Чехословакії. Юж 21 грудня 1918р. в Пряшові принято таку постанову, а за три дни 24 грудня в Празі о. М.Юрчакевич підписал з Президентом Масариком договор в тій справі. Осмого марта 1919р. поїхал до Кошиц просити войско чехословаке о поміч в прилучынью земель північної Лемковини до Закарпаття.

За таку діяльніст был перешлідуваний і арештуваний польськими властями разом з Ярославом Качмарчыком і свящ. Димитріем Хыляком. Судженій был в Гірлицях 16.IV.1919р. По осуджыню перенесений до арешту в Домбю. Звільненій в вересни 1919р. аж по шестох місяцох. Інши обвиненые очищены зостали од вины аж в 1921р. Священник М.Юрчакевич од того часу не бере уділу в дальші діяльності політычні. Перенесено Його до села Ветлина к Ярославу.

Люде в селі оповідали іщи веце о священнику М.Юрчакевичу, же мал іщи другу професию - был дохтором до очей. В семінарях австріяцьких хто хотіл, то вчыли і веце професий, жебы в тяжких обставинах, кождий священник на бідных селах Галичыны і Лемковини міг собі ліпше радити. Свящ. Юрчакевич туто свою другу професию барз добре і з пожытком выкорыстувал для себе і люди з околичных сел в первых роках душпастирства. Лічыл людям очы, а было то барз потрібне тым котры хотіли емігрувати до Америки.

Каждий ғазда, котрий хоти візити за море мусил мати добрє здравя, а наїбарже здоровы очы і на потверждыня тога мусіл мати писемне съвідоцтво о здоровлю. В роках свого душпаstryства в нашім селі (1907- 1914) священник М.Юрчакевич помогал людям зо села і околиц в лічынню іх очы, а ішы веце в тім, же выдавал ім ѿдповідны съвідоцтва якы были потрібны вшыткым тым, котры ємірували до Америки.

Новы священники греко-католицкы по першій війні съвітові были юж наставлены од своіх наставников, же така віра під римским надзором не може долше ся утримувати. Прібувано ріжных способів, жебы выкоренити з людских серц віру прадідів, а прищепити ім віру новочеснійшу з повным підданьстvом Римови. Священники ішли за приказом своіх епіскопів і насильно впроваджали зміны в обрядах церковных. Гіереставали благословити своіх вірных словами канону Церкви "І всіх Вас православных християн", а благословили новыми выдумаными словами: "правовірных", або просто, "і всіх Вас християн", жебы лем даяким способом не голосити слова "православных", бо на нім вісіла клятва Риму. Така ситуація творила ся ішы перед першом війном съвітовом, але перешлідуваня і арешты люди, а так же і велики рухи фронтовы затримали туту діяльніст релігійну. Поверили люде до тых спрап в роках 1924 - 1928.

В нашім селі было дост дуже поля і ліса парафіяльного на котрім треба было тяжко одрабляти, або дорого оплачati за аренду. Вшыткы послуги душпаstryські священникові были шторас ведзе не вымірны. Одходжено од давного слова "што ласка", і підкрешляло выразно, же "доляр" мае ту свое місце, нах. в. Яцка.

Вшыткы парафії были обложены складками на утриманн шторас більших Єпархii. Тэкы поступкам священникові, а чайхане іх перадіст до бідных парафіян давали шторас веце не зайдзеннія серед вірных. Селяне наши чули, же в некаторых селах: на складі Тилява, Поляны, Дошица, Граб люде хотіт вернуты на давну віру своіх предків. Рух повертання на правосланію развязація баре прудко. Так само і наши селяне захотіт вернуты на віру своіх гран-прадідів. Парафіяне вшыткіх сел, котры вертали на правосланію, дбали о тога, жебы мати як найбільшу частці церковных речей, котры купувано за спільнны гроши, або зробили спільнімі складкам вшыткіх парафіян.

Жаден священник греко - католицкій не быў універсаліст, праці свого епіскопала до поділу церкви, і такі, або другі, інші відходілі справі церковні. Народжанія тога ча піврастершні, бывалі спілкі як могли в ден, або в ночы забороні та церкви щто узялі, че потрібне для ново заскіладзеній пац-ефі.

В нашім селі лем священник остал в своім давнім обряді. Парафіяне вынесли з церкви вшытко што было потрібне до одправления богослужень, разом з штырьома дзвонами. В церкви лишили іконостас, пару образів і кілька коругвій. Нич не нищыли, о чім свідчыт факт, же каждой неділі, або што друга в стаці церкви была одправа богослуженя, лем же без люди. На початку вшыткі новы парафії в селах на Лемковині, котры вертали на православіе, были філіями парафії православных. Села: Тилява, Мшана, Дошица, Чорне, Радоцина підлігали до Парафії Львівской. Село Богуша належало до парафії в Пійотркові Трибунальскім.

До грудня 1927р. юж в 27-х селах были такы поверненя, а цільма селами вернули на православіе: Тилява, Мшана, Дошица, Чорне, Долге, Незнайова, Радоцина і Богуша. Дня 1 грудня 1927р. православний Митрополит в Варшаві - Діонізий зложыл в Міністерстві Вызнань Релігійных і Осьвіты Публичной пропозицию о зареєстрування девят новых парафії православных в селах на Лемковині: Тилява, Мшана, Поляны, Дошица, Святкова Велика, Воловец, Королева Руска, Радоцина і Чорне.

Наши селяне, коли переконали ся, же не будут могли ходити до давной церкви, задецидували одправляти Службы Божы на цмітнари. Цмінттар tot был добре утриманий і там серед крестів наших предків і найближых похованых там, а таюже похованых воіків побитых в першій війні съвітові уставляли престол, образы і коругви. Таке місце додавало вірным ішы веце віри і утверджало іх, же поступок який підняли, ест справедливий і опертий на коренях правдивой Соборной і Апостольской Церкви Христовой. В часі злой погоды вшыткы богослужыня одправляли в більшій ізбі сельского віта - Байсы Михала.

По короткім часі парафіяне підняли постанову будування новой церкви - часовні. Селяне мали два громадскы лісы - Лісик і Обшар, около 40 гектари доброго, высокого ялицового дерева. Настинали дерева на вшыткы потребы до будовы церкви. Звезли на недалекий пляц, жебы підосхло. Потім нарізали спілків, балий, стопів і дощок. Наробили дуже ғонтів. Totы роботы знали сами робити, а тартак тіж был лем пів кільометра од ліса. Наняли тесьлю - ғазду з Незнайовы пана Слоту М, котрий з помочком вшыткіх парафіян барз прудко в нецілых двох роках побудували нову єдно-баньову церков - часовню. (1929 - 1930 - На окладці церков тата в 1963р.)

В роках 1927-1934 на православіе повернуло в цілости, або частинно 44 села на Лемковині. В селах тых побудувано 26 новых церкви.

Було то в процентах до життя там населення і вірних східного обряду:

- повіт ясельський	около: - 35 % населення
- повіт кросянський	- 28 %
- повіт горлицький	- 20 %
- повіт новосанчівський	- 15 %

В тім місці треба припомнити єдну висловід селянина на зустрічі:
Чого люде вертали на православіє?

Байса Михал - шолтис повіл: "В нас була свідомість нашої давної віри, яку приняв князь Володимир Великий. Зрештом і в уніятських книжках церковних не найде ся іншого слова лем "православний християнин", або "православной віры". Іншы священники, які були в нас до першої війни світової о. Юрчакевич. і о. Гнатишак, так нас вчали, а по війні іншы священники хотіли з нас зробити католиків".

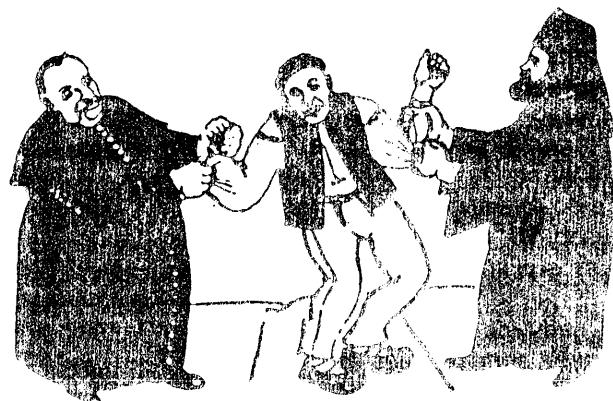

Рис.51 - Роздерли нас на двох (рис. І.Буканко)

Рік пізніше селяне побудували нову плебанію - деревинну в якірі мешкал священник з родиною. В роках 1927-1945 в селі послужили душпастирсько сповняли священники православні:

- 1927 -	Ігумен Рудик	Петропавлівка
1928 - 1930 -	Свящ. Грицай	Юрій
1930 - 1932 -	» Максимчук	Фасілій
1932 - 1934 -	» Тиморовський	Іван

113

1934 -	1935 -	Гаврилко Константин
1935 -	1940 -	Павлишын Григорий
1940 -	1945 -	Гризинович Евгеній

Священника Григорія Павлишыного в 1935р. поставлено деканом вшyткx парадії лемківських. В тих роках послугу архиєрейську на Лемковині сповняв Єпископ Симон. Перший раз приїхал до нашого села в 1931р. жебы посвятив нову церков - часовню. Другий раз Єпископ Симон одвиділ наше село в вересні 1934р. Було то в 20-ту річницу мученическої смерті свящ. Максима Сандовича розстріляного австріяками в Горлицях в 1914р. З той нагоды посвятив за селом пам'ятник той річниці. Витали Його парафіяне з великим пошаном, як то робили давно на Лемковині. Група селян в парадних строях лемківських на прибраных 12 конях і церковном процесіоном зо съпівом выходили на границу села і там витали Його хлібом і сілью. Друге витаня было при церкви. По селах в Карпатах єпископ Симон іздил лем возом гірським, який приготовило село, котре пращало Його по візиті. Треті раз єпископ Симон одвиділ наше село в 1938р. Було витаня як і перше і була процесія до пам'ятника о. Максима Сандовича. На тім съвяті були процесії з близьких і далеких сел - Фльоринки, Богуши, Съвяткови, Грабу і дуже інших.

Фот.52 - Єпископ Симон в 1938р. на Лемковині.

В 1938р. декан Г. Пашлишын отримал од польських власті приказ одправляти Службы Божы в польськім языку. Тот приказ дотычыл не лем села Чорне, але цілого деканату лемківского. Отец Григорій не розголосив того, але і не послухав наказу. Не було того долго, бо юж од початку того рока надходили відомості о воєнних почынанях Німеччыны. Заняли они Австрію, а в марці 1939р. заняли столицу Чех - Прагу. По тій відомості було юж ясне, же прудко зближат ся час нової війни сьвітової, котра надышла до Польщы 1-го вересня 1939р. Німці по занятю Лемковини в вересні 1939р. дале обставили границу од сусідів Русинів і Словаків од полудня. Не були тіж приязно наставлены до нашого народу, а найбаже до тих, котры мали своі повязаня з чытальніями ім. М. Качковскаго. Так було і в нашім селі в котрім діяло Товариство ім. М. Качковскаго, де свящ. Григорій не стоял з боку, але сповнял в нім головну роль. На початку о. Григорія выкористували яко тлумача, бо знал язык німецкий, але тайно шлідили Його діяльніст душпастырську. Жена священника вчала діти в селі Радоцина - Зкім. Перед наїздом Німців на Совітский Союз в 1941р. арештувано о. Григорія в Ясьлі на кілька місяци. Арештували і жену учительку, а іх 2 річным сыном Борисом занимала ся п. Текля Барна - яко "тета". На священника до села приділили о. Евгенія Гризинтовича. Свящ. Григорія звільнили на коротко і зас арештували, але тым разом вивезли Його до арешту в Седльцах кі Варшавы. Там робил в бюрі під надзором, яко тлумач, аж до 1944р. Коли войска совітскі заняли землі польські по ріку Вислу, агенты НКВД вивезли о. Григорія на далекий Сибір аж до 1954р. Пізніше перенесли Його на північ до Вологды до копальні углю. В 1960р. по великих старанях позволили жені з сыном поїхати до Ньюго. Пережыли они там разом лем кілька років, бо о. Григорій вмер, а жена перенесла ся в своі давны рідны околиці, до Калуша на Україні.

В часі німецкой окупации жыття релігійне в селі точыло ся з меншым розквитком, як то в часі війны. Німці в 1941р. забрали з церкви 4 дзвоны і перетопили іх на зброю против народів славянских, як ся вказало не вишло ім того на добре. Од серпня 1944р. жыття релігійне майже зникло, бо в селі стоял німацкій баталіон войска фронтового і люде не могли сті сходить, бо вивезли бы іх з села. Діяльніст церковна розпочала ся як войске німецкы опустили село і Лемковину 15 січня 1945р. Было того не дуже, бо не ціле пів рока, аж до часу коги селяні засуммару добровільно виїхати на Україну. Разом со священником Е. Гризинтович заладували з новой церкве віщчкы річи церковні і в липчу 1945р. поїхали транспортом кепе до області Закарпатской

Де тоты річы сут тепер можна собі лем выобразити, бо там місця для них не было. В селі остало лем цілых сім родин і штыры родины поділены, а также особы, яки вернули з войска, або з Німеччыны (Розд. 12).

9.3. Звычаі

На Лемковині барз велику ролю сповняли не лем обряды, але і звычаі. Звычаі были спільні для вшытых сел, але были і звычаі реўональны, а также і чисто сельскі. Звычаі были звязаны з роботами в ғаздівках, з порами рока, а найвеце звязаны зо сьвятами релігійными. Звычаі нашого села буду хотіл описати в поділі на поры рока, якы мали місце в жытю каждого селянина.

Яр - весна: Коли ғазда ішол перший раз в поле орати і сіяти то робил тово дост урочысто. На віз заладувал вшытко што потрібне было до поля до ораня і сіяня. ғаздыня в съвяточні одежы брала воду съвячену і кропила: ғазду, коня, (быкы, або коровы) віз з плугом, боронами і зерном. До полотенца завивала просфору і привязувала до кошыка з якого ғазда мав сіяти зерно. До кошыка того всаджала ғаздыня мериндю для ғазды, а ғазда мусіл памятати о оброку для коня.

В великом пості люде не іли, мяса, масла, ани молока. Іли страву готовлену, але пісну. Мастили ідол лем олійом, або маслом оріховым - рослинным. Іли печены, або готовлены бандуркы з соровом капустом мащеном тіж олійом, або маслом рослинным. През цілий піст съпівали лем церковны пісні великопостны. На съвято Стрітеня съвятили съвічки воскови, а на неділю Квітну съвятили багнітки. Totы съвячены річы тримали в коморі, а вынимали іх як надышла велика буря з близкавицьми і гырмотами і клали іх на выгляді, жебы хоронили хыжу од перуна. Од страстий в Великий Четвер през Пятницу і Суботу, аж до півночы люде на переміну слухали чытаня церковного - на переміну чытали іх дякы. Од великой Пятниці люде зачынали приготовліня до Великодня. Пекли паскы великы і малы - жытні і з муки пытлюваной. Писали писанкы воском і фарбували іх як хто міг, найчастійше то в фарбі з сухих лупин цибулі, або лупків з дерев дубовых і вільховых.

Некотры сельскы дівчата барз пильнували жебы іх писанкы были найгарще описаны воском і офарбуваны на ріжны кольоры.

Рис.53 - Писанки Великодні.

До съвячыня на Великден приготавляли великий - гарді плетений кошык в котрім містило ся вшытко, што было потрібне до ідла на першій ден съвят. О півночы з суботы на неділю розпочынало ся богослуженя Великоднє од Полуночниці - Пасхальну Утренню і Літургію Пасхальну. На тото богослуженя ішли майже вшытки домовники і брали зо собом до съвячыня: єдну, або дві великы паскы і кошык повний вшыткого. Вшытко тото святили в церкви по Літургії. По освячыню кождый ғазда і ғаздыня брали съвяченину і як найпрудше спішыли ся домів. Таке спішыння мало быти доказом, же і в ғаздівстві буде ся так вело - рано вставати і на час вшытку поробити в цілім році. Треба было тж хоц раз коло хыжы обыйти со съвяченіном, жебы в ғаздівці вшытку тримало ся добры і в купі. Съвяченіну іли вшыткы в родіні, але аж рано і зачынали од яйца съвяченого. В першій ден съвят не варилинич, лем іли съвяченіну з кошыка. По полуудни діти бавили ся писанками і іншыма яйцями готовлеными. На третій ден съвят од рана молодіж обливала ся водом. Хлопці мали приготавлены перші сикавкы з хабзины, а дівчата боронили ся водом з коновок і горнят. Од Великодні люди в церкви, хыжах і на полі съпівали пісні Великодні і вшыткы іншы веселы съпіванкы. Од того съвята през сорок дні вшыткы люде поздоровляли ся словом "Христос Воскрес" - на што іншы одповідали "Воісімну Воскрес".

На Зелены Съвята люде майлі свой хыжы голузкамі лінъ. Пізнішее на съвято Рождества Іоана Крестителя (Яна) ғаздове майлі свой хыжы і кавальці засіянного газ мажемуць після пісні чуні.

ліщыны. Маіня таке мало стеречы зерна, лен і бандуркы од бурі і граду. Перед тым съвятом пастухы, які пасли жывину по горах приготавляли "собіткы". Вытинали стары і сухы сосны і ядлівці і складали іх на полянах в великы добры уложены купы. В вечер перед съвятом "Яна", як ся юж стемніло, по горах пастухы, розпаляли тоты собіткы. Горіли они барз высоко. Было іх кілька по єдні і по другій стороні села - самым верхом. Коло тых "собітак" парібци съпівали, танцуvali і скакали, а дівчата ім помогали. Некоторы пастухы пискали на пищавках які собі выстругали, коли пасли статок. Газда Шпак Осіф выстругал і осмолил долгу на 2.5 м трубу (трембіту) з которой нераз вечером трубіл, а найбарже при "собітці". В роках тридцетых таких забав собітковых было штораз менше. Треба спомніти, же хоц в горах были великы лісы і огня не бракувало, то не памятам, жебы люде оповідали о палінью ся ліса. Головным забезпечыньем того было тото, же лісы ғаздівскы были дост чисты, не было ани травы, бо худоба выпасла, не было голузя, бо пастухы спалили на огніска.

Літо: Медже съвятом "Яна", а съвятом Петра і Павла был піст. В некоторых селах был звычай ходити з крестным ходом - процессией доокола сельских, орных земель. Нашы некоторые селяне ішли з таким процесіем - крест, дві коругви і Євангелие зо съпівом, стежками і помедже зернами отправляли зо священником Молебні о здоровля, добры урожаі і уданы жнива.

В 30-тих роках ХХ-го століття літом на Зелены Съвята, і по съвятым Петры і Павлі некоторые села організували фестини. Были то забавы з якіх дохід селяне призначали на спільны ціли і потребы, часто на потребы чытальні і парафії. На такы забавы приходили не лем молодіж, але веце ғаздове і ғаздыні. Селяне нашого села такы фестини організували на луках медже селами: Чорным, Долгым і Родоцином. На луці збивали підлогу з дощок о вымірах 6 x 6 м - огорожали жердями, окрашали іх зеленыма деревками і паперьевымі басанункамі. Гудаками - музикантами были цігане, які мешкали під тыма селами. Пізнішее з ціганами грали і некоторые селяне. В селі Липна перед другом війном съвітовом были юж музиканти сельськы, котры знали барз гарді грati на ріжных інструментах музичных. Они тж грали на тых фестинах, лем были то музиканти новочеснішы і дорожши. На такім фестині было пиво з анталків (бочечок) в погариках. Была лемоняды, цукеркы і іншы забавкы для діти. Танцуvali молоды і старшы. Танцуvali од полуудня до вечера, покаль было ясно на дворі, бо съвітла іншого не было, хыбалъ місяц і звізды на небі.

В іншы поры року забавы організували в векшых ізбах, або в боісках. Было то в мясницях, як не было весель, або "кermешай". Надходили жнива і вшыткы ғаздове і ғаздыні приготавляли ся до жнів. Острили серпы, поправляли косы і кісята, грабкы і граблі. Найвеце треба было накрутити повересел. Треба было веце як десят вязанок - кіп. Шістдесяц повересел в вязанці. Звычайом было приготавлювання до вечорового жатя жыта серпами. В гарды місячны вечеры зваряли ся дівчата і женщины з пару хыж і жали серпами недалеко села. Такых груп серпового жатя было в селі кілька. Найперше жати розпочынали в "шолтысты", бо там зерно приставало перше як на вышнім кінцы. Жали і съпівали. Часом помагали ім хлопці, але лем съпівати, бо до жатя серпами ся не брали. Снопы вязати ночом не можна было, бо роса не позволяла. Некотры ғаздыні до того часу отовкли юж кілька кльобіків лену, і по зожатю і зображеню жыта, як была вільна стерен могли там пристерати лен в ден, або при місячку. Пристерали лен і на скощеных луках.

Осін: По жнивах коли зерно было на поді і по выкопаню бандурок і карпелій на селах зачынало ся приготавляня до зими. Была то пора і час на організування в селах: весель, забав, гостин і кermешай. Кажде село мало свого Святого Опікуна - свое церковне съято "kermesh". В Карпатах найвеце кermешай было на съято:

- 14.X - Покрова П.Д М.: Воловец, Ждыня, Білянка, Креница, Ганьчова, Рыхвалд і іншы.
- 8. XI - Св.Димитрия: Чорне, Чарна, Бодакы, Боуша, Бінцарова, Ставиша, Сынітница, Долге, Липна і ін.
- 10.XI - Св. Параскевы: Чырна, Устя Руске, Пантна і ін.
- 14.XI - Св. Космы і Дамяна: Бортне, Баница, Берест, Незнайова, Перунка, Крампна і іншы.
- 21. XI - Арх. Михаїла: Брунары, Поляны, Высова, Святкова Вел. і Мала, Мохначка, Переїримка і ін.

В тоты дны было съято церковне. До села приходили процесии з сусідных сел. Ішли они піші і съпівали пісні церковны. В церкви было кілька священников, котры спільно одправляли Службу Божу і Молебен. По тых богослуженях селяне кликали своі родины, або добрых знайомых до себе на "kermesh". В кождім селі были родины, котры мали свое новязанія в нееднім селі. На такий "kermesh" вшыткы селяне приготавляли ся дослі долго.

Од первого кermешу, який был юж на іншых селах: на Успеніє і на Рождество ПДМ, і кінчыли ся на Св. Миколая. На кermешы была палюнка і кропка, был росів і борщ, были перогы з брындзьом і капустом, была мачавка, было мясо з кур, качок і гуси, а найвеце было барапины.

Повязаня родинне з іншым селами было досл велике, так же на таікій кermеш назберало ся гости повна хыжа. Было повно бесіды і о тім і о тамтім, а найвеце што нового чути в родині. Ціле село было повне гости. Гостили ся вшыткы од полудня, аж до полудня другого дня. Треба было одвидіти нераз веце родин в селі, а в кождій хыжы не можна было одмовити гостины, бо была бы то велика прикріст для ғазды і ғаздыні. В ден кermешу не могло ся обыйти, без забавы, яку все приготавляли селяне на свое съято. Забава была загальна для селян і гости. Танцуvali веце старши, бо молодіж не была допущана до ряджыня і розказування. Ізы в которых была організувана забава были невеликы і жебы дорвати ся до танця треба было чекати на свою чергу. Організаторы выділяли танці для гости, оголошуочы, якє то село має свій танец. Не было іншого способу, коли в ізбі на єден раз могло танцуувати не веце як 5-6 пар. Веце было в ізбі публики стоячой як танцууючых.

Гостям котры оставали в родині до другого дня, родина стелила в ізбах на землю солому з околотків і накривала чистыми плахтами, шытыма на такыоказі. До прикрытя давали перины, кожухы і одеж вовняну (чугы, гуні). Гости розходили ся ріжні, як ім час позволял. Люблили ся гостити в дакого, але любили і гостити в себе, бо то была єдна нагода на таку гостину в році. Были запрошыня на "kermesh" до родины за тыжден, або пізнійше, як то выпадало з календаря. Нихто не одмовлял одвидіти свою родину, хыбалъ стары і хворы. Діти тішыли ся барз, же підуть до своіх стрыків, уйків, тет, бабці, дідів і ровесників на іншых селах. Ліпшой нагоды николи не было, бо треба было все пасти худобу. Часом лем даколи в літі в неділю, або в съято дакотрі дітіні удало ся з мамом, або з няньком піти до родини на кілька годин.

Долго бесідували і оповідали люде о кermешовых гостях, а найвеце о тім, хто і з кым? з молодых повинен ся женити в найблізьших мясницях, або по Великодни. Плянували, як то буде, або што повинно быти на пришлорічний кermesh. В некоторых селах кermesh припадал на Св.Миколая, але товди был піст і не было можна ани попити, ани ся забавити. Была за то інша забава для діті.

Діти вечером підставляли коло постели свої річі: шкільни цідилята, керпчики, жебы лем Св.Миколай іх не оминул. Старши в тот ден несли до церкви для священника гардого когута. Не знам што робили священники з тыма когутами? Знам лем, же для люди сельських был піст, бо іх так вчали од давна.

По съятім Михалі веќшіст селян приготовляла ся до молочыня зерна. Молотили ціпами і машынами, спільні з сусідами і іншыма селянами. Были то роботы найвеце на одробок. В каждого ғазда молотили од 1-го до 3-дни, залежало то од того який богатий был ғазда. Полуденок і перекуску вечером давала тата родина в которой было молочыня. По закінчыню молочыня кажда ғаздыня і ғазда приготавляли гостину, яку звали "одомашом". На тім одомашы было дост ідла і питя. Змученым сусідам і домовникам было приємно побесідувати о урожаях і хто кілько намолотил? Не было таемниці, бо і так вшытки добрі виділи і знали што молотили. Одомашы такы были і з нагоды іншой закінченой спільні роботы, як нпр. копаня студні, більшого ремонту хыжы, поставліня нового сыпанца і все там де была спільна робота сусідів, або іншых селян.

Зима: В зимовім часі - різдвянім пості вшытки селяне по омолочыню зерна і його забезпечыню в сусіках, приступляли до новой роботы - до пряджыня лену, або вовны на ниткы з якіх робили полотно і сукно (Розд.8). Пряли в ден дома, а вечерами сходили ся на вечірки. Там де зобразило ся кілька дівчат до єдной хыжы, жебы прясти лен, там были вечірки. Давніше перед первом війном съвітовом пряли ниткы на веретена. В 30-тых роках XX-го століття веретена замінили на куделі ножны - машыновы. На тых вечірках сходили ся дівчата од понеділька до пятниці і пряли 3-4 години кожного вечера. Колиси давно, як не было іщи камфіны, то люде пряли і сідили вечерами при съвітлі шкіп смоліковых - смерековых (сосновы барже коптили як съвітили). Оген тут палил ся і съвітил на припецку під окапом коминовым. Од XIX-століття съвітили юж лямпами камфіновима. Електрика до села не дішла до часу высеління. На такы вечірки приходили і парібци, котры помагали съпівати коляды. Організували жартівны оповідэння і жартівны гры, або грали в шахы, пъонкы, або карты. Там де в селі была читальня, там члены часто чытали вытінкы з газет і книжок. Провадили льотерийны гры і іншы кульгурны оповіданя.

Припомінам собі, же часом удало мі ся зайти на такы вечірки до сусіда, яко 15 - річному хлопцу.

Там виділ ём, же в невеликі ізбі містило ся около 15 дорослих дівчат і парібків. Не было видно там николи пяной молодежы, ани старших. Часом ғазда, або старшый паробок почестувал кропком тых, што ёй хотіли, але то лем по то, жебы было кус весільше бесідувати і съпівати. Каждого вечера перед півночом дівчата і. парібци разом організували ріжны жартівны гры. (чесаного, корбича) і розходили ся по хыжах.

Часто на таких вечірках приготовляли колядників, котры од Святого Вечера, аж до Йордану колядували по села. Вечірків по Різдвяных Съвітах юж не організували. Так ся приняло, же в Карпатах найліпша зима была од Святого Вечера до Трьох Святителів.

На Святій Вечер для вшытых домовників был острій піст. Вшыткым давали істи лем сорову капусту машену олійом леняным і печены бандуркы. Старши ғаздыні казали чекати цілій ден на вечерю, в якій подавано 12 страв, котры треба было істи разом цілій родині. Найперше ғазда накормил і напоіл коні, худобу і уці. Перед вечерьом вшыткы домовники мусіли іти до річки, жебы ся вмыти в джереляні воді. Як річка была далеко, або был великий съніг, то і студня таку ролю сполняла. По тім мытю ғазда ішол до стайні поділити ся з кожdom жывином хлібом і сілью. Повідали, же в тот Святій Вечер кажда жывина "бесідувала" людским голосом. Як надышол час показаня ся на небі першой зъвізды, ғазда приносил на стіл і на лавкы сіно на памятку як то было в вертепі - стаенци вифлеемскі. До кута за стіл ставляли сніп не молоченого зерна, а коло нього пусту діжечку до которой одкладали по три лжиці з каждой стравы для "быдляток, ягняток, куряток". ғаздыня накривала стіл зо сіном чистым обруском, а на нім положила лжыці для цілой родины і єдну веце для даякого подорожнього. Клала три велики хліби, котры не треба было кроїти до ідла лем ламати. Ставляла тіж на столі свічку грівничну в горнятку з даякым насіньом, жебы просто стояла.

По молитві яку провадил сам ғазда, розпочынали ідло од стручка честкую і кавальчыка ламаного хліба. Колиси в домах не знаны были просфоры якы тепер священники печут на туту ціль, ламали ся лем хлібом. ғаздыня на столі ставляла страву в єдні мисці з которой іла ціла родина. Ставляла так, аж покаль не скінчыла подавати тых 12 обіцяных страв. Было то ідло пісне, лем машене олійом леняным. Были: борч, кеселица, грибы, перогы з капустом, грибами, сливками, і іщи веце іншых страв. В кождай мисці лишали кус стравы, што мало означати, о достатку ідла в цілім році. На конец съпівали Тропар Рождества і дуже коляд.

Газдина по вечери вимыла лжыці і разом звязаны положила на стіл, жебы ціла родина тримала ся разом свойої хижы. По вечери люде дальше колядували і чекали на колядників, котры праві што рока приходили і оголошали, же Христос родился в Вифлеемі. Перед півночом люде ішли до церкви і там слухали і сьпівали богослужыня. Найперше Великє Повечеріе, а в нім найкращы пісні ангельськы "С нами Бог" і "Слава в вышних Богу"

Од того дня, аж до Щедрого Вечера люде поздоровляли ся словом "Христос Раждаєся" і одповідали "Славиме Його"

Рано на Рождество вшытки домовники мыли ся в єдні мисці в студені воді до котрой ғазда вложыл пару мідяных гроши, жебы през цілий рік в хижы был достаток гроша і вшыткого. В перший ден съят в ізбах николи не замітали, жебы было так як в стаенці вифлеемскі де народился Мессия. Вымітным был другий ден съят в котрий то ден дівчата выносили съмітія, а при тім гівкали собі до верха. Хотіли знати свое призначыня, а найбарже токо, де в котрій стороні одозве ся ЕХО то одталь приде выбранець серця. Некотры памятають, же в зимі в горах не чути жадного ЕХА, так было і з тым выбраньцом, пришол але не товди як дівча чекало і не з той стороны з котрой хотіло бы його взріти.

Новий Рік - В Карпатах не было звычаю витати Новий Рік так, як то роблят тепер вшытки народы. В жытю Лемків давно і тепер нее звычаю і традиції витаня Нового Рока. Зміна року не мала і не ма більшого значыня. Так было з давен-давна і дальше ся не змінят. Утримувал ся звычай, же на Новий Рік ліпше бы ся вело во вшыткім, як бы до хижы гвошол перший хлоп, а не баба. Люде в тот ден не барз любили до дакого іти, бо не знали ци будут жычливі приняти. Як треба было конечні до дакого іти, то в тот ден все выпыхали наперед хлопа. Были і такы, же специальні ламали тот звычай і то на зліст "най ся не каре" - "най ся не веде". Подібно сут і тепер такы, же жаден ден не хотят розпочынати од інтересу з бабом, а з другої стороны нияк без бабы не можут ся обыти.

Съято Крещеня - Йордан. На тот ден до святыня воду приготовляли місце - проруб на леді. Проруб треба было поправити перед самым съятынем, бо вода замерзала през ніч. На тото місце ішла з церкви процесія - крест, Євангелие, столик зо свічками і дві коруви. Там одправляли ціле богослужыня на освятыню воды. Вода была чиста і студена. На ріці съявили воду што рока, хыбалъ же до рікы было далеко, або велика зіма не позволяла. По освятыню, воду брали до ріжной посуды. Хто не міг быти рано в церкви і на ріці міг піти пізнішее на кожду ріку і взяти

сой воды. Люде як вернули домів то кус съяченой воды вливали до студні, жебы і там она была. Тоту воду переховували люде дост долго і николи ся не псула. Водом том кропили своі загороды, а на посвятыня ізы чекали на священника, котрий по Йордані ходил по вшыткых хижах. Потім воду съячену ізы нераз выкорыстували до інших потреб, нпр. перед розпочынаньем, або по закінчынью важнога діла.

Од съята Йордану до Стрітеня люде поздоровляли ся "Христос Крещаєся" і одповідали "Славиме Його" або "На ріці Йордан"

В іншы дны рока люде поздоровляли ся словом "Шестя Боже дай" або "Дай Боже щестя" і одповідали "Дай Боже". Было і ёст поздоровління звычайне "Слава Ісусу Христу" - - "Слава на вікы".

Другий ден по Йордані был барз важным днем для некотых люди і родин. На Різдвяны Съята і на Новий Рік приходили зо службы домів вшытки слуги - дівчата і хлопці. Таких слуг в кождім селі было по кілька осіб. На службу ішли діти дорослы, але нераз мусіли іти і діти ізы недорослы. Барз важне было до кого іх родиче зіднали, ци были то родины бездітны, а были і такы де было веце челяди. Выкорыстування слуг было ріжне, часто до тяжких робіт. Некотры слуги втікали домів, але там не находили зрозуміння, бо дома біда была гірша од службы. Некотры оставали служыти на другий рік, або і на все. З того што знам, то челяд тата ішла служыти на іншы села дальше од родины, або до міста до жыда. Мало котры служыли в своім селі, бо то было тяжко признавати ся до бідности і тяжко бы было видіти свою дітину на службі в іншого ғазды. За таку службу доставали заплату, але лем в натурі тое кус дачого для родины і для слуги, даяку одеж і выжывління. Тяжкий то был ден, але на біду не было іншой рады.

Мясниці был то час од Рождества Христоваго до неділі сиропустной. Часом мясниц тых было 6 тыжни, а часом і 11 тыжни. Залежало то од того в якім часі выпадат Великден, ци в марцу, ци в маю. Люде з мясницями вязали часом великы надії, а то длятого, же был то час найбарже одповідний в селах на весілля і забавы. Был то час на вшытко - од заручын до весіля.

Часто по Різдвяных съятах не ёден няньо з мамом задумали оженити сына, або одати дівку. Некотры родины знали ся не лем в селі, але і по інших селах. Родинне повязаня в кождім селі было дост велике і шыроке (Розд.3). Не треба было на таку нагоду долго чекати.

Доросла дівка в хыжы, або паробок на женячці, давали родичам дуже до думаня. Хоц было тяжко на ғаздівках, то о діти не было барз тяжко. Ниже як троє діти, мало в котрі родині ся трафляло, але за то было нераз більше як пятеро. Добрі было, як була переплітанка - двоє дівчат і двох хлопчысків. Гірше, коли лем дівки ся трафляли, або самы хлопчыска. І так не добре і так зьлі, але ғаздыня і ғазда николи дітми ся не встыдили, ани барз не хвалили, бо і чым, як була того дост гідна купочка. Знаме з попередніх розділів, же в кождій ситуації родини мусіли собі радити, найвеце виїздом за море, за границу. Як добре памятам то в селі нихто не ходил по жебраню. Виділ єм жебраня ціанок і інших, але тых од міста. Вернийме іщи до весільних справ, до заручын, весіля і кстин. На селі до заручын найбарже тягли родиче, нянько і мама. Нянько з сынком, а мама з дівком все нашли веце спільнного языка і якоси ся добесідували. Не все по волі сына, або дівки. Голос мали нянько і мама, бо они мали ғрунт, мали ліс, мали хыжу, а без того в горах не могли одбыти ся жадны заручыны. Родиче як юж постановили, же треба з сынком, або дівком дашто думати, то так крутили, так вертіли коло той справы, же молодий сын, або дівка, хоц з початку не хотіли о тім чути, з часом ставали ся штораз барже згідливи. Не было біды, як молоды знали ся хоц кус - хоц з єдного виджыня, гірше было як лем родиче з родичами знали ся колиси. Якоси в селах Лемковини не было звичаю, же невіста, або зят мусят быти зо свого села. Не былонич злого, як обое будут з інших сел. Так было і в нашім селі. По кermешах, як лем гості ся порозходили, некотры знали юж, де треба выбрать ся з сынком за невістом. Дівка зас рада не рада мусіла чекати, на того, який єст і призначений.

Як лем нянько з мамом постановили і повіли сынковы, же так і так, дакотрого дня "підеме з горы на долину - підеме глядати для тебе родину" сын або ся згодил, або ся засмутил. Найчастійше то здавал ся на своїх родичів, бо знал, же они жадні дітині не хотят зьлі. Постановили, же до той справы треба іщи дакого попросити. Найліпше, жебы то был поважний ғазда в селі, добрий бесідник і добрий раїва. На такого свата - раїву здавала ся ціла родина пришлого "молодого", котрий мал обовязок розознати, коли буде можна поїхати там "де ся вода сіє", і найважнійше то токо, якого віна може ся сподівати женяч. Родиче сына, або сват повідомляли родину дівки, же хотят в суботу прити со святами. Бывало часто так, же родиче дівки знали родичів женяча, і або ся відібрали згодили на сватів, або одповіли, же і дівка іщи не до сідання. Як зо сторони дівки, родиче ся згодили на сватів, то в умовлені

суботу, як было близко то піше, а як далеко то возом, паром кони поїхало трьох, або штырох святів - іношів. З родини іхал лем нянько женяча, а мама благословила сына на щасливу дорогу. Взяли зо собом літру ліпшої палюнки і поїхали так, жебы заіхати там на самий змерк.

В загороді дівки в ту суботу было юж съято. Вшытко приготовляли на великий блиск. Аджы сусіде підозрівали, же певно іноше придут, бо дівка не могланич спокійні посідіти. Того дня, як николи попрятала съмітя в загороді і загорідці. Нянько і мама памятали і о худобі, жебы не рычала і о курах, жебы ся не плянтали всяяды. Знали, же іноше можут позазерати всяяды без прошиня. ғазда як дома не мал палюнки то юж давно єй купил, бо то такий час, же як не тоты іноше, то і іншы можут ся трафити. Ізба - хыжа і ціла загорода выглядали ліпше як в неділю, або съято. Чекали яж ся стемніс, бо жаден паробок не спішыл ся в ден показувати на іншім селі в товаристві няня і свата. Як доіхали іноше на місце, зараз кінми і возом занял ся хтоси з родини. До хыжы входили, найперше сват, нянько і остатні женяч. Было барз долге повітаня вшыткых зо вшыткима. ғаздыню і ғазду найбарже інтересувало (хоц добре знали што?) што таких важных гости пригнало до іх хыжы?. Сват найчастійше тлумачыл ся, же хотіли бы дашто купити в іх ғаздівці, а найбарже то глядают добрий, молодой і гардой ялівки. ғаздыня і ғазда зо съміхом потвердили, же надаремно не пришли і позволяют гостям обіріти токо, што іх найбарже інтересує. Сват на початок попросил о погаричок, а сам вынял з пазухи літрівку палюнки і поставил на столі. Потвердил, же звичай наказує такы трудны справы залатвати при погарику, а напевно ся прудше добесідуют.

Мама не мусіла дівці припоминати о што ходит, бо она добре знала, де што єст і зараз принесла з подышора єден погаричок. Мама праві на єдні нозі вышла до коморы одкаль принесла хліб і закуску. Сват налял перший погаричок і поздоровкал до ғаздині, потім выпил сам і налял до того самого погаричка для ғаздині. Сват казал поздоровкати до ғазди. Дальши погарички выпили: ғазда, нянько, дівка, а на конец женяч. По першій черзі сват зачал здоровкати зас до ғаздині, але спомнул при тім по што так направду пришли. Слово по слові дішли до дівки, што она на того. Дівка хоц почевеніла як бурак, одповіла вшытким, же она тіж о тім парібку часом думала. Колиси юж ся виділи в церкви і на кermешы. Вшыткы разом постановили, же найліпше буде, як весіля одбуде ся в неділю за штыри тыжні. Наречены по слові вышли сой деси не далеко на подворец, бо іщи не было студено..

Родиче дівки і сват з няньком женяча обесідували, як можут помочы своїм дітям. Сват зазначыл, же женяч мусит обняти ғаздівку нянькову, а як бы ся ім не хотіло жыти разом, то будут мати місце на будову новой хыжы і ғрунт на свою ғаздівку. Ғазда і ғаздыня нич ся не сперечали, бо дома мали іщи єдну дівку і молодшого сына. Обіцяли, же тепер іх стати лем на невелике віно для дівки, тє. перину, ялівку яку хотіли купити і двіста таляри. Нянько молодого покрутіл кус головом, же тых таляри придало бы ся хоц друге тілько, але думат, же новий сват і сваха як будут мати даколи веце, то свої дітині не пожалуют. Додал, же як будут внуки і внучки то дідо і баба напевно поможут.

По выпорожнію літрівки іношів, ғазда вынял свою другу літрівку з подышора. В часі дальшой бесіди вернули зо двору наречены з котрыма постановлено, же рано обое підуть на плебанію до ёгомосця, жебы дати на оповіди. Ёгомосць дал карточку до ёгомосця іношів, жебы і тамтот оголосил оповіди.

Такы оповіди мусіли быти оголошены три раз в обох парафіях. През штурі тყжні обі сторони робили велике приготовляння до весіля. Родина молодого приготовляла весіля на парібоцкий вечер і на приданы-принята невісті до своїй родины. Родина дівки поносила більшы кошты, бо ціле і головне весіля для обох сторін одбывало ся в домі пані молодой. Весіля таке тревало не меньше як ден і ніч, а в богатших родинах весіля таке тревало часом і два дни і дві ночы.

Описувати весіля в ті книжкі неє потребы, бо Лемкіевски весіля описали юж в неєдні драмі нпр. в драмі Методия Трохановского, Василя Хомика і інших. Я припомну лем голозны части такого весіля:

- Вечер парібоцкий в молодого
- Вечер молодой (витя вінців і перок)
- Выбераня ся до молодой.
- В дорозі до молодой.
- Перед дверями молодой.
- Паруваня дружини весільной.
- Выбераня ся до сълюбу.
- В дорозі до сълюбу і зо сълюбу.
- Перед домом молодой.
- В домі молодой (найдовша част)
- Очепины - краяня бальца.
- Выбераня ся до молодого.
- Приданы в молодой, або в молодого.

О скілько вечер парібоцкий был звычайном остатньом забавом молодого в його домі на котрі грали музиканты і де съпівала і танцуvalа родина і знайомы молодого, то в молодой было цілком інакше. Там не было музикантів, але было дуже съпіву і великого приготування до весіля, якє буде од рана в молодой. Дружки і іншы дівчата мусіли вити вінки для молодой і себе. Треба было прикрасити одеж молодой і дружок. Треба было тіж вывити перка для молодого і дружбів. Мусіли наробити кокардок з кольоровых басанунок для старосты і цілой дружыны весільной. Мусіли памятати о окрасах на коні, возы, або санкы на дорогу до сълюбу і зо сълюбу. Треба было на шыбах ізбы молодой напілити квітків з листків барвінка з якого плели вінки для себе, жебы было видно, же в тім домі ест пані молодода і єй весіля.

Спомнути треба тепер о кінци весіля о приданах обох сторін:

- Приданы -закінчыня в молодой. На туто част весіля приходила найближша родина молодого, котрий оставал в молодой, якого называли "присташом". Родина приносила подарункы для жены молодого і приносили, або привозили найважнішую одеж і обутя молодого.
- Приданы - закінчыня в молодого. На туто част весіля з молодом на нове місце жыття ішла част найближшой родины молодой і перша дружка. Родина тата разом з дружыном молодого везли невістине віно: ваду - скриню оздобляну з одежом і обутью і конечні перину.

До проваджыня каждого весіля - тых вшыткых части весіля потрібна была одповідно приготовлена дружына весільна. Ціла така дружына мусіла знати добре съпівати, а найвеце староста і свашкы зо сватами. Кажда част весіля мала свої приспівкы, котры пасували лем до той єдной події - части весільной. Хоц весіля тягло ся долго, нераз і два дни і ночы, то приспівкы лем некотры могли ся повторяти, іншы не пасували до події весільной.

До проваджыня весіля прошено были:

- Просатар, Староста і його жена (старостова), три свашкы з мужами, двох дружбів і дві дружки (тепер дуже веце), кілька сватів молодого і кілька дівчат молодой, стара баба - хлоп переберанец, гудакы (гусьлі і басы, пізніше, гармонія, клярнет, трубка, бубен). Староста з женом мусіли пришикувати на весіля, пропорец-коровяр (знак дружыны весільной). Было то деревце з вершка сосни з шестома голузками, облуплене і высушене, а потім крашні приbrane басануничками і овочами, або цукерками. Ставляли його перед старостом.

Часто на весіля ішла більша част села. Вшытки они были прошено. Газдове і газдні не пхали ся на початок весіля. Приходили аж по сълюбі, а на очепинах то юж мусіли быти вшыткы. Каждий гіст повинен был одтаньцувати танец очепино-вий з молодом і дати подарунок на нову дорогу житя молодой пары. Діти тіж пхали ся на весіля, але іх місце было лем в сінях, на дворі, а часом на пецу. Газдні котры варили страву, часом памятали о дітях і роздавали ім печыня.

Інши звичаї весільны:

- На дорогах до молодой, потім до сълюбу і зо сълюбу парібци і старши газдове ставляли запоры на дорозі і хотіли окупу за молодицу. Староста і дружбове в імени молодого мусіли выкупувати молодицу палюнком.

- Молодому за молодицу підставляли інши перебраны особы, кілька раз, аж до правдивої молодиці.

- По церомонії парування дружыны весільной был танец выводжаний в якім старший дружба выводил молодицу з за стола зачал з ньом танец і оддавал Єй молодому. Так робил і дружками, аж доталь як головна дружына молодого вышла з за стола і чекала на выбераня ся молодых до сълюбу. Тот момент был барз урочистий з благословліњом молодых съвітым образом. На середині ізбы ставляли долгий столец і на нім сідала найблизна родина молодой і молодого. Свашки в тім часі съпівали до мам, нянів, дівчат і парібків, барз жалісны съпіванки. В такі атмосфері жалісных мельодий і слів пані молодица мусіла плакати. Хоц весіля, то найбарже радісна подія в родині, то перед сълюбом дівкы і парібка, весільны свашки розвеселяли родину аж до слез. В тих минутах благословління пары молодой родичами, ціла родина плакала слезами радосты. По благословлінню молодых дружбове стояли коло двери і тримали в єдні руці сокырки з басанунками, а в другі тримали съвічки. Сокырками выганяли з порога вшелеякє зло і робили знак креста на футрині двери. Сокырки затинали в кутах футрины на перекладку під котром молодята, правом ногом разом остатні раз дівоцтва і парібоцтва переходили поріг ізбы до сълюбу.

По сълюбі в молодой перед двері выходили: мама молодой в кожушанці перевернені вовном на верх з хлібом і сільом, а газда з фляшком палюнки вытати молодых - мужа і жену. Пані молода не выпивала свого погаричка, лем выливала го далеко за себе кроплячи гости палюнком.

Гості підходили до молодой пары і складали ім жычыня, а пані модода обсівала гости зерном - найчастійше вівсом (тепер робит тово цукерками при церкви) на знак щасливості ей супружества.

В часі очепин, дружкы заберали і ховали молоді вінец, (вельон), або єден черевічик - мешту. Дружбове мусіли найти тоту річ, бо інакше то молодий мусіл дати великий выкуп для дружок. В часі очепин на коліна молодиці клали малого хлопчыка, котрий мусіл сідти аж покаль ей не очепили в хімлю, чепец, баршанок і хустку - тебетівку, як то было в звычаю переміняти дівку в молоду невісту. Хлопчык на колінах молодой невісты мал быти доказом, же першом дітином в родині буде хлопчыско.

Кстини - крещеня дітины.

На Лемковині был барз старий звичай - шанувати жену яка ходила в поважнім стані, як была в тяжи. Уважано, же такі бабі не можна было ничего одмовляти, бо одмова могла бы обернути ся против тому, што тото зробил. Як пришол час пологу - роджання дітины, то до жены кликали бабку, яка жыла на другім, або третім селі. Дігину кстиили барз прудко по уроджыню. Часто не чекали, аж жинка встане з пологу і буде метла сама приготовити дічину до окрецыння. Кумы приходили ішы в часі пологу. Быти кумом, то велика чест для той родины. Як вродзіла ся перша дітина, родиче просили за куму і кума (хрестну і хрестного) найблизных своіх знайомых. Не просили за хрестных никого з родины, бо як можна было мати в родині кума і куму? Просили до "триманя до кресту" лем тых двох, але поза нима просили ішы вшыткых своіх знайомых не лем зо села, але і з інших сел. Было на таких кстинах, разом десят і двадцет кум і кумів - єдно з родины і то переважні юж женатых. З сювіданя знам, же на моіх кстинах было вшыткых аж 24 кумів. Напевно так было, бо в селі серед ровесників моіх родичів, праві вшыткы были для мене "нанашки і нанашкове", а были таки і на інших селах.

На кстинах не было музыки, але і так барз весело, бо были на ных вшыткы нанашки і нанашкове. Было дуже съпіву і жартів звязаных з кстинами і кумами. Такы кумы і кумове мали лем обовязок быти духовыми опікунами дітины. На кстини до церкви кождий кум і кума мали обовязок принести "крижму" - чисте, біле полотно, або готову білу одежду дічинну. На кстини другої, третьої і дальшої дітины, прошено были праві totы самы родины але юж замінены, до єдного жена, а до другого муж.

Такима кстинами було барз повязане кожде село і за то на Лемковині було так дуже жартів о кумах.

Погріб - похорон.

Похоронны звичаї в селах на Лемковині були барз подібны. Коли в селі дахто гмер, то найперше знал о тім священник і сусіде. Таку відоміст оголошал дзвін церковний. Дзвонили три раз коротко і то во вшыткы три дни, коло полуздня. В домі в котрім хтоси гмер затримували годину - зигар, што вказувало коли небіщыкови перестгало бити серце. Вшыткы зеркала обертали до стіни, жебы не показували жадного одбитя в ізбі. На другий вечер коло помершого сходила ся родина і част селян - найближших сусідів і знайомых. Того вечера, священник, дяк і люде одправляли паастас - панихиду за помершом особом. При померших по паастасі читали "Псалтыр" - сто п'ятдесят псальмів пророка Давида. Для єдной особи було то читаня на сім годин і для того часто дяк доберал собі єдну, або дві особи, котры знали читати церковны книжкы (старо-церковны під титлами) жебы того читаня було коротше. При померших сипвали жалобны пісні - церковны. Померших в селі несли на плечах до церкви і на цминтор. В тім часі дзвонили вшыткы дзвони, як померших в остатню дорогу одпроваджали праві вшыткы селянє, котры приходили не погріб без прошыння. Як ховали молоде дівча, то уберали його в Сину одеж, як молодицу. По погребі просили вшыткіх на обід духовний, на котрім на конец сипвали "Вічна пам'ят" а священник на головним столі з воскової свічки накрался знак хреста. Хрест тот на столі родина заховувала през сорок дні.

В тім розділі вypadат спомнити тіж с звичаях які можна було чути в некоторых селах. Был то звичай оповідання жартів і то барз ріжних. Некотры жарты мали велику науку, як повідают, же в каждой байці єст частинка правди, так і в кождім жарті єст глубока наука і нераз велика правда. Жарты були оповіданы всяди, де лем зобрало ся пару осіб там хтоси зачынал од жарту, бо політком то газдове в горах ся не інтересували. В тих жартів можна було ся барз дуже навчыти, доброго вихованя, прикладного жыття і приемного пережыття часу. Были і сповіданя о ріжних чарах і с босорках, котры одбирали молоко коровам.

Розділ 10. Друга війна сьвітова (1939 - 1945)

Тихе село Чорне положене праві на граници словацко - польські, перед самом другом війном сьвітовом мало получыня дорожеве з пляцівками граничными в Радоцині - 4км і Грабі - 8км. До тых пляцівок допроваджено з Ґорлиці в 1935р. през ціле село лінію телефонічну. В осени 1938р. по жнивах і по выкопаню бандурок наше село переїздом візитувал Заступник Міністра Оборони ғенерал Славой Складковский. Памятам, же по ті візиті в селі остали білены дранковы і штахетовы плоты, остали поправлены выходки і гнойовники, бо такы были наказы і заряджыня власти ғмінных.

Недолго по тій візіті розпочали ся в Середніх Карпатах попід границиом словацком велики маневры войска польского - піхоты і табору механічного. Запамятал ём собі, же тілько піхоты не виділ ём в свом жытю, хоц был ём пізнійше на фронті німецко - совітскім. Як зачала іти од села Грабу піхота і тaborы з рана, то скінчыла аж пізним вечером, більше як дванадцет годин без перестанку. Был то показ силы войскової в тихім і спокійнім кутику Карпат. Люде бесідували і переказували собі відоміст, же по таких візитах высоких достойників войсковых і маневрах,нич доброго не ворожыт для той части Карпат, што ся сполнило, юж за не цілий рік.

Новий 1939р. был звичайний як і іншы, лем для некоторых школярів нашого села остал в долгій памяти, найбарже тых што скінчыли 4-рі клясову - 7-одділову школу підставову. Далеко од міста, небогаты родиче, без традиціі ჲа дальшу науку, молодіж tota оставала в селі пасти худобу і уці і помогати родичам на газдівках.

В Европі Німці зачали свою воєнну діяльніст. В 1938р. прилучыли до свого краю Австрою. Прагнули так само підпорядкувати собі і Чехословакію. Помогли ім в тім Словаки під проводом священника Тисо, котрий 15 марта 1939р. оголосил Словакію вільном і незалежном державом. Того самого дня Німці заняли столицу Чех - Прагу.

В тих часах на нашій стороні по тых маневрах войсковых тіж не было юж спокою. Были приготовлюваня до обороны войсковой на граници. Зміцнено сельську варту при лінії телефонічні, і тоту варту мусіли сполняти нашы селяне по двох газдів в ден і в ночы. В такій ситуациі по розділі Чех і Словаків на одрубны державы, легко было Німцям навязати тихий договор

з державом словацком на ужиткування іх доріг, аеродромів і полігонів військових до підготовки до напади на державу польську од полудньової границі. Тоты факты знаме тепер з історії, а колиси вшyтко того було великом таємницом військовом.

Першого вересня 1939р. була то неділя. Зышло прекрасне сонце, і раніцо од сторони словацької над нашим селом в сторону села Незнайова - Ростайни, високо перелетіло кілька військових аероплянів. За недолгий час деси далеко за тyма селами чути було дуже гyрмоту. По короткій перерві тепер юж барз низіцко над лісами і селами вертали скоро тоты самы аеропляны в сторону єдальн прилетіли. Незадолго вуяснило ся, же були то Німецькі бомбовці, котри збомбардували аеродром в Кросні і без страт вернули до своєї бази на Словакії. Так в нашім селі було видно і було чути початок другої війни сьвітової. Юж того самого дня, як лем аеропляны вернули до бази, од сторони Бардійова дорогами трактовыми рушили німецькі танки, авта і ціла механічна сила військова.

Були то тракти:

- Бардіїв - Зборова - Конечна - Гладышів - Горлиці.
- Бардіїв - Зборова - Граб - Крампна - Ясло.

Тyма трактами перла така сила моторизації, же іх моторів чути було цілыми днями і ночами през два верхи аж з Конечної і Грабу. На другий ден перед полуднем сельські хлопці, котри не ішли кож до школи, а медже нима і я, ішли купати ся під село до рікі Вислоки. Як раз од сторони Радоцини на крижівку доріг під селом пришла група около 50 словацьких вояків з офіцером на коні. Зувідували ся о польському війську і о дорогу до Незнайової. По короткім одпочинку з нами, перши ряди вояків на розказ офіцера рушили іти в сторону села Незнайової, а коли перешли за сто кроків, од сторони Радоцини приіхал на коні курср військовий і завернув цілу компанію назад. Принюс відоміст, же з полудня війска мадярські займають словацьке місто - Коцьці і треба их затримати. Більше не було видно, ани чути о війсках словацьких.

На третій ден коло полудня дорогом не трактом од Радоцини приіхало на конях, шестох вояків німецької військової жандармерії з величима державними орлами на грудях. В тым патрольм стратичної жандармерії військової, мі тринаццет річному хлопцю пришло ся стрілити на дорозі недалеко хуїки. З меброючи од ніг до голови вояками на величезних конях не було приемна стріча, бо під шестома машинами Іберії готовими до страйчя на кождий нерозсудний рух, мусіт ем одповідати на звільненя в незрозумілі бесіди: "Полон солдатом?" і чище "Что? Чего?"

Ходило о польському війську і дорогу до Ясюнки. Не памятам юж, што я одповіл, але моя голова напевно одповіла, же війска неє, а рука вказала, же до Ясюнки то дальше дорогом горі селом. В недолгім часі на границі словацької де давніше границі пильнували польські фінанци, тепер іх місце заняли німецькі "Греншутзы" зелені граничники. Мали они стеречи границу перед звязьом люди зо сторони польської зо Словаками, Мадярами і іншими, а також перед гандльом граничним званым "шмугльом".

Тоты граничники мали тіж контакти з шолтиками сел і вітами їмін в ріжких справах, а найбаже в визначаню молодежы на виїзд до Німеччини на роботи примусовы. З села на таки роботы примусовы забрали 17 молодых хлопців і дівчат. По війні розишлися они по ріжких краях:

1. Байса	Андрій	- виселений акційом "В"
2. Байса	Миколай	- пішол до Англії -Франції.
3. Ванько	Юлія	- на Україну
4. Ардан	Дмитро	"
5. Тхір	Анна	"
6. Васенко	Іван	"
7. Васенко	Петро	- остал в вой.вроцлавським.
8. Петришин	Іван	- виселений акційом "В"
9. Мотыка	Марія	- УСА - Америка
10. Мотыка	Ева	"
11. Мотыка	Юлія	- на Україну
12. Хомик	Петро	- виселений акційом "В"
13. Гелем	Іван	- вернул, але виїх.до Кожух.
14. Шута	Розалія	- на Україну.
15. Глушко	Текля	- виселена акційом "В"
16. Василько	Іван	- остал в вой. опольським.
17. Василько	Стефан	" " "

Зараз по нападі Німців на Радянський Союз на Лемковині повстал тайний рух визвоління, котрий помагал людям, котри хотіли переходити за границу Словачії і дальше на Мадяри і іншы краі західні. Були то Жыди, Поляки, Росияне, Українці, котри втікали з неволі німецької, або з транспортів які везли люди до лягірів, або на примусовы роботы до Німеччини.

З нашого села таком тайном діяльностю занимали ся: Жыдяк Петро, Барна Стефан, Синица Семан, Карпяк Теодор,

Німец Семан і з Долого Шуркала і Урам. Вшытки они мали лем поєдинчы звязи, а часом двох, жебы не ризикувати на граници, котра в тых часах была міцно стережена. Не вшытки они знали о себі. По війні выявило ся, же важном особом, яка користала з такої помочы перепроваджыня за границу коло Радоцины был Головний Організатор Выхваляня Польщы Венграв Гомулка, котрий з лісів Корнуты коло Фолюша мусіл в 1943р. втікати на Мадяры.

Першым аофірами німецкой окупациі і террору были, як юж спомнено выше родины жыдівскы, священнікі і учытелеі. В нашім селі были дві родины жыдівскы: керовник тартаку - Ганверкэр і корчмарка - Зіглер Фалька. Обі тоты особы вывезли Німці до Бобовы кі Горлиці і там іх розстріляли. Хотіли вывезти іншы дві родины цыганьскы - Шому Васіля і Сивака Івана, але ғаздове з окolinaчных сел: Чорне, Долге і Радоцина зложли до ғіміны в ғладышові листу підписів, же цыгане тоты сут потрібны, бо в селах тых неес ковалів, а тоты цыгане сут добрыма ковалями, якіх потрібуют ғаздове. Такым способом удало ся выратувати дві родины цыганьскы од заглады. Родины тоты в тім часі не знали о тім. Єдна з них выїхала з іншыма на Украіну в 1945р. а другу выселено разом з іншыма в 1947р. на Захід кі Лігниці.

В селі Чорне был тартак, котрий закінчыл свою роботу в 1939р. Властитель Гербах выїхал перед Німцями і казал скховати вшытки пасы, котры урохомляли ғатры з машынами паровыми. Тоты пасы были скоряны і хтоси іх так сковал, же никто іх не нашол і през того не мож было урукомити тот тартак. В часі окупациі ғаздове зо сел перестали стинати і звозити дерево з лісів до тартаку і до міста. Німці мали велики потребы на дереве і його выробы. Розпознали ситуацию в наших лісах, де рости прекрасны букы і ялиці і прислали специальную лісову поліцию, чорных "форшутзів". Тота поліция в двух особах накладала на ғаздів, когды колиси фирманили примусовий контыент вывозу дерева з лісів, якіх было дуже коло нашого села: Фешівка, Словізний і Жыдівка. Наібарже сподабало ся ім дерево в пісах Фешівкы і Словізного. Контиент такій накладали і на іншы сена в ғіміні, переважае ю ғаздів, котры знали ся на фирмансці і мали добры камі, які сані з Кривой - Сокыра, зо Ждыні - Лосиняк, і дуже іншых ғаздів.

До вывозу дерева вызначали села: Ясюонку, Криву, Білохіт ғладышів, Ждыні, Незнайову і іншы. Поліция тата разом з шолтысамі приготавляла і пішыннушла таранінграмм післяння з вывозу дерева з лісів і до міста. Ідны зі звіту сд охоплені дерева

стинали в лісах, іншы зневаці стігали дерево з лісів на склады, а іншы іншы везли дерево зо складів до міста. Што тыжня зміняли ся групы тых што стинали дерево, што звозили з лісів і тых што возили дерево до міста. Тых, котры пробували оминути свою чергу і тлумачыли ся ріжными причинами, хоць і правдивыма, принимано і трактувано яко "саботаж". Для таких призначены были публичны еўзекуції: скоряний батіг (нагайка). Мал ём нагоду видіти таку еўзекуцію батоғову на моім няню. Лем капелюх з шырокым крисамі выратувал мого няня од великого калітва твари, або ока. За то палец, котрим тримали капелюх на голові быў окалічений на пару тыжней і то лем за то, же кін окулявіл як треба быўло іхати по дерево до ліса. Інша справа, же нянью знали як нешкодливо окулявіти коня - загвоздити клиньцом в підкові.

Коли Німці розширили своі фронты праві по цілій Европі і Африці зачало ім браќувати некотрых продуктів для войска. Нашли і на тото спосіб в накладаню примусовых контыентів на ғаздів підбитых народів в формі, зерна, бандурок і іншых выробів таких, як кожухів, теплых шапок і сведрів потрібных в зимі 1942р. на фронті під Сталінградом. За оддане зерно і бандуркы платили палюнком. Такым способом зневоляли і позбавляли гонору і культуры підбиты народы. Коли в селах повставали залегlostи в оддаваню контыентів зерна, або бандурок, Німці зараз показували свою рабункову силу в карных еўзекуціях по селах. Тоты карны еўзекуції приходили несподівано до сел і заберали ғаздам вшытко, што лем нашли з потрібных ім продуктів і річій. Глядали в хыжах, сыпанцях, скринях і всяди де лем могло быти зерно, або бандуркы. В нашім селі были дві такы несподіваны еўзекуції, але не знам, якы были іх результаты. Знам, же люде брали ся за ріжны способы хованя зерна, в скринях під підлогами, або медже двома стінами, всяди де лем ся давало сковать дакус зерна для себе.

Взяли ся Німці іншы на ёден барз прикий спосіб: заказали молоти зерно в домовых млинцах, по то, жебы ғаздів змусіти до оддаваня зерна до молотя в млинах державных над котрыма мали повний надзір. Каждый ғазда мусіл oddати до шолтыса камінне колесо млинца домового-головного каменя який міг молоти зерно в каждой хыжи. Хто не oddал млинцовога каменя добровільно, на того накладали высокы кары. Люде тіж мали свои способы, жебы якосі жыти. Оміняли тверде право окупанта, жебы жменю зерна не нести до млина державного. лем дале його змолоти в себе.

До шолтыса везли камені млинські, але такы котры зьлі мололи, або такы котры были одложены юж давно з ужытку. Добры камені млинські ховали, а як треба было: конечні молоти, то іх выкорыстували. Так направду то власти Імінны хоць были знавцями млинців не взяли під увагу того, жэбы заберати цілы млинъці, і не рахувати лем штуки камений млинських.

Родины як хотіли часом дашто змолоти, мусіли робіти того під великим дозором. Ёден молол, другій мусіл стояти на дворі і пильнувати, жэбы дахто не чул як хтоси меле. В такій ситуаціі колиси притрафил ся мі прикрай припадок. Раз вечером казали мі мама молоти зерно, бо юж ім забракло муки. Млинець был скованій в кутику в стайні, а на дворі мал пильнувати молодший - ёденадцет річний брат Василь. Пильнувал докаль ся не стемніло, і акурат в тім часінич ся не діяло, зышол з дороги, бо зачал ся юж бояти. В єдній хвили дорогом на біцигілях тихіцко надіхало двох січовиків, які помагали Німцям пильнувати порядку в Імінах. Почули з дороги, же гурчыт млинець в стайні і пришли просто до мене сьвітчы батерийками просто в очы. Я зо стаху і од сьвітланич не міг повісти. Ёден старший раном гарант: "Бачте як сьвітом круить" Вшыткы дома юж знали што ся стало, бо січовики заскрипіли дверями і перешли сінями просто до стайні. Брат плакал коло мамы, бо знал, же нянько порахуют ся з ним пізніше. Нянько не далинич по собі познати, але здавало ся, же сут приготовлены на такий прикрай припадок. Закликали несподіваных гости до ізбы, а мамі повіли якысে слово. Зараз на столі нашла ся одкаслі буджена солонина і кус домашнього хліба, якого в нас іщы не бракувало. Нянько вytягли з подышора полну літрівку палюнкы, которую достали за контыгент зерна. Не зnam што было дальше бо гости казали мі піти докінчыти "кручию сьвіта", а сами з няньком заняли ся тым што было на столі. Мама уласкавали кус няня, што до брата, же то іщы дітіна і напевно боял ся стояти вечером на варті. Тот млинець остал дома, бо такой тягобы никто не хотіл брати при выселеню. Якось в моім жытю не удало мі ся веце в інакшій спосіб покрутити сьвітом, за то сьвіт крутил і крутил моіма замірами.

Од того часу все як лем січовики были в селі, хоць не гурчал млинець заходили до хыжы, бо знали, же як млинець ёст то і хліб буде, а і знане было повідкыня, же "од бідного Лемка никто о сухім пыску николи не выйде". За то сусіде знали, же в тім часі можут съміло молоти зерно.

Тяжке жыття родин і великы контыгенты змушали ғаздів до гляданя ріжных способів на жыття. Нашы дідове повідали часто: "біда ёст учительком розуму" і так было нераз, а найбарже в часі долгой окупациі німецкой. Было так в неёднім селі положенім далеко од міста, аж під самом границом словацким. Там в селах підграницых, што треті, або што пяті ғазда, як лем міг, брал на плечы мішок соли, або дашто інше і гайда ночом лісами за границу до, Ондавкы, або Полянкы. Таку ризиковну торговлю інакше называли "шмуғльем". Розпочали тоту торговлю в нашім селі молодшы ризиканты, котры не мали великих родин: Валько Стефан, Шута Іван, Синица Семан. Пізнейше такого ризика піднимали ся і іншы ғаздове, а навет бабы, котры стратили свох мужів і были в тяжкій ситуаціі материальні. Вшыткых, котры од часу до часу ходили за границу было понад пятнадцет ғаздів. Двох таких сельских газдів, Валька С. і Синицу С. "Греншутзы" пострілили на границі. Бояли ся они зголосити токо, а вылічыти ся в селі не было можливіве. Треба было іхати до шпыталя в Гарлицях, а там юж легко нашли іх Німці і по вылічынню всадили до арешту в Ясьлі в 1942р. Там они виділи учительку з Радоцины, Александру Вислоцку, которую на пляцу шарпали тресуваны псы. Стратила барз молоде жыття за ліпшу долю свого народу, але не выдала никого з тайного руху вызвоління.

По стороні Словацкій в селах підграницых жили ғаздове - Русины, котры ризикували тіж таком торговлью. Они мали дуже легшу ситуацію, бо не мусіли переходити границу, лем чекали в себе з товаром. Нашы ғаздове "шмугляре" мусіли привезти свій товар з міста, потім перенести його през міцно стережену границу з єдной і другой стороны і то граничниками німецкыми і словацкими. Вымінений товар словацкій треба было зас перенести през ту саму границу і продати його по нашій стороні. Як видно з того, праві цілий тягар ризика поносили ғаздове нашей стороны. Не была то легка робота, ани беспечна, а до того і товар не был легкий. На словацку сторону переносили на плечах: скоры, упряж кіньскую і сіль. Од тамаль переносили: дуган, цукер, понъчохи і кропку. Така торговля то не лем материяльне, але і жыткове ризико. Темныночы, нераз дожджовы, з тяжкым міхом на плечах през кілька верхів, потоків, полями і лісами, а часом і в сьнізі треба было іти кілька кільометри в єдну і в другу сторону, лем за то, жэбы поправити бідну долю неёдной родины.

В таку ризиковну дорогу выберало ся найчастійше по двох ғаздів, а были і такыночы, дзе было іх веце.

Нераз выпало іти і в поєдинку з добрым кыйом. Выходило ся під вечер, жебы в темноти перейти границу і вернути пізно по півночі. З оповідання самых "шмульярів" доведено, же найгірше було по стороні словацкі, бо то інший хотар, на котрім тамти граничняки більше пильнували села як границі.

В тім місци выпадат описати своє особисте спостережыня з такої ризиковной торговлі, до якой хотіли мя навчыти нянью, коли мал ём шіснадцет років. Не було рады, коли нянью задумали штоси зробити, то не було силы на даяку зміну. Єдного літнього дня нянью повідают, же в суботу выбереме ся за границу. Рад нерад мусіл ём ся згодити. Нянью пришыкували міцны мішки з мотузовыма шлийками, для себе і для мене. Як надышла субота, до тых мішків всадили зме паперьовы мішки соли, котры вечером зашмарили зме оба високо на плечы. З так добре усадовленым і умоцуваным мішками на плечах, з добрыма къями в руках, рушыли мы од хыжы в сторону границі. През річку і коло потока на перший верх. Не знам як нянью, але я міцно ся задыхал. Мішок хоц невеликий, але за то дост тяжкий, бо то чысте пятдесят кільо соли. Дальше юж лісом в долину, аж до дороги. Там було дуже полянок і крячків, але нянью і я знали зме, же там часто в ден переходили німецкы граничняки як пасли мы там коровы.

В тім місци осторожно през путик і потічок перешли зме зас лісом на другий верх недалеко од границі. Нянью були провідником, а я в темноти ночы мусіл добре ся пильнувати, жебы не остати в тім лісі. Зышло більше як пів годины і нашли зме ся під границом. На самій границі треба було збільшыти осторожніст, яка юж сама приходила разом з моім страхом. Самым верхом од сходу на захід понад село Радоцину до Конечной тягла ся шырока стежка зароснена невеликом лісовом травом. Було там кус видно, же том стежком ходили піше, іздили возами, мотоцикліями, або автами тереновыма. Тота шырока стежка була добре утримана і здолпана, бо то була граница, котром могли порушати ся лем самы граничняки німецкы і словацкы. Перед самом стежком нянью постояли хвілю і послухали, што ся діє на ті стежці - границі.

Видіти дашто в лісі і то в ночы не ест таке просте, бо виштко ест чорне, а кождий крячок то штоси незнане, за то почуты дашто можна скорше. Там акурат було так тихо, же кождий з нас чул лем міцне битя свого серця. Перешли зме през границу і зараз сховал нас густий ліс. Лісы по нашій стороні границі були дост високы і гладкы - букы і ялиці. По тамтій стороні хоц була ніч можна було спостеречы, же були то дерева меншы і кыртавы. Минуло більше як півторы годины, минул і страх о границу, але приходил новий,

як дійти на умовлене місце. Кус лісом, а потім крякками і дале юж острійше в долину коло потока, аж під самы загороды села Ондавки.

Аж тепер почул ём, же несу на плечах штоси тяжке. На нашій стороні було під гору і з горы і була іщи сила і страх, як то буде на границы. Тепер сила була юж дуже, а дуже менша, а до того над Ондавком було барже похыло і мішок на плечах зачал міцно хвіяти слабшыма юж ногами. Придал ся тепер тот кый в руці, бо было чым кус помочы хвіючым ногам. Село Ондавка лежыт зараз під гором недалеко границі кус понад 1км, так же не минуло дуже часу, а були зме коло загороды до якой мали мы трафити. Нянью знали стежку до ғазды Порянды з якым все ся умовляли. Там треба було быти іщи осторожнішым, бо словацкы граничняки веце пильнували в селі як на границі. През плотик і сад гвошли мы під хыжу од задньої стороны, де не було пса. Там нянью своім умовленым знаком повідомили ғазду о нашім прийтю до Ньюго. Привитаня не було приязне, лем дост сухе, як то бывало і перше. Газда зачал од того, же фінанцы штоси підозрівают, а він не ест певний, ци даіде іх нее коло хыжы. Зазначыл зараз, же Його товар здорожал, а наш туніє, бо таких як мы ест юж штораз веце. Така ест доля "шмульяря", котрий в тяжких обставинах принюс товар не для того, жебы заробити, лем для того жебы пережыти. Там на Словачці ғаздове - купці були в ліпшім положынню, були в себе і ставляли условія на свои і наши товары. Зняли мы товар з плечи, котрий ғазда зараз деси сховал, а як вернул то юж з фляшочком кропкы. Налял погаричок няньови, потім мі, а на конец собі. Родина юж спала.

По выпитю той кропкы моі ногы іщи барже змякли, а в ухах зачало міцно шуміти. Нянью зараз прудше добесідували ся з ғаздом, што до выміны товару за товар. Памятам, же як мі минуло кус шумління в ухах, то наши мішки були юж на ново наполнены. В мішку няньовім була десят літрова банька кропкы, а в моім штырі колеса прасуваного дугану (бакун - махорка). Оба мішки були тепер дуже легшы. Нянью умовили ся з ғаздом што мают принести на другий раз і што хотят для себе. По выміні поздоровління і жычыня вертали зме назад майже том самом стежком.

Під границом, або коло полянок, доріг і стежок мусіли зме заховати дальше таку саму осторожніст. До границі і през границу по півночі не було жадных спостережынь, так же по нашій стороні могли зме кус приспішыти кроку. Було то можливе, бо на плечах було легше і ніч зробила ся ясніша од звізд і місяця, котрий

вышол юж над ліс. В лісах не стрічали зме ниякого зьвіря, лем часом деси в лісі одозвала ся сова своїм "угу - угу", або кулик рявлал на якису біду.

В лісах Середніх Карпат не жили жадны небезпечны зьвірят, котры ставали бы чловекови на дорозі. Літом і волк втікал од чловека. Было юж дост по півночы як оба з няньком перекрочыли зме поріг нашой хыжы. Мама іщи не спала, лем чекала коли заскриплят двері од загаты. В тамтых часах мама чекала нетерпеливо кождого повороту няня з за границі. На другий ден по полуцни приїхали до нас купці з третього села і забрали пів банькы кропкы і дві колеса дугану. Кус кропкы треба было лишыти дома для сусідів, котры не хотіли піти за жадны гроши за границу.

Други два колеса дугану треба было завезти до Гірлиц, жебы продати знаєому купцови і зас купити мішок соли і іншы потрібны товары для родины і ғаздівкы. Веце нянько не брали мене зо собом, бо мама переконала іх, же выстарчыт ій чекати на єдного в так ризиковні справі. Было дост дуже припадків зіманя шмуґлярів, были тіж і ранены і арештуваны по обох сторонах границі.

Деси по року часу выпало, же нянько не могли піти заграницу і вышло на то, же мусіл я заступити няня. Пішол ём з Шутом Іваном до того самого ғазды, што колиси з няньком. Тым разомнич не было інакше як колиси, лем того, же кождий з нас вимінял товар сам для себе.

Як скінчыла ся друга війна сьвітова і не было юж Німців на пляцівках граничных, нянько оповіли мі свою пригоду, яка притрафила ся ім в зимі перед Різдвяніма Святами 1943р.

Перед тыма сьвятами і мого няня Стефана выгнала біда на таку дорогу - жебы кус загандлювати і купити дашто на зиму для діти і до ғаздівкы. Єдного дня, як ся юж добре змеркл, нянько позбераний як на зимову дорогу, перевісил през плечы дост великий мішок соли, повязал мотузами попід пазухы, жебы добре сідил на плечах. До ніг припял дві дошки, кус подібни до нарт, взял кій до рук і давай в сторону Ондавки. Вшытко ішло дост добре покаль было чисте поле, але юж під верхом в кряжах, а потім в лісі, барз ся погіршало. Сыніг мягкий по пояс, а ядлівцям і сосенкам лем вершкы было видно. Треба было іти раз під гору, потім зас в долину. Під гору треба было наробити ся веце руками, зас долину в ногах ціла надія. Перший верх і долину перешол нянько іщи дост легко, але юж на мысель приходило, як го буде на другім верху, де єст граница і де - не дей. Боже - зйті ся можна з фінансами. А ту міх тягоба, притігат ғу замти

Як бы ся чловек копырнул, годен притиснути і задусити на смерт. Покля было тихо, іхало ся яко - тако, але юж під другим верхом зорвала ся велика задымка, што сьвіта не было видно. Треба было пртерати очы од сьнігу, іхати лем на шліпо-де поведут нарты. То добре, же задымка, подумал ём, "замете моі шліды, не спостережут мя фінанцы". А друга мысель - о святах, о дітьох, што дома остали - гнала до переду, помагала зносити змучыня, котре штораз барже давало ся одчувати. На поляні спостерюг легко прикурены шліди нарт. Певно недавно перешли тади фінанцы. Так, то юж граница! Юж недалеко до Ондавки, кус през ліс, а пак просто полями в долину, до села. "Жебы лем дуявица скоро не втихла" - ходило по голові - "жебы не ждали на мя фінанцы, як буду назад вертал". Втішений, же єст юж за границом, пустил ся з горы, помедже кряками. Не звертал івагы на куряву, на заліплены сьнігом очы. Розркачыл ся міцно, взял кій медже ногы і шмыгаль, іхал як попаде, просто, криво, так - як несли го дошки. До часу. Раптом взріл перед собом крячыско. Хтіл оминути, але не встиг. Дальше был лем мягкий сьніг, не лем під няньком, але і в очах, і в ғамбі. Тяжкий міх соли қыцнул ним пару раз, мотузы тягнут до сьніговой перини. Змучены, мягки ногы не годни двигнути подвійной тягобы.

Кыі твердши, але руки тіж зослабли. Та ѹюже ся ту піддати, кед там за гором - єдном, другом - жена, діти, ждут, ѹюже ся піддати, коли дома біда. А сьвята так близко - юж, юж! Привіділо ся му, же юж погандлювал, же попродал в Гірлицях товар, же покупил дітьом колачыкы. І вернул домів, де так тихо, спокійні і тепло... Тепло? Яюже тепло, одкале тепло, кед в ғамбі, в носі, кед очы ним заліплены? "Так, так! тіш ся, тіш - мігнула му ясніст в обатуреній голові. - Буде ти тепло, штораз теплійше, а потім замернеш ту на кіст, далеко од села, од рідной хыжы. Зідят тя волкы, лишкы розвлечут дрібны кісточки... і юж не спрібуют діти на сьвята колачыків з Гірлиц".

Цілом силом волі клякнул на сьнігу, вытужыл мязи рук і двигнул ся на кыях. Протер очы, отряс ся од сьнігу і посаленькы, осторожні пустил ся долину, до села. Доіхал щесливо до Ондавки, нашол по цмі знаєму хыжу, в котрій привитал го ғазда том самом бесідом, свій - Лемко. Оповіли сой ғаздове як то тепер окупанты пильнуют границі, котра не повинна іх ділити. Порозправляли о тым - як то тяжко в зимі през верхи і ліси іхати з міхом соли, на свою смерт, або жытя, на щестя, або нещестя родины. Побесідували тіж о своіх торговых справах, о выміні товару - соли за дуган і кроплю. Выпили тіж по порцийці того шаленого трунку, котрий ослабленом

няньови зашуміл в голові барже як задымка на верху. Одпочнул кус няньо, загріл ся і по взаїмных съяточных і новорічних жычынях зачал зберати ся в поворотну дорогу. Всадил до того самого мішка баньку кроплі і колесо прасуваного дугану, завісил на хырбет, привязал дошки до ніг, взял кyi до рук і выбрал ся тым самим своїм шлідом в поворотну дорогу.

Тепер од села було міцно під гору, більше працували руки, бо ослаблены ноги цофали ся до заду. Легше было штоправда на плечах, бо банька і дуган не тягнули так до сънігу як сіль. З той стороны і граница була ближе, лем вітер дул більше в очи. Няньо роздумували о тым, же фінанцы могли найти його съліды і годни чекати на нього за кряками на границі. Ішол під вітер, осторожні, надслушуючи ци дачого не почує, не спостереже. Коли приблизил ся недалеко вершка і поляны і зза крячка надслушувал в шумі вітру, здавало ся му, же чує дыму файкового і тиху бесіду. Отєр з очи сніг, стягнул з єдного уха гайштук і юж ліпше підслушувал уривок бесіди: "Франц! Ком - шму'ель!" Прикучнул няньо низко за крячком, а його загріта на хырбеті скора зачала прудко примерзати до сорочки. Яюже глупо міг влізти на фінанци! Зрозуміл - же лем вітер, котрий дул міцно од вершка, остерюг го од біды і то в остатній хвили. Іщи барже студін перешла по його скорі як подумал - што бы было кед бы вітер дул з противной страны, як бы смрід кроплі, котрий чул юж од долгого часу, здрадил його дорогу. Смотріл няньо перед себе і надслушувал дале. Думал о тым же скоро буде дніло, а товдь скінчат ся жарты. Якбы на няньове жычиня, зорвал ся міцний вітер і з таком силом закрутіл сънігом, што съвіта не було видно. Разом з вітром і сънігом пустил ся няньо кус в бік, коло границі і недалеко поляны переслизнул ся през ню.

Тепер юж не думал о ничім, лем о тым, жебы як найпрудше, іщи перед світаньом, переїхати лісом коло потока на другий верх. Аж коли там пристанул, посмотріл за себе і задумал ся над тым - ци фінанци підуть дальше границю і трафлят на його съвіжки, хоц і прикурены шліди. Кед так - будут напевно хотіти го дігонити. Для них то жадна штука, мают добры нарты, і до того знают добре іздити на них. Світало. Не було часу на думаня. Постановил іхати коло ліса, найкоротшом стежком - аж на долину, до дороги, котра лучила три села: Родоцину, Долге і Чорне. На тій дорозі було більше шлідів санок і люди і там можливым буде стратити свій шлід. Добре ся юж розвидніло, коли дішол до своїй хыжы. Тихіцько, жебы домашні не чули - бо никто не знал о його гандлюваню, лем жена. Сховал нарты, іші і мішок з товаром на під до соломы.

Мокру одеж і обутя шмарил на пец, а з куфра вынял сухы холошні. Взял кожушанку з клинця, онучы і керпці спід запецка і аж товдь, переоблечений в суху одеж і обутя, сіл сой на лавку коло выгляде. Хоц цілу ніч не спал, і тепер сон го не ламал. В голові сідили му фінанцы, а в ухах гугнали іх далекий голос: "Франц! Ком - шму'ель!" Фінанци - то завзята натура. Як трафлят на шлід, будут глядати, хоц тепер марна юж іх надія.

Непокій не лишал няня. Сіли коло выгляде, котрий николи в зимі сам не одмерзал і одхухувал колічко на шыбі. Позерал єдним оком на ліс, з котрого недавно виїхал на нартах. Не видно було никого, лем вітер дале крутил, завивал сънігом. Та о недолгу хвилю, серед білой курявы дали ся видіти дві темны криски, котры векшали ся і векшали Знал добре няньо што то може были. Не було вантплиности - то фінанци! Звезли ся до розпутия помедже Радоцином, Долгым і Чорным, покрутили ся добру звилю то в єдну, то в другу страну, аж обернули ся назад в сторону Радоцины, де була іх пляцівка.

Не прібували навет - як нераз - вивідувати ся діти, перекуплювати іх цукерками. "Тепер - думал няньо - кильнут там по дорозі: "Фафлюхтер Менш!" Але тым юж мі кривды не зроблят."

І зас, тепер юж в теплі, рідні хыжы, вернула до няня мысель - же заран запряже до санок старого поцтівого Гнядого, што юж го ани Німці на форшпан не хтіли взяти, сховат під сідліском колесо прасуваного дугану і піде до Горлиц. Старий жыдиско платит за дуган, але ест того шувні, та і піняз незірший буде. Возме зо собом і перше прискладаний ғрош і покупит дітьом черевікі - жебы могли вшытки враз, цілом хыжом піти по Велиі до церкви, засыпівати: "З нами Бог, разумійті языци і покаряйте ся, яко з нами Бог."

А і по колядуваню будут хтіти хлопці піти, адже влони ся просили, та єдныма черевікіми не обколядуют. Піде заран до Горлиц напевно. Запряже Гнядого до сань, привадит дзвіночки, жебы весело було в дорозі і поїде. А може і на колачыкі ғроша старчыт?

Остали няньови нарты - дошки на поді, під кычками, в Карпатах. Але на Заході мали нам няньо о чім оповідати, а особливо товдь, як зме нашли понімецкы нарты. Не на мотузкы, ци ремінці, але з окутями на ноги. І аж з двома шпу'уванями. Правдивы нарты. Такы - як мали фінанци!

На теренах окупованой Польщы недалеко Карпат, Німці організували обозы примусовых робіт на потребы військовы.

Найближшы такы обозы были в Новім Санчы і Пшеворску кіРяшова. До тых обозів уряды ғмінны на приказ Німців вызначали до роботы молодых хлопців зо вшыткых сіл на Галичині і Лемковині. З села Чорне до того обозу "баудінству" вызначыли: Михала Жыдяка і Адама Барну (автора). Михал Жыдяк трафил до Пшеворска, де достал німецку одеж робочу і обутя (пів войскове). Служыл там пару місяци, а як в 1944р. фронт совітско - німецкий затримал ся на лінії Тарнополь - Ковель, М. Жыдяк втюк од тамаль і укрывал ся в селі. Глядали го січовики, але никто не здрадил його і дочекал аж фронт тот пересунул ся до Карпат на нову лінію, Дукля - Тиханя - Свидник.

Адам Барна был молодший і родиче не пустили го од себе, казали ся укрывати в родины в Святкові - 10км. Як приходили за ним січовики, жебы забрати його до "баудінству" обозу в Пшеворску доставали одповід од родичів, же выхал на роботы до Німеччыны. Были добры люде што дорадили, же найліпше буде як од сына - Адама приде лист з Німеччыны. Приятель - сусід Миколай Байса прислав такий лист в його імени і своим німецкым адресом, который то лист потвердил, же сын ёст в Німеччыні і тото помогло, же веце го не глядали.

Коли фронт совітско - німецкий стоял в місяцьох липцу і серпню на лінії Тарнополь - Ковель, Німці зачали прудко будувати нову лінію оборонну на Лемковині - Сынітница - Грибів - Тарнів. До копаня декунків і робліня засіків на тій нові лінії Німці зажадали од ғмін вшыткых здатных і здоровых люди. На селах таких люди вызначали шолтысе, а січовики приходили і заберали іх до тых робіт. Не вшыткы вызначены особы хотіли іти добровільно, бо на сході чути юж было гуркоту канонів з фронту. В другій половині серпня 1944р. до села приїхала ғрупа січовиків, которы заберали вызначеных люді.

Назберали люди на три возы, а коли пришли забрати Адама Барну (автора) не застали його дома. В злости забрали маму - Анну. Тоты три фурманкы завезли люди до Сынітниці - понад 30км. Там дали ім лопаты і кромпачы і казали копати декункы під надзором вояків німецкых. Люде тоты доставали кус істи з кухні войсковой, а спали в тамтейших селянах.

Прикро было дома без мамы, а іщи прикрійше того, же мусіла она копати глубокы декункы в земли. По пару днях, як забракто ғаздыні дома задецидували зме з няньком, же треба в роботі замініти маму в Сынітнице. Выбрал ся я піше през села: Ясюнку - Криву - і дале лісом до ғладышова. Тым лісом я не ішол, а летіл, жебы скоро взяти писмо з ғміны і до вечера зайти ма місце. В тім лісі хтося стрілял до мене з боку, што мене не затримало, але іщи барже

приспішло долетіти до ғладышова. В ғладышові никого я не застал, бо оказалось ся, же урядники і січовики втекли юж до ліса. Під вечер дішол я през Смерековец до Квятоні. Там встрітил я маму і інших семеро селян, которы скорыстали з ослабленой дисципліны при тых роботах- втекли од тамаль і вертали піše домів. Тепер разом в більшій гурмі през Смерековец трафили мы до Луга до хыжи віта ғмінного - Кобанього. Дома была лем жена і служба. Одпочали мы в стодолі і раніцко коло ждыньских хыж і стежком коло теперішнього поля ватряного в Ждыни през ліс і село Липну, перед полуднем вернули мы до свого села.

В тім часі войска совітски перли своіма силами на Карпаты, бо хотіли клином през Барвінок - Свидник поспішти з помочом словацкым партізантам в Баньскій Быстрици. Невелика част войк совітских передерла ся горами і лісами в глуб Словачії, а част розсыпала ся по нашых Карпатах, яко партізанты. Німці затримали головне наступліня войск совітских на нові лінії: Дукля - Поляны - Тиханя - Свидник. На тій лінії згинуло барз дуже вояків совітских. Ріжны джерела подают о чыслі забитых од 80 до 150 тисяч вояків.

Тот одтинок фронту назвали "долином смерти". В лісах над селами Жыдівске і Тиханя было повно забитых і раненых солдатів совітских. З села Ростайны пішол до них священник гр.католицкій Дзяма Дамян ур. 1891р. Там сповідал раненых солдатів і там зостал застрілений през Німців. Од кінця серпня 1944р. зачали ся найтяжши часы для того кавальця фронту і для нашого села в другій війні съвітові. До села цофнул ся штаб того одтinka фронту німецкого зо своим табором конным і механічным (кухня, возы, коні, авта).

На своі кватери, штаб - начальство і обслуга заняли в селі вшыткы ізбы і коморы. Боіска і колешні заняли для коні, а загороды і сады для возів і авт. Коло хыж наробыли декунків і вшытко заслонили деревами. Родины сельски высунули до стаен - сыпанців і на стрижы. Добрі, же было то літо і осін, але і зиму загачыло. Куры, гуси, качки і вшытко інше брали до ідла як свое. Дырва і дерево брали до кухні польвой в котрі варили страву для штабу, обслуги і для вояків фронтовых. До кормліня своіх коні забрали вшытко сіно і снопы немолоченого зерна. Люде не могли до себе ходити і не могли тіж пасти худобу, вшытко діяло ся лем коло хыжи і то так, жебы не перешкаджати "гостям" німецкым.

З каждой ғаздівкы штоденно ци погода ци дождж, гнали молодых хлопів до ріжных підфронтовых робіт: копати декункы, направляти

дороги і мости, копати людські бандурки для війска і інші роботи. Селяне наше копали декунки в Грабі, Вишовадці, над Ростайнами і в Жыдівським. Наше село було остатнім селом не виселеним з лінії фронту, а перед ним в тім 10км пасі в селах не було никого, лем військо фронтове. З того паса прифронтового люди виселили до дальших сел за фронтом.

Як треба, то до тих пустых хиж в селах зганяли на кілька дні тих хлопів що робили роботи під самим фронтом. Часом совітські аеропляни надлітували над села, але в селах не робили шкоди. Знали, же там жє народ русинський. За то по горах, лісах і полях стріляли і бомбардували вшyтко що ся рушало. Там були канони і склади зброї. Що вечера з нашого села возили автами, возами на фронт вшyтко: зброю, провiant, ідло варене і нови oddілы вояків. До фронтових місц недоступних для авт і возів тут вшyтко доносили на конях в спеціальних скринках - торбах і тп. Одтамаль рано привозили забитих і ранених. Ранених одсылали до Горлицької шпиталя, а забитих ховали на цвинтарі коло церкви в сусістві цвинтаря військового з першої війни світової (Розд 6).

Люди в селі і медже селами не мали жадних звязків, бо в хижах були вояки німецькі і чужого зараз контролювали, а люде не хотіли мати до чиніння з Німцями, жебы не бути застріленим, або виселеним. Було то барз небезпечне, бо військо знало і люде знали, же в губоких, великих і недоступних лісах сут совітські партизанти, що досталися до Карпат першим клином і зостали одятими лінією фронтовом. Тепер пробували навязувати звязи з селянами, але було то барз ризиковне. Партизанти мали звяз, але з тим що з війском німецьким втікали "біженцями" і они ім дуже помогали. Таких до села пришло перед самим фронтом штырох хлопів і замешкали они в хижі давыда Семана. Біженці тут ризикували юж нераз житъю, а в нашім селі нашли добре місце і остатню нагоду до направління своїх блудів - поміч партизантам.

На тій лінії фронт стоял од кінця серпня 1944р. аж до половини січня 1945р. більше як штырі місяці. Юж з початком січня видно було, же Німці предвиджують нову офензиву війск совітських, бо вишли зо села, а іх місце занял баталіон війска мадярського, які помогали Німцям на фронті східнім. Вояки тут тішали ся барз, же кус одпочнут од фронтового гуку і крику. Було то на Святый Вечер. Поголили ся, вимали і попралі заболочену одяг військову, бо некотри хотіли разом з селянами іти Великому Вечерю. Недочекали того, бо на дві години перед Великим отримали розказ опустити село.

Поспішно облікали мокру одяг і обутя, мусіли слухати військового розказу. Було і селянам прикро, бо медже тима вояками мадярськими було дуже русинських називик: Гайдошів, Барнів, Пігошів і інших.

На наш Новий 1945 Рік (14.I) на півдні і півночі Карпат чути було гуруму канонів. То була нова офензива війск совітських, що пересунула фронт поза землі Лемковини. Того дня був мороз і дуява сънгова. Дорогом од Незнайової до Радоцини і дале до Конечной цофали ся остатні часті фронтового війска німецького. Люде бояли ся, же одступаюче військо німецьке буде палило села. Не було того, але було знищіння і мінування мостів на ріці Вислоки. Висадили мінами в повітря тартак і млин Добжанського під селом. Вшyткы села були барз винищені з продуктів до житъя і денекотрих будовлі гаїдівських.

Одотхнули кус люде зо страху і непевности в неволі німецькій. Вертали люде до своїх знищених сел, кед мали де вертати. Такого спокою було ледво з місяц, бо як зачало кус тепліти до сел зачали приходити агенты, щоти агітували молодих хлопців, жебы ішли добровільно (під примусом) до Армії Червеной, а старших нагваряли, жебы лишили Карпати і переселили ся на далеку Україну. В тих селах де були велики знищіння вшyткого, там агенты не були потрібни, бо люде не мали юж ани сил, ани можливості од нова зачынати будову цільних гаїдівок: Сами групово, або поєдинчо іхали на Схід.

Знищіння воєнне в нашім селі не було велике, Вшyткы хижы і загороды стояли як перше, але були барз бідно утриманы, без запасів до житъя, і на сіяння і саджыння до землі в надходячу яр. Бракувало в селі лем тих, що були на примусових роботах в Німеччині і тих що не вернули з Америки. Так правду повісті, то з нашого села никто не був забитий, а арештуваний був лем свящ. Г.Павлишин. На початку яри - 18.IV.1945р. приіхал до села агент з солдатом і "охочо" під примусом забрали з села осмох таких "добровольців."

Були то: Барна Адам, Прислопский Миколай, Васенко Миколай, Байса Адам, Прислопский Василь, Кусайла. Дмитро, Карпяк Миколай, Шута Іван. Тих вшyткых всадили на два вози і през Гладышів, Устя, Ропу завезли на стацію в Грибові, а одтамаль колейом до Рабки. В Рабці було місце зборне IV-го Українського Фронту Армії Червеной для ново - забраных "добровольців" і інших виліченых в шпиталях вояків. Були там вояки зо вшyткых стран Советского Союза, а найвеце з ново ослобожденых країн Словачії і Лемковини.

Там було місце на короткі перешкоління вояків перед висланьом іх на фронт. В Рабці острігли нам волоси, дали стару одеж, шинель і обутя. През десят дні вчали нас ходити єден за другим, а вечером в маршу перед сном казали нам съївати. Остатні два дні повчали кус стріляти з гвера, дахто мал щестя шмарити гранатом. Першого мая в віторок з рана скликали велику військову дефіляду, а було того повна Рабка. На другий ден перед виїздом на фронт наших селянів - вояків приділено до двох батальонів піхоти. По обіді на одходнє наляли до кількох менажок чистого шпириту і хто ся дорвал то міг сой гывтнути личок міцного трунку. Потім всадили вшыткіх вояків до кільканадцетох тягарових авт і повезли на фронт. Везли цілу ніч аж за Моравську Остраву коло Опави в Судетах, де в Великий Четвер східного обряду довезли нас під саму лінію фронту. Аж там під самим фронтом приділили нас до 183 дивізії, 227 полку піхоти і 1- 2 батальону, IV-го Українського Фронту, і там вручали нам гвери і кус патронів. На другий ден в Велику Пятницу од рана наша рота крутила ся під самим фронтом, а в суботу рано казали іти до атаку на німецькі пункти оборони на високі горбку. В Судетах в тім часі поля були юж зелені, але осімины були іщи маленьки і не було де ся сковати од куль ворога. Голосний крик "ура" якби вистрашил Німців.

По полуночі войска наші дішли до другого села де натрафили на сильну оборону німецьку. Там в великім саді близко себе з поза дерев зачала ся страшна стрілянина в котрій згинуло барз дуже наших братів Русинів - Словаків. З нашого села в тім бою о село німецьке в ческих Судетах зостал забитий Дмитро Кусайла, а ранений був Адам Байса. В тот сам ден по тім бою пересунули наш батальон на фронт в іншій місцевості і товдь нас селян остало лем двох я і Миколай Прислопський. Рано на самий Великден оголосили нам, же в ночі получали ся два фронти: IV-тий Український з I- шым Білоруським і на тым хотари неє юж жадного опору німецького.

В тім часі в місті ческім Празі оголошено повстання народу ческого против Німців, а наша 183 дивізия отримала приказ поспішити на поміч ческим повстанцям. Було то дост далеко - понад 200км. і по двох днях через міста: Наход, Трутнов, Іцін, Млада Болеслав дішли мы до ліса к Мельника під Прагом. Там рано 9 мая 1945р оголосили нам конец другой війни съїтової. Була то велика радість, і хоц було то в лісі на великий поляні, осталася памят, же тоты што остали жывы мают надію на ліпше житя.

В тім лісі наш батальон стоял іщи понад місяць часу. В остатніх днях роблено приготовління до повороту цілої нашої дивізії до Савітского Союзу. Дивізия наша розпочала піший марш на Схід

Штоденно бічними дорогами од свitu до полуночі вертали мы долином ріки Лаби през Морави і дале цілым Підкарпатськом аж до Коломиї на Західній Україні - понад 2 тисячі кільометри. В Польщі наша дорога вела селами помедже містами: Бельско, Вадовіце, Мельштин, Фрыштак, Санок. Під час переходу польськими дорогами, нам Русинам - польським гражданам забрали гвери і не допустили нас до жадной військової служби - патролів, вартів і тп. Начальство дивізії не довіряло нашим, котры в дорозі на Україну могли бы втечы з гверами до своїх родин, бо було то барз близко. Вшыткіх нас добре стерегли. Зараз по переступлінню границі східної привернули нам повну службу військову з гверами. В Коломиї нашла ся для нас касарня (кошары) в котрій служыли мы до 6.VIII.1945р. Од тамаль звільнили нас обох, яко польських граждан.

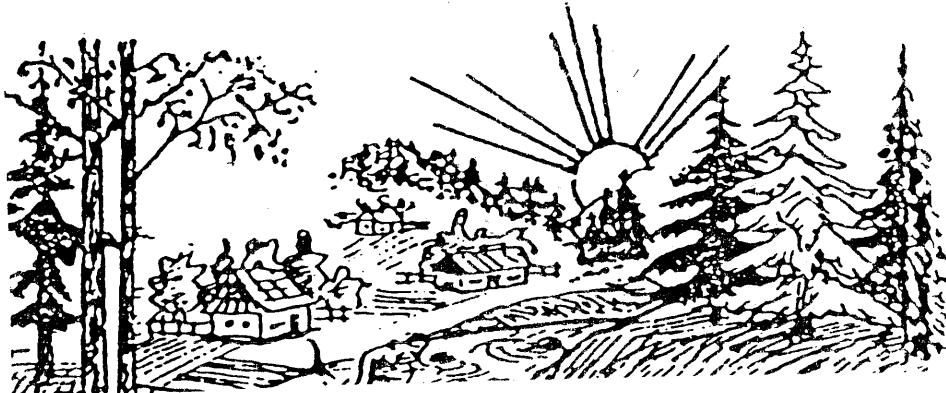
Вертаючи з войска домів стрітили мы своїх вшыткіх селян на стації в Хырові, юж по тамті стороні границі. Іхали они вағонами товаровыми з цілым своїм маєтком який забрали, іхали на далеку Україну. Стріча з селянами не была приемна - єдни мали жаль, же мы не іхаме з нима, іншы были заздрошни, же мы вертаме там одкаль они виїхали. Нам было іх жаль, же дали ся так легко і скоро переконати фальшиві пропаганді о доброті і легкім житю на Сході. Мы познали юж добре тулу слободу і рай, до якого они іхали - мы одтамаль юж вертали.

Пізніше до Армії Червеної зо села забрали іщи інших селян, але скоро іх пустили: Шпака Михала, Барну Михала, Жыдяка Михала і Тхоря Миколая. З войны не вернул лем Дмитро Кусайла. Ранені: Байса Адам, Прислопский Василь і Шута Іван, вернули пізніше до села і вшыткіх выселили акційом "B". Шута Іван був ранений в Судетах, зо шпыталя трафил зо своїм полком на Далекий Схід на Камчатку під Японьскую границу і одтамаль аж за рік вернул до краю.

Ци не можна дивити ся такій ситуації, же люде з фронту німецького вертали аж през Камчатку? Не дуже інакше було і з листами од вояків до своїх родин. Листы з Рабки не дішли николи до нашого села. Листы з фронту з мая 1945р. дішли до села аж в вересні того самого рока. Хлопці вернули з войска, а листы за нима ішли през Москву і приходили по пару місяцьох по закінчыню війни. Єден лист треба вимінити на першій місцы: Миколай Прислопський написал го коли вертал польськими дорогами з войском на Україну. Хоц стерегли нас добре, йому удало ся пустити лист в місточку Фрыштак на польській почті. Знал і я о тім, же написал до брата Осифа медже іншими словами

написал "чекай на мене". Лист tot за пару дній дішол до села. акурат товдь, як в селі вшыткы були готовы до виїзду на Схід. Брат Осиф зрозуміл totы слова і боронил ся твердо перед агентами і своїма, же чекат на брата. За два місяці Миколай вернул до села, застал брата дома, але по двох роках обох іх виселили на Захід.

Так 8\9 мая 1945р. закінчыла ся найстрашнішша друга війна съвітова. Тягла ся она полных 6 років - 2194 дни. В війні тій брало уділ 61 держав съвіта, лем 6 держав заховало полну неутральност. На цілім съвіті на протів себе станули армії войск в числі - 110 мільонів вояків, згинуло на вшыткых фронтах і в ляграх понад 32 мільйони вояків і цивільного населеня. В тім народів Советского Союза - 20 мільйонів, Поляків понад 6 мільйонів, і Русинів - Лемків понад 8 тисячи.

РОЗДІЛ 11. Переселіня і виселіня - початок і конец трагедії села в роках: 1939-1948 .

Переселіня і виселіня люди на східних землях розпочало ся юж в 1939р. і тягло ся аж до 1948р. Перши переселеня в 1939р. мали ріжний характер. Были то ғруповы вывозы вояків до неволі на Схід і на Захід. Были і то дуже і іншы поєдинчы і родинны вывозы люди зневоленых під окупантами: німецкым і совітским, - люди уважаных за ворогів або неприхильників. Коли в 1939р. на сході вытычено границу німецко - совітську на ріках: Сян і Буг, окупанты підписали медже собом договор на выміну населеня німецкого, якє прожывало на східных землях Польщы (за Сяном і Бугом) на населеня українське, якє прожывало в тім самім часі по тій стороні тых рік. Была то выміна лем таких родин, котры добровільно годили ся переселити на землі східні, на місця тых родин німецких, котры тіж хотіли переселити ся до Німеччины - до свого "фатерлянду."

Того польськы історики не описували, але знам на прикладі нашого села, же такы припадкы были і в інших селах Лемковины. Перед нападом Німців на Советский Союз в 1940р. з нашого села добровільно переселили ся на Схід дві родины Кытчак Михал і Давыд Семан. З села Долге - 2км. переселил ся брат Кытчак Митро. Вшыткы они переселили ся деси коло Тернополя. З родинами тыма не было дуже звязи, бо то был час неспокійний, а до того родины totы під страхом совітского режиму не могли писатинич доброго, ани злого, зрештом сами там лізли. По нападі Німців на Сов.Союз родины totы одзвивали ся, до сусідів, але бара не выражано. Можна ся додумати, же могли іх перешлідувати totы Німці, котрым прислужыли ся своіом охотом на обнятя іх "баворских" ғаздівок. Так, ци сяк, были то часы воєнны і непевнны для никого, а найбарже на тамтых землях.

Коли 22 червца 1941р. Німці рушыли дале на схід зневоляти народы славяньськы, настали велики насильны вандрівкы люди в цілій Европі, а найвеце того досвідчыли народы на землях: польських, українських і білоруських. В кінци 1942р. войска совітски затримали напір войск німецкых під Москвом і під Сталінградом, а з початком 1943р. примусили войска німецкы до повороту. В підбитых народах вступила надія на свободу, надія на визволеня ся з неволі німецкой. По року часу в місяци червцы 1944р. фронт совітский повернул на землі Західної Україны на лінію Тернополь - Ковель. Там стоял два місяці, аж до новой 155

офернів, котра пересунула фронт дальше, аж за ріку Сян на нову лінію на землях Лемковини: Дукля - Поляни - Тиханя - Свидник. Припомінам тоти часы і щы раз, длятого, же товдь зачали ся часы новых переселень, тым разом добровільних і примусових. З попереднього розділу знаме, же в воєнных діяхнях в селах по обох сторонах фронту люде найбаже потерпіли. Было то в вересні 1944р. коли з лінії фронту обох сторін виселили вшытко населеня. Єдних на Схід, котры юж там остали до гнеска, а других на Захід до дальших сел Лемковини. Так было пів рока од жнів 1944р. до марта 1945р. Села на тій лінії фронту были, або знищено, або спалены. По визволеню земель карпатських 15 січня 1945р. давни житеї тых сел не мали де і по што вертати на стары місця.

Тоти вшытки, котры виселены были до західних сел Лемковини, помаленьки і поєдинчо вертали до своїх сел і там, або поправляли, што іщи не знищено, або чекали на якысе розвязаня, як потепліє і приде яр. Юж в половині лютого 1945р. розпочала ся велика агітация до виїзду на Україну. Тоту агітацию провадили іншы агенты од тых што агітували хлопців до войска. І єдним і другим агентам успішно помагали помічники з кожного села, а были покликуваны до того і специальні комітеты на сельських зображеннях. В пропаганді яку провадили агенты і их помічники было найвеце того, як то буде добре в Сovieцкім Союзі по закінчнью війни. Нашли ся знавці до оціни ситуація яка была колиси в Росії за царя Николая і перекладали їй на часы теперішні: "коли давно было так добре, то тепер мусит быти іщи ліпше - правдивий рай".

Гірше, же і польські власти мали своїх агентів, котры видили в тім найліпше розвязаня для себе - позбыти ся Українців з краю. В тім вшыткім била пропаганда з двох стран. Єдна од агентів, котры выразно проповідували "Єсли Ви добровольно не поїдете на Україну, то і так Поляки Вас од туда проженуть", а друга од польських власти, котры твердили, же "Nadszedł czas by Ukrayńcy skorzystali z tej okazji - Polska dla Polaków".

Тоту ситуацію оповідали мі няньо, коли одвиділи мене в Рабці, перед виїздом на фронт. Оповідали, же в селі тепер веде ся велика агітация на виїзд на Україну. Більша част записала ся юж на виїзд і же хъбаль будут мусіли тж записати ся. Радили ся мене, што мають робити? - Приїхали до мене, жебы довідати ся - што я на тotto?

Я през тых кілька дни, юж по присязі, был кус мудрійший, як перше в селі, одповіл ём няньови, же я іду на фронт і не знам што мя там чекат, але як буду жыл, то воліл бым вертати до села,

а не деси на незнану Україну. З тым розстали мы ся в Рабці. Пізнійше як вернул я з войска по пятох місяцьох довідал ём ся од селянів котры не виїхали на Схід, же тоти остатні місяці останут на долго в іх памяти і не хотіли бы, жебы ся повторили, а тым часом? - спольнило ся пророцтво агента!!!

Од Великодня 1945р в селі люде правінич не робили, лем під проводом агентів і их помічників організували часто сельські зображення.

Выберали сельський комітет, котрий в селі мал вести вшытки справы потрібны і звязаны з виїздом цілого села на Україну. Сельський Комітет з агентами постановили, же ціле село поїде до Харківської області, бо там сут барз добри землі, на которых родит ся вшытко без роботи. Люде не были аж так міцно заохочені, але од чого єст совітська пропаганда, як можна ій не вірити. Вшыткима можливима способами, а найбаже захваляньом і нагваряньом доходило до згоды з векштюм селян. Тых опорнішых треба было дост часто переконувати страхом, "як вшыткы то єднаково", а на конец треба было і террором змушати некотрых. Змушали єдны других до запису на виїзд. Кілько то сусіде і агенты выпили палюнки і кроплі при тых нагварянях.

Якы то велики надії повставали в головах заохоченых на виїзд селян. На конец то юж не агенты одогривали найважнішу ролю, а Комітет Переселеньчий, котрий постановил собі за ціль завезти вшыткім до "землі обіцяні", яка чекала зо вшыткима райскими добрами на новых осадників.

Вшытки, котры постановили іхатинич юж не робили на полях, хоц была юж пізна яр. Котры вписали ся на листу, глядали дощок і збивали з них ріжни скрині. Такы скрині шыкували і тоти што не были записаны, бо никто не знал як поступит дальша пропаганда і Сельський Комітет в остатні хвили з тым што не хотят виїжджати. Вшытки газдні, як лем мали з чого, - пекли хліб і сушкили його на дорогу і на перши дни в новій землі обіцяні. Газдове, як лем могли і мали кому продавати машини і знарядя то робили того, але часто за безцен. Вшытки добре знали з агітациі, же там де іхают сут совхозы і колхозы і там "всього хватает і не нада туда нічого везти". Селяне і знайомы з інших сел приносили штораз то новы відомости з якысих джерел "правдивых", же нічде на світі так добре неє, як на Сході.

Часом доходили чутки, же там на Україні не єст так, як оповідають агенты, же там єст голод і велика біда, але таких відомости няк никто не хотіл вірити. Были і такы, што викриєзяли себе з лист на

виїзд, але товдь, не була проста і приємна бесіда з Комітетом, бо агент більше юж не мал што до повідження. Часто свара і страшнія мали свої місця. Барз тяжкє было житя тых селянів, котры не мали конкретных і ясних плянів, а в тій ситуації никто іх не міг мати, з єдної сторони розсудок і сумління наказували слухати серця, котре толкло ся по горах, лісах і коренях дідових, а з другої сторони діти і родина хотіли так робити, як і іх ровесники. За виїздом в нашім селі була векшт. Іщи до гнеска сут такы, котры не можуть зрозуміти і забыти, чого то люде здавало бы ся дост съвідомы, дали ся так легко переконати і до того так збаламутити.

Доходили тіж чутки, же тоты што опустили юж села, ждуть тепер на стациях по кілька тижні. Було так направду, бо некотры іщи по пару раз приходили до села і забирали дашто, што ім було потрібне. В такий спосіб до села вернул і юж не поїхал наш селян Адам Ванько з мамом Тевдоском, котра захворіла на стациі в Горлицях і не хотіла дальше іхати колейом. Оповідали сой люде і тым додавали отухы, же то власти польські не хотят, жебы люде виїжджали на Схід і не підставляють вағонів, і през того треба так долго чекати.

Я од своєї сторони знам, же важнішы були потребы войска - перевезти з Німецчыны цілы армії войска і розвести іх по великім Союзі, аж на Далекий Схід де трвала іщи война з Японцями. Треба було тіж перевезти з побідженой Німецчыны вшытко, што Німці перше одтамаль вивезли і вшытко, што було потрібне по войні - цілы фабрики і до фабрик.

Треба підкреслити, же в селі було дуже таких, котры виїжджали "добровільно" під страхом і террором своїх пропагандистів. Были і такы родины, котры лишали свої ғаздівки з съпівом, але веце було таких, котры лишали свою рідну землю з великим жальом і плачом. До кінця липца 1945р. на Україну виїхало більше як 60% населеня Лемків. Більша част переселенців хотіла оселяти ся на далекій Україні в областях: Донецькій, Кіровоградській, Харківській і інших. Коли доїхали на місце призначыння, зараз переконали ся, же там на великих просторах рівных земель не було де сховати ся од сонця, дожджу, вітру і піску. Часто не було, ани дерев, ани лісів, ани потоків - не було гірского - чистого повітря. Пересенці з гір не нашли тамнич гірского, а іх привязаня до гір, лісів, повітря, води було так міцне, же не давало ся ничим заступити.

Не було той доброй землі, була лем земля спільна - колхозна. Люде на новім місци сходили ся і плакали, кед tot плач не был нормальний, был плачом жалосным - розпукливым, аж до болю

головы, серця і душы. Тото вшытко доводило до того, як то быват в ғаздівці, "же старшого дерева николи не вільно пересаджати". По пару днях і тижнях роздумуваня, не было ратунку, лем за ціну вшыткого, што іщи остало-кавальчыка маєтку - утраты чести, гонору і страху, осталася єдна остатня надія: же іщи вернут до своїх гір. Вертали майже вшытки, хто лем міг і кому іщи серце ся товкло і здоровля помагало. Вертали колейом, як мали гроши, вертали фурами, як был хто іх тягнути, вертали піše, жебы лем хоц взріти горы і в них спочнути, хоц кус, або і на вікы, але на свої рідні і найдорожжі земли дідів і прадідів.

Такы были першы дны і місяці на земли надії, на земли обіцяній. Не знали нашы братя і сестры, што іх чекат дальше в дорозі і в жытю. Не знали што буде на границы, котру за нима замкли зараз і так міцно, же не было силы, ани головы, котра помогла бы найти даякє розвязаня. Переїхали, або перешли назад, єден або і два тисячы кільометри і остало лем кілька тисяч кроків до свого давнього - рідного краю. Нашли ся одважны, котрим удалось ся хоц лем на коротко перехытрити агентів НКВД. Деси аж з Кіровограду по шестох місяцях вандрівок в недоли, дня 6-го листопада 1945р. на стацию в Горлицях повернул єдиний транспорт переселенців з села Радоцина. Транспорт тот окружило войско і міліція, а безпека (УБ) перепровадила долгы і тяжкы переслуханя. Переслуханя тотынич не дали, бо в договорі підписаным медже державами, Польщом і Совітским Союзом такого права не было, жебы хтось мал одвагу вернути з "раю". Транспорт тот по кількох днях одослано том самом дорогом одкаль приїхал - на Україну. - "Раз розписались, так проживайте". Не было жадной можливости змінити програму устрою, "нерушимой страни", згідно з теорией "Широка страна моя родная, много в ней лесов. полей і рек, ти другой такой страни не найдёш, где так вольно дышить человек". Што значыт бандуованя і туга за рідним краем, за горами, лісами, долинами і потоками, за краєвидом, природом і кліматом най послужить нам приклад тых пересеньців з села Радоцина, котри мусили другий раз під дозором - насильно вертати на Україну. Вертали, але не на долго. Юж в 1946р. ғаздове: Кавуля, Павелчак, Пыртко, Пухыр, Гелетка вернули, яко польськы репатриянты з Україны. Вернули на свое, але мали дуже прикрости од безпеки, аж до висеління іх третьї раз, але юж з іншими на Захід в акції "В". На тім прикладі можна собі представити, якого характеру і твердої волі були і сут Лемкы-Русини. Ци будут такыми дальше по таких пережитях і в новім середовиску, то юж цілком інша справа.

Тепер єст юж ясне, же "пропаганда" і "безпека" сповнили свої пророчы слова. В тім самім році і до нашого села, яко репатриянти вернули три сестры Ева, Емілія і Марія Галечко і замешкали в свого уйка Ванька Адама. Дуже інших польських репатриянтів зо Сходу добровільно переселило ся на Захід на давни землі німецькі.

Переселеньці нашы, котри вертали з глубокой Украіны мусіли затримати ся під границом. Як розпознали, же хоц юж так недалеко, і не можут перейти границу, розпорощили ся по цілій Західні Україні в областах: Львівскій, Дрогобицькій, Івано-Франківскій, Тернопільські і інших. Оселили ся в домах лишеных през репатриянтів, якы вынесли ся на землі західні Польщы, або в інших домах. Барз дуже побудувало собі новы дому, найвеце в містах і в розпорошыню жают по гнешній ден. З добровільного і примусового переселеня на Украіну не скористало около 40% населеня Лемків - остали в Карпатах до 1947р.

Ріжні бывало з тыма что остали в Карпатах од 1945р. ріжні тіж бывало з тыма что вертали з Армії Червеной і з Німеччыны. Єдны застали свои родины на старім місцы в селах, але было дуже таких, котры мусіли глядати свои родины далеко в глубокій Украіні і там прилучыли ся до своих родин. Некотры не хотіли глядати своих родин на Сході і оставали в хыжах своих родин, або занимали хыжи вільны. Для тых что остали на Лемковині і для тых котры пережыли і выtrzymали ріжны ситуациі, - настала надія на лішче і спокійніше жыття по шестох роках війны съвітовой і великих знищынях.

В нашім селі по переселіню на Украіну в половині місяця липца 1945р. остали лем газдове:

- Сірак Петро з сынам Михалом - жена выїхала з іншым селянами.
- Барна Стефан - в остатнім часі записал ся на вýїзд з родином. Мал прирхтуване вшытко до вýїзу, але жена Анна повіла, же без сына Адама (автора) котрий ест в войску ніде не поїде. Якоси до тых, што не вернули іщи з войска, ани агенты, ани Комітет сельский не мали примусу.

- Прислопский Осиф - до вýїзу на Схід не рыхтувал ся. Його нянько хоц был рускым патріотом дост наоповідал о доброті рускій яку зазнал в неволі в першій війні съвітові. И до того брат Миколай в червцу 1945р. написал му лист з войска в котрім спомнул ёдно слово "чекай на мене" Тым словом, же чекат на брата, ратувал свою нераз тяжку ситуацию перед агентами.

Оповідал пізнійше, як тяжко было пережыти тот час, коли своі з Комітету сельского были нераз гірши од обычых агентів. Треба было мати вшытко готове до вýїзу, бо никто не знал што постановят з тыма, котры не хотят добровільно выїзджати. Окрем того не было дня, жебы не треба было помагати вывозити своіх селян і з інших сел. Были наказы - "форшпаны" вызначаны през сельский Комітет. Пізнійше по вýїзді селян, найгірши были ночы, бо своі псы брехали, а іншы розпукливі выли за своіма опікунами. Коти тіж мявлочи і блукали ся до пізной осени.

- Шпак Юлія остала з дівком Мільком, брат Михал поїхал з іншым.

- Пыртко Стефан не рыхтувал ся іхати. В тім домі были дві родины (Шевчык Теодор).

- Роздзільский Василь - был перешлідуваний през Комітет сельский - шыкувал ся, але охоты не мал на вýїзд. В остатній хвили з войска вернул сусід Михал Барна, котрий дал му до зрозумліня, же він вертат юж од тамаль. Остали оба.

- Прислопский Дмитро - шолтыс - не рыхтувал ся, тлумачыл, же сын єст в войску. Дівка Марія поїхала з іншым селянами.

- Барна Текля - остала сама - молода дівка. Хотіли ёй конечні переселити з мамом і сестром, але ся нияк не дала. Чекала на двох своіх братів з войска: Миколая і Михала.

- Ванько Адам - выїхал зо вшыткима до Ґорлиц. Там захворіла мама і обе вернули зо стації до села.

- Павлишын Стефанія - жена священника і учителька. Мужа колиси вывезли на Сибір. Чекала на Ньюго з сынам Борисом на плебанії.

- Кіцвак - Сивак Іван - родина ціганьска - она тіж мала свое слово.

По закінчыню переселеня на Украіну до села вернули:

- Байса Андрій вернул з Німеччыны. Занял хыжу брата Василя. Оженил ся в 1946р. з Евом Морох селянком Вірхні, - садівничком і учительком в нашім селі в остатніх двох роках окупациі німецкой.

- Барна Адам (автор) вернул з войска з Коломії в половині серпня 1945р. Вертаючи домів стрітил своіх селян на стації в Хырові "брамі до раю", де переходили долгу квартанну. Вернул до родичів, бо мама не хотіла без нього ніде выїзджати.

- Прислопский Миколай вернул з войска тіж з Коломії до брата, котрому писал "чекай на мене". По дорозі стрітил своіх селянів в Хырові.

- Петришын Іван вернул з Німеччина. В свою селі не застал родини і затримал ся кус в Барни Теклі, а потім в родини в Ясюнці.

- Гелем Іван вернул з Німеччина. Затримал ся в сусіда Ванька Адама. Деси по році, як було ясно, же штоси ся стане злого, виїхал сам на землі західні і оселил ся в Кожухові.

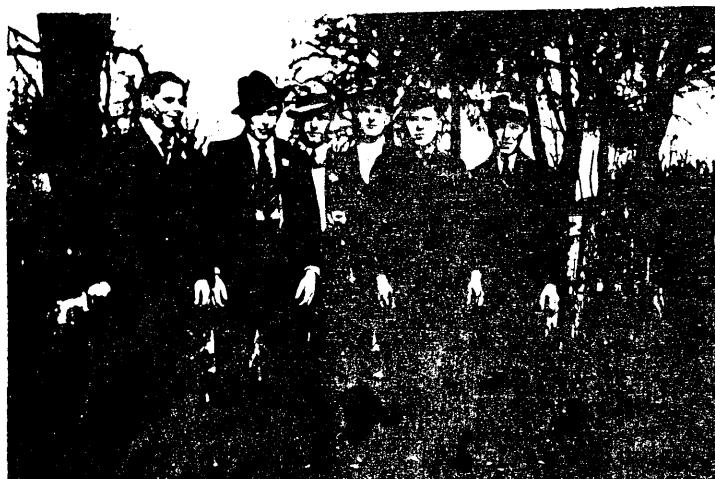
- Хомик Петро вернул з Німеччина. Затримал ся в селі Долге в родини Сабатовича Петра. Выселений з ним разом в 1947р. до воєводства ольштињського.

- Глушко Текля вернула з Німеччина. Затримала ся в сусіда Ванька Адама. Пізніше до того дому вернули з України три сестри Е.М.М. Галечко. Адам і Текля взяли сълюб і була то велика родина на вишнім кінці села.

- Байса Адам вернул зо шпыталя військового Армії Червеної. Затримал ся в свого брата в селі Долге. За рік оженил ся в своєму селі зо Шпаковом Мільком.

- Прислопский Василь вернул зо шпыталя військового Армії Червеної. Вернул до своїх родичів, котри чекали на нього в селі.

- Шута Іван вернул з війска, аж в кінці 1946р. Был тяжко ранений в Судетах і по виліченню висланий зо своєму полком на Далекий Схід. Одтамаль вернул і затримал ся в Прислопского Юliaна в Липні. Оженил ся з його дівком Евом.

Фот.54 - Парібци сельськы - осін 1945р.

Стоят од лівої: Петришын Іван, Гелем Іван, Байса Андрій, Байса Адам, Барна Адам (автор), Прислопский Миколай.

З села Долге не виїхали на Україну газдове:

- Барна Василь, Сабатович Іван, Грицко Семан, Байса Ілько, Гыба Тимко, Ростаньска Текля і Сабатович Петро.

До того села знам, же вернул Вельгос Іван, котрий затримал ся в родини в Конечні.

О селі Радоцина описано дост дуже в тім розділі. Знам, же до нього вернули:

- Барна Іван вернул з війска.

- Чан Михал вернул з Німеччини з ляїру Дахау. Затримал ся в Чорнім в Теклі Барнової, котра пізніше остала його женом.

В селі Липна остали лем три родини: Прислопский Юliaн, Васенко Петро і Пац Іван.

В селі Вишовадка остали: - Дзямба Митро і Пігош Семан. До того села вернули з Німеччини: - Жыдяк Михал з братом Семаном і заняли хижу по родичах. - Шевчук Михал і тіж занял хижу по родичах.

Села тоты і назвиска селян, подаю длятого, же вшытки они в тых роках слободы повоєнной були найближшима сусідами і приятелями, хоць були то села в промені штырьох кільометрій.

Жыття тых люди, котри остали і тых котри вернули з ріжних стран, крутило ся звичайним током. В часі жнив зобрали тово што засіяли, а було того не дуже, ани зимового, бо під час фронту не дало ся засіяти, ани на яр не було зас што сіяти, а до того іщи не дали сіяти, тоты што думали виїзджати на Україну. Было дале барз тяжко, але з великим надійом, же буде ліпше. Было бы напевно ліпше, бо не было юж війни. Было напевно далеко ліпше, як тым што переселили ся на Україну, од котрих приходили барз недобры відомости. Было дост землі - поля і ліса, а найвеце сіна і грибів. Шанували ся вшытки і радо принимали вшыткіх, "чым хата богата", а найбарже тых што вертали з війска, або з Німеччини, а не мали в селі родини. Дуже селян, котри вертали з Німеччини мали надію, же по війні вернут з неволі німецької і получат ся з близкими і дальшими родинами, а при тім по долгих роках розлуки увидят: діда, бабу, маму, няня, братів, сестри ітд. Ту в селах нашли, лем пусты хижы - затухлы плісньом, з розваленыма пециами і выбитыми шыбами в выглядох і розтворенными дверями. Коло хижы повно коприви і ріжної трави, а в ній розметане колишнє богатство - тепер непотрібни і поламаны річки газдівські.

Дене́їде блукал ся іщи пес, або кіт, але они втікали од кожного, бо не знали юж хто свій, а хто ворог. На котру страну лем пізриш, всяди зароснены поля і луки. Дене́їде видно лем коня, корову, або дві і пару овець, которы належали до тых што остали. Іщи на стациі в Горлицях і по дорозі думали, яка то буде стріча з родином, як обділити вшыткіх даякима подарунками. Некотры юж в місті, або по дорозі в селах довідалися шо стало ся в іх селах. Невірили! Як можна было забыти о сыні, або дівці акурат тепер як війна ся скінчыла? Приходили до села, обходили хыжу пару раз доокола, зазерали до кожного кутика, который знали з молодості. Єдны плакали і ішли глядати своїх на далекій Україні, іншы оставали в сусіда в селі, або глядали родину по інших селах.

В звычайны дны вшыткы робили тото, што было ім потрібне до жыття на своіх ғаздівках, або робили в своіх знайомых. В осени треба было выкопати бандуркы, а потім омолотити тото што зобрали в жнива. Треба было тіж перед зимом поправити хыжи і добре забезпечыти ся на долгу зиму - привезти з ліса дерева на дырва і іх нарізати. В неділі і съвята не было де іти до церкви, бо ани в єднім з окличных сел не было священника - вшыткы вийхали разом зо своіма парафіянами на Схід.

Недалеко в селі Крива - 4км остала повна парафія греко - католицка, а священник Гайдукевич Володимир згодил ся служыти Службу Божу што другу неділю в церкви в Чорнім, для тых вірных которы остали в кількох православных селах. В тых селах: Чорне, Долге, Вышовадка, Радоцина і Липна назберало ся понад 30 родин і понад 100 вірных.

Фот.55 - Весілля в селі Долге.

По Великодни в 1946р. Байса Адам і Шпак Емілія захотіли поженити ся. На тім весілю бавили ся вшыткы селяне з выше выміненых сел. Весіля одбыло ся в великий сали сельской плебанії. Пізнійше в літі того самого рока одбыло ся друге весіля. Женил ся селянин Вышовадкы - Жыдяк Семан з Сабатович Анном з Долгого. На тім весілю були тіж вшыткы селяне тых сел (фот.55).

В селі Граб і Конечна власти польськы потворили стражниці граничны в которых войско пильнувало чехо - словацкой граници. В осени 1946р. оголошено час асентерунку до войска польского вшыткых молодых хлопців, які остали по селах. Тым што служыли в Армії Червені, тот час зарахували яко службу войскову.

В 1946р. до Чорного од часу до часу приходил малій oddіл Української Повстаньчої Армії (УПА). Раз в селі показали свою силу на крижах Михала Барны, который не давно вернул з войска совітского в котрім служыл яко доброволець під примусом. Другий раз в іншого нашли черевікы, а іщи в іншого нашли шынель войсковий.

За кожным разом глядали таких што "добровільно на силу" служыли в войску совітскім. Такы особы не чекали юж тепер аж зас іх добровільно на силу заберут, лем же до ліса. Некотры не спали дома і не крутили ся вечерами по селі. Вечерами і ночами, як лем пес забрехал в хыжах оставали лем ғаздыні і діти. З хлопами ріжні бывало, некотры з ліса не вернули до гнеска, нпр: гайовий Кобак. Іншым разом "гості з ліса" захотіли, жебы привезти ім до ліса паця, а другим разом взяли на мотуз ялівку. Николи не заберали остатньой коровы. Некотры части лишали паперик за тото што взяли од ғазды. Найбільшу діяльніст "гостій лісових" видно было в 1947р. - потім як 28 марта 1947р. під Балігородом забитий зостал Заступник Міністра Обороны Польщы генерал Кароль Сьверчевски. До гнеска не вияснено до кінця, што причынил ся так напраду до його смерти. По тій події люде не мали юж вантплівости, же буде спокійні по селах.

По шестох роках страшной війни і по переселенях на Схід, люде, которы остали в селах, зачали помаленькы гоїти раны воєнної траfедії. Нихто не вірил, же польськы власти не потрафлят найти жадного справедливого розвязання проблему меншостий народовых. Як пізнійше выявило ся - выбрано розвязання - єдно з найгірших і найтраfічнійших в історії Карпат - насильне висеління кількадесят тисяч населеня: Українців - Бойків - Лемків.

Вшыткы ғаздове, хто як міг старал ся загосподарити свою ғаздівку. Сіяно остатнє зерно і лен, сажено до землі остатнію бандурку

з надійом на яко-такий урожай для утримання своєї родини. Юж од давна польські власті (і не лем) приготовляли в великий таємниці "Акцію Віслі" і то по ярких роботах, що було і їщи єдном додатко-вом траєдом по війні. В кілька днів по смерті генерала Кароля Сьвєрчевського Бюро Політичне Комітету Центрального Польської Партиї Робітничої приняло постанову насильного виселення людей на західні землі при помочі войск, званом "Акція В"

Докладні за місяць, т.е. 28 квітня 1947р. шість дивізій Войска Польського - іщи загартуваного в боях з фашизмом німецьким оточило села в яких жили однією: Українці, Бойки і Лемки. Од самого початку, аж до кінця виселення (28.IV-12.VIII.1947р.) акцію "В" переведено з минутовою докладністю, під великим страхом, дисципліном і незнанням для того населення террором. Документи в тій справі читатель найде в книжці Евгенія Міціла "Акція Віслі" з 1993р.

Виселяння розпочато од східних повітів воєводства люблінського, потім ряшівського і на кінець краківського. Розпочинали од сел і з тмін, жебы виселенці з дальших сел мали де одпочивати і не іхати ночами. Цілыми днями і ночами не жалувано патронів і гранатів. Стріляно на страх і пильнувано, жебы дахто не одважився навязувати контакт з гостями з "лісу". З тих причин никого не повідомляно скорше о виселяннях. В повіті новосанчівськім були припадки розсівання з аеропланів карток з одозвом до населення. Не ходило о то, коли і де?, але о того, жебы заховано спокій і підпорядковано ся заряджанням власті войскових. Найбажче ходило ім о того, жебы в селахнич не нищено, жебы остало як найвеце для "сусідів".

Ніхто не знал дня, ани години, коли треба буде лишити своє село, хýжу і цілий маєток, котрий през вікі зобрали наші діди - прадіди. Була лем надія в Єдиного Бога, же Він вшyтко видить і знає, а може і одверне тоти надхಡячы тяжкы часы, для споневераного народу. Рахувано, же може хоц дакому удаст ся оминути туту траєдю. Ціла таємниця була так міцна, же коли в селах східних виселили на добре, то в селах воєводства краківського люди ярували. Орали, сіяли, садили, як лем хто міг того робити. Ніхто не занимал ся політиком і никто не віріл, же стане ся штоси так траїчного. Люди були духовно приготовлены до того, же як буде виселяння, то лем на Україну, там де пішла юж більша част населення. Нікому не удавало ся оминути той траєдії. В горах лишили лем родини мішаны і то не вшyтки, лишили тих, котри були гражданами інших західних країв - таких було баре мало.

В селах Бескиду Низкого не вшyтки газдове мали коні і добри возы. Мали слабий - деревяний транспорт і до того быкы, або коровы. Были і такы родины і особы, котры правінич не мали - тоты што вернули з войска, або тоты што лем з куферком вернули з примусовых робіт в Німеччині.

Для тых што не мали жадного транспорту войско організувало поміч з сусідних сел, нпр. до села Липна стігали поміч з Конечной, котру виселили по двох тижнях.

Люде ладували на свої маленьки возы, вшyтко штоуважали за потрібне в новім місци жыття. На такы деревяны - горськы возы забрати можна було барз мало річи. На горських каменистых дорогах, нераз долших як кільканадцет кількометрий дороги, возы тоты мусіли пусті ся барз часто. Найдолшу дорогу до стації колейової мали села:

- Долге	до Ясла	-	понад	40 км.
- Радоцина	до Зафужан	-	"	32 км.
- Бліхнарка	до Грибова	-	"	30 км.
- Лелюхів	до Н. Санча	-	"	40 км.

По вшyтких дорогах оставало в фосах дост дуже газdівских річи. Найбажче дбано о продукты до ідла і одеж. Майже ціла част машын і ріжного тяжкого і легкого знарядя мусіли люде лишити в загородах.

Были припадки, але рідкы, же газдове, котры чули, або виділи што ся діє, пробували навязувати звязи зо знайомыма Поляками і продавали ім за пів дармо, або выміняли машыны і приряди за дашто до жыття, выміняли за одеж і обутя. Были і такы, котры давали машыны - знарядя за дармо з мыслью і умовом, же як даколи вернут, жебы могли одобрati сой тоты річи. Як до тепер то тото остатнє никому ся не удало.

Бывало і так, же єдных виселяли, а іншы бічными дорогами ішли юж до села на рабунок. Заберали вшyтко, што ся надавало до ужyтку од малых річи, аж по машыны, хýжи і сыпанці. Заберали цілий доробок кількох поколінь - заберали як свое. Были то ріжны машыны, кераты, січкарні, возы, сані, плугы, бороны і дуже - дуже інших річей газdівских. Найгоршее єст тото, же знищено на все нашу народову культуру: церкви, каплички, хýжи, сыпанці і загороды, а в них барз дуже забытковых річей (Розд.7).

Додати треба, же не трафляло ся в родинах, жебы дакотра забыла забрати зо собом съяты образы і книжкы церковны.

Выселенці заберали зо собом тіж річы церковны, котры потім придали ся барз в новых місцях жыття. Прикладом того были і сут селяне: Бортняне в Зимній Воді, Фльоринчане в Михалові і Пшемкові, Перуньчане в Стодоловицях, Баничане в Мальчицях, селяне Королевы Руской в Іжові. Остали церкви і остало в них ішы дуже церковных річий і они зазнали найвеце поневіркы і профанацій од іновірців, котры уважають себе за найбарже християнський і справедливий народ в Европі. По селах остали лем псы і коти, котры барз долго, а часто аж до зими 1947/48р. блукали ся по хыжах, полях і лісах, жебы даяк пережыти, кед не натрафили на свого ворога, ци не поздыхали з голоду і студени, або з великого бануваня за своіма жывителями.

Так загальні то выселенцям приходили і нераз приходят прикры і гіркы мысли - За што? За чыї провіны, зроблено:

- Так велику кривду - знищыня цілого доробку нашого і нашых прадідів. Знищыня отцовины так тяжко скропленой потом і сызами.

- Вишмаріня невинного населеня, на поневірку і вандрівку в незнаній Чужыні.

- Знищыня лісів, котры мали давати людям і потомкам, жыття в кождый час.

- Примусового лишыння прекрасных гір з іх натуральным природом і кліматом - чистым і нескаженим повітрем, і не затрутом водом. Тихым кутом для люди, зьвірят і птахів.

- Примус лишыння голосу дзвонів церковных, коли кликали вірных на молитву в неділі і сьвята, - розгнаняли градовы хмары над селамі і пращали все каждого вмерлого селянина. По таких пережытках і споминах насильного высеління і розстаню ся з тым што наймільше і найдорожче, не было в жаднім селі особы, котра за хыжом, а потім за селом не обіэрла бы ся остатній раз за себе і не задумала ся на хвілю над тым: - За што Боже? - за чыї гріхы? - Де тата Голгофа?. Як далеко і де нести треба тот крест?

Одповідали сой некотры в духу: - І Ты Боже терпіл невинно од подібных "збійників". З такыми мысльями звертано ся і до Матери Божай, Св.Миколая і інших Святых, бо такой трагедія населеня Карпат - східнього обряду - не зазнало і не виділо од цілого тисячліття існування

Фот.56 - Акция "Віслы".

Поверну ішы до описаня высеління нашого села - Чорного. Хоц загальні юж перше написано дост дуже, то думам, же правдивой історії николи не за-дуже, тым більше, же в інших было, або подібні, або гірше.

Новий 1947 рік зачал ся для нашых селян цілком звычайні. Ани сьніг, ани мороз не были більши, як в іншы рокы. Зменшило ся лем кус худобы, бо і "тым з ліса" треба было зиму пережыти.

Як лем підосхли кус дороги, няньо з сусідом Пыртком Стефаном выбрали ся в понедільок пізним - ясным вечером до Ігорлиц з деревом. Каменистом дорогом, возы з долгым деревом тягли коні в поєдинку, але до берега над селом коло Василька і під Баницкым Вершком треба было спрігати ся з сусідом. За то, же дерево ялицовое было долге - понад 25 метрий, а крутыма і узкыма дорогами, през Ясюнку, Криву, Баницкий Вершок і Пантну, няньо взяли і мене до помочы. Треба было на керах задньом телігом оминяти: фосы, мосткы і берегы, жебы не заіхати задом до даякой пропасти. До Ігорлиц заіхали мы аж рано. Там тото дерево продали мы в єдинім тартаку.

По закуплію потрібних продуктів і річий вертали ми коло полуночі домів. Зараз по заході сонця за Кривом дорогу застали нам "лісові гости". Інтересувала їх найбільше ситуація в місті, що там ся діє? Был то ден, по смерти Ген. К.Свєрчевского о котрі і мы довідалися в місті. Дост прудко, але юж змерком доїхали мы домів і зараз за нами пришли други "лісові гости". Тых тіж інтересувала тата сама справа. Забрали нам, лем газету, яку привезли зме з міста. По тых стрічах было юж ясне, же штоси ся стане, же нич доброго нас не чекат. За кілька дній зачала ся полна яр. Селяне totы что били в селі зачали робити на полях, вшытко того что могли, жебы заорати, посіяти і посадити, тово что ім остало з зимових запасів. Котры мали коні, робили для себе і помагали тым что іх не мали, жебы вшытки шмарили дашто до землі. (В Розд.14 - фот)

По пару дніях доброй яри, пришли теплы великолікі свята. Люде тішали ся, же юж тепло і дашто росне в землі. Сходили ся люде на гостину з околичных сел, бо часы били такы, же было о чим побесідувати. Найвеце о тых что виїхали на Схід, бо приходило штораз веце неприємных відомости, но і побесідувати о тых з "ліса". На Великден була в церкви одправа, була то одправа історична, бо остатня в селі.

Фот.58 - Остатні Великден в селі.

На фотографії тій можна розпознати наших селян, і селян з околичних сел. Стоят з лівої: - Байса Ілько з Долгого, Пац Іван з Чипной, Сірак Петро з Чорного, священик Гайдукевич з Кривої, Барна Стефан і Прислопський Дмитро з Чорного. Серед жінок видно Байсиху з Долгого. На тім богослужінні були селяні з Чорного, Долгого, Вышовадки, Радошине, Чипной і Поніки.

Дост прудко, бо юж рано 25 мая 1947р. несподівано з Ясла приїхало войско до села Долге, Вышовадка, Граб. Казали ім в двох годинах быти готовыми до выїзду. Село Долге было положене од нашого села лем пів кільометра і там было на нижнім кінці 5 родин і єдна родина аж коло Вышовадки. Тых пят родин до Ясла мало понад 40км. і их поганяли, бо то была далека дорога през Граб, Крампну, Змигорід. В Яслі totы родины заладували з іншими і завезли аж до повіту Бранево, недалеко моря і совітської границі де нашли ся 5.VI.1947р.

Там розділили іх по єдні родині по цілім повіті, коло Фромборка, в Хрушчелю, Воли Липовські, Зуїніах і Пенежні.

По пятнадцетох роках некотры вернули на Підкарпаття:
 - Байса Ілько - купил ғаздівку в Розьділю.
 - Сабатович Дмитро купил ғаздівку в Сярах.

Высеління сусіднього села Долге з нашої громады змінило цілком ситуацию і в інших селах, бо з тым днем зачало ся выселення повіту Горлицького, што означало, же наступним селом буде наше село Чорне. Од того часу наше селяне зачали думати, же то юж не сут жадны жарты, же приде остатня година для наших селян. Шыкували возы і скрині. Зо скринями не было клопотів, бо вшытки селяне перед двома роками рыхтували іх на выїзд на Схід. Не розбивали іх, бо придавали ся на ріжни річки і тепер дочекали ся тіж до выїзду, але в іншу сторону.

Тепер знали юж люде, же надходить година той перестороги і пророцтва, яке голосили агенты, же "Поляки і так Вас проженуть" Час той непевности і приготовляня тягнул ся ішы два тыжні. В понедільок 10-го червца 1947р. о годині осмі рано пришло войско з Горлиц до нашого села і оголосило кождій родині, же за дві години вшытки мають быти готовы до выїзду своїм транспортом. Для тых что не мали свого транспорту прислали транспорт з інших сел.

В селі перед выселінью было 14 родин, а в тім 10 ғаздів, родина учительки, родина циганів і дві родини польські. З тых родин лишили: Давного начальника почты і властителя млина водного і тартаку - Юліана і Юзефа Добжанських, вдову по гайовім Кобаку зо сестром, і ғазду Сірака Петра зо сыном Михалом, был він дорожником в селі і мал гражданство американське. По році часу сына Сірака Михала выселили до Піша в воєводстві ольштињськім.

Не можна собі навет вобразити як выглядали totы дві години выселення під примусом войсковым. Хоц люде знали і были приготовлены од двох тыжній на выселення, то тепер як пришли

остатні години ніхто не знал од чого зачынати. Вшытко було неспокійне: люди, коні, худоба, уці. Стріляня на страх, крик, плач коло кождої хыжы. Найбільший рух був коло того, што брати? і як - де ладувати?

Памятам, же в мої осмо-особовій родині ладувано в тих двох годинах цілий маєток Газдівський на два вози. На драбняк ладували вшытки найпотрібніші річки: ідоло, одеж, перини і прирядя Газдівські. На другому возі в півкішках треба було посадити 80 річною бабцю і двох братів: - єднорічного Петра і штырічного Ваня. Оба вози міцно повязали припонами і ланьщуками, жебы в дорозі не розлізли ся, не поламали. За першим возом привязали дві корови. Мама з братом Васильком провадили три уці повязаны разом. Драбняк тягнула стара Гняда кобыла котром фурманили нянько. Другим возом молодым Гнядям іхал я зо заду. По щирій - тихій молитві кожного з нас з великим жальком і плачом не до описаня, ани оповідьжыня, по тих двох годинах погнали нас як сказаньців каменистом дорогом в гору села.

Перед нами погнали юж родину ціганську Сивака, за нима погнали молоду - річну родину Андрия і Еву Байсів. На возах везли ся лем малы діти і стары люди, котры не мали силы іти коло воза. Треба було спішити ся, бо вояки барз ся злостили і не жалували прикрых слів, а навет аргументу примусу - гверової кольбы. В загороді остало барз дуже маєтку: молоцарня, керат, роща, січкарня. Повна колешня: плуг, борони, теліги, колеса.

В ізбі остали: стіл, лавки, постелі, канапы, подышір, кольськы і дуже горців желізных і бляшаных, мисок і інших річей, котры не було де забрати. Не лишили зме образів і книжок церковных.

В съпаньці остало повно дрібного знарядя, кісята, косы, граблі, лопаты, вилы, куделі і іншы Газдівські предметы.

На стрижу остали кросна і вшытки потрібны приряды: шпуляр, віядла, снувалниці,ничельниці, берда ітд.

З живого остало коло буды пес на мотузку, жебы ся міг зорвати, як нас не буде. Остали два коти, котры николи не одходили далеко од загороды. Выхіже на дорозі стояли юж два возы Прислопіскій Осифа з братом Миколайом. В тій родині була стара 75 річня маті і жена Тереска, котра була юж в девятім місяци тяжы. Кус дале на возі з іншого села заладували родини Шпаків і Байсів - праві в річницу іх весіля. На середині села затримали мы ся коло двох церквій, жебы вступити остатній раз до єдной в котрі мы одправляли Службу Божу на Великден, але була замкнена, а до того вояки не позволяли ся затримувати, бо треба було до вечера переїхати іщи 15км до Гладышова.

Дальше погнали юж учительку Павлишыну з сынком Борисом. Погнали юж родину Пыртків з Шевчыком Теодором.

Родина Роздзільських привязувала худобу до воза. Погнали юж родину Прислопіскіх бо мали свої коні. Для родини Чанової з Барновом Текльом не підставили воза з іншого села, бо мали свого коня. На чужий віз заладували річки родини Ванька Адама зо старом мамом. Текля Глушко і Галечковы дівкы ішли коло воза. При кождій стрічы з іншом родином було повно плачу, крику і вспільнога вспівчутя трағедії виселеньчої.

Деси кус по полуодні вшытки були в дорозі за селом. Там стояла капличка посвячена в 1934р. в 20-річницю розстріляння священника М.Сандовича. З того вершка видно було поля села Долгого, аж під Вышовадку. Вшытки возы на тім вершку мусіли одпочнути по тяжкій дорозі зо села. Там кожда доросла особа насильно выганяна на Захід одвертала ся, жебы остатні раз посмотріти на свое село. Дерева заслоняли барз дуже, але не заслонили креста церковного, котрий здавало ся, же блискат в сонци. Вояки в тім місци остерегли вшыткіх, же тепер в дорозі през ліс никому не вільно затримувати ся, ани одставати, або втікати до ліса, бо родина тяжко заплатит за такий учынок.

Сами вояки розставили ся помеджے возами і зачали стріляти по лісі, жебы одстрашати тых, котры мали бы охоту навязувати даяку звяз з "гостями з ліса", якы в тім лісі часом спомагали ся продуктами і патронами, якы тадай довожено на пляцівку граничну в Грабі. На щестя в тім лісі не чекал ніхто, ани не одважыл ся показувати, хоц напевно смотріл зза дерева на недолю людську. Перший і другий кільометер каменистої дороги під гору був барз тяжкий, а найбарже для вшыткіх тых, котры мусіли помогати часто пхати тяжкы возы. Треба було мучыти коні і себе, жебы лем не виламати ся з долгого табору возів.

Мучыли ся люде з непослушном худобом і уцями. През села Ясюнку і Криву було юж легше, бо дорога тягла ся веце в долину, або по рівнині. Понад село Баницю і в ліво през ліс вірнянський до Вірхні і Гладышова. Там войско зас цілий час стріляло. Был то ліс небезпечний, але не для виселенців, бо ім южнич гіршого стати ся не могло. В Гладышові заплянувано нічліг для нашого цілого табору. Там виселено юж люди пару годин перед нами і там було веце войска. Під вечер в селі загнали наш табор на більшу луку, де могли одпочыти, коні, коровы і уці. Одпочывали тіж маленъкы діти і стары люде. Іншы мусіли пильнувати вшыткого, а найбарже: коний, худобы і увец, бо они пережывали разом з людми великий

стрес - великий страх, хотіли в кождій хвили вирвати ся з рук человека, хоц бы і свого опікуна.

На другий ден рано дорогом през славну гору Мағуру о котрій некотрі юж чули, лем николи єй не виділи, погнали наш табор виселенців през Маластів, Ропицу, Сенкову і Горлиці до Заѓужан на стацію товарову. Під гору крутом дорогом на вершок Мағури, а потім дале зас крутом дорогом долину, треба було гамувати, але і так часто ламали ся деревяни вози і треба було дашто лишати коло дороги. Села Пантну, Маластів, Ропицу Руску юж виселили, а дальше юж през польські села треба було ролі родинні барже поділити. Газдове - хлопи мусіли опікувати ся кінми і цілым табором, а жінки мали пильнувати діти і коров. Старшим дітям припадала роля пильнування увец. Мали они при тім найвеце клопотів, бо тата зьвірина не хотіла слухати. Были припадки, же в дорозі през села і в місті меншу зьвірину злы люде хотіли дітям викрадати. По дорозі до стації в селях і містах не виселених в таборі чути було часто плач, крик і рык худоби. Пересеньці ішли глубоко задуманы, без слів і бесід. Мысли ходили по голові кожному газдови і газдыни, чого то єдных під гверами женут в незнане, а іншы сідят в своіх домах і тішат ся людском кривдом.

Пізним пополудньом барз змучених люди, коні і худобу пригнали до стації в Заѓужанах. Хоц было юж праві літо 11- 13.VI. то доокола стації було таке болото, же слабому трудно було ноги з нього витягнути. В такім болоті треба було чекати кілька дні на підставління вағонів. Для виселенців підставляли лем вағони товаровы - углярки крыты і некрыты. На кожді стації було бюро Паньстрового Уряду Репатріаційного (ПУР). Уряд тот записувал каждого газду і його родину з маєтком, який заберал зо собом і який лишил в селі. Записувал і розділял вағони для родин. Войско і урядники отримали тихий наказ розділяти села, родини, сусідів і знайомых, так же на новім місци замежканя, родин з єдного села було якнайменьше- найвеце три родини. Уряд тот (ПУР) виписувал для каждой родини осібну карту переселенчу, которую мали вручати кождій родині. Другу карту отримал офіцер- конвоєнт транспорту колейового, которую мал oddati в новім повіті призначыня виселенця. Хоц было то насильне висеління, то на картах тых писали слово "переселеня" (В документах розд.14 - Карта переселенчча).

Кстра родина не упомнула ся о таку карту зараз на початку, то і до гнеска може єй не мати, бо то було вигідніше для влади. Тéпер документы тоты сут глубоко в архівах давних урядів повітових на Заході і в давних урядах повітових Підкарпатія.

По підставлінню вағонів товарових зас был плач, бо жадного села не заладували разом, лем мішали з іншими селами. За стації одправляли транспорти єден, або два на ден. До кождого вағону ладували найчастіше по дві родини разом з кінми, худобом і уцями. Більши родини ладували до єдного вағону. На кінци транспорту причепляли вағон - платформу до заладування машин, возів і інших тяжких предметів. На стації і так часто оставало дуже газдівських річи, бо не було де іх помістити. Вағони не крыты люде мусіли сами собі забезпечати перед вітром і дождем. Забезпечали іх драбинами і дошками з возів, але лем тутору сторону де складали продукти, одеж, перини, важнішы річи і де містила ся ціла родина. Таки забезпечыня мусіли быти барз добри, жебы вітер не зорвал іх з вағону. Такий некрыйтий вағон отримала наша родина. Нихто в транспорті незнал де іх везут - знали лем, же на Захід.

Наше село котре мало 11 виселеных родин в Заѓужанах поділили:

-12.VI.1947р. транспортом виїхали три родини: Барна Стефан, Прислопский Осиф, Барна Текля з Чаном Михалом. З родини Прислопских - Тереса осталася родити в шпытали в Горлицях. Там була кілька дній і колейом особово з братом Михалом Барном завезли іх до Клодзка. Там мусіл іздити по них муж Осиф.

Разом з нами в тім транспорті іхала част села Ясюнки, Мацины і Вапенного.

- 13.VI.1947р. на другий ден транспортом виїхало вісем родин: Байса Андрій, Байса Адам і Шпак Юлія, Пыртко Стефан, Роздзільський Василь, Прислопский Дмитро, Павлишин Стефанія, Ванько Адам і Сивак Іван.

В тім транспорті разом іхала част сел: Боднарки, Гладышова і Вапенного.

Транспорти в дорозі пильнували іншы войсковы конвоенты з офіцером - керовником транспорту. Дуже наших селян в своім жытю не виділа колей, але видіти таку колей, яком нас везли, то не була нияка потіха. Навет найтяжче жытя в горах, не було аж так тяжким, як насильне висеління і іханя в малых і засмерділых вағонах товарових. Везли нас транспортом того краю, который осягнул побіду над фашизмом. Везли нас: своіх віковых громадян, так як везли фашисты свои зневолены народы до лягерів.

Конвоенты не мали жадного вспівчутя для виселенців. Не хотіли знати, ани чути, што то єст кривда, недоля і трагедія невинного народу. Пильнували і дбали барз о тotto, жебы виселенці не мали

жадних звязків з людми з поза транспорту. Єдно было важне, же конвоєнти мали обовязок стеречи кожного транспорту перед нападами ріжких осіб, так в часі транспорту, як і в часі постоїв на стациях товарowych. Під час дня транспорти затримувалися досить часто на безлюдних стациях, жебы виселенці могли на них вкосити кус трави, або взяти трави готової з купок для конів і худоби. На таких стациях треба було напоїти жывину і набрати води для родини.

Жаден з транспорту не міг оминути славну стацию Осьвєнцім - Явожно, де кожий дорослий хлоп, або "підозріла" женщина мусили быти переслуханы през специяльных агентів безпеки. Некотрым виселенцям вгваряно - причіпляно ріжни не спольнены і незнаны "преступства", которы были підступом до затримання невинных осіб в ляграх Явожна.

Тоты затримування і перешлідування в тых ляграх тягли ся кілька, або і кільканадцет місяци, а некотры остали там на все. Жыття в тім ляграх описують іншы публикаціі. Спосіб переслухання тыма агентамі был з горы заплянуваний, так, жебы виселенец запамятал, же належыт до люди позбавленых прав, же не може рахувати на ничьюю поміч, ани на оборону.

Переслуханя таке не оминуло і автора той книжкы. В невеличком покоіку было двох агентів безпеки (УБ) єден сідил за бюрком, а другий крутил ся близко выгляду. Казали зняти сорочку і сісти на кресло. Переслуханя зачали на переміну зъвіданнями: - "W której sołni UPA pan służył?". - А другий: "Skąd ma pan znak SS pod lewą rachą?". На тоты зъвіданя моя одповідь была лем єдна: Я служыл "добровільно" під примусом в Армії Чорвені, а не в УПА - жадного знаку СС не мам". Таке переслуханя тягло ся веце як годину, і на тім ся скінчыло. Пробували вytягнути, хто з селянів был в сотініх УПА?. Я іншой одповіди не мал, бо єдны моі приятелі поіхали на Схід, а других везли на Захід. Пустили мя, бо они правду знали, але моіого транспорту юж не было на стациі. Мусіл ём транспорт наш даганяти досст далеко, бо аж під вечер зімал ём його на п'яті стациі товарowych. Часто трафляло ся дакому одставати од транспорту і треба было товды даганяти то колейом особсвом.

З Заужан транспорт наш іхал дале і дале на Захід. Іхал ден і ніч, аж на четвертий ден рано доіхали мы до Ліїніці. Там видно было як виладували ся виселенці з якысных сел. Нас везли дале. В Любіню тіж видно было на боці транспорт, нас везли іщи дале до Рудной Гвізданова. Юж як бы близко, нібы хотіли ставляти нас на бічны торы, бо одчепили машину, але зас причепили машину, лем тепер з задньої страны. Везут нас назад, пішло по вагонах - ніт,

скрутили в бік до Сыцінавы. Везли нас доокола з Вроцлавя, бо на близшій дорозі на ріці Одрі міст был знищений. Наша дорога была долша і аж на четвертий ден перед полуночью 17.VI.1947р. в Сыцінаві підставили нас на бічний тор, которым підвезли під саму рампу. Так тó юж тут. Люде сами спостерегли, же ту деси буде наше нове місце. На тій стациі новы власти повітовы підставили кілька авт тягарowych для тых што не мали свох возів. Люде зачали складати своі возы і вytігати з вагонів коні, коровы і уці. По штырьох днях і ночах іханя в невеликім пудлі, цілий час в колысаню і шарпаню вагонів, коні і худоба не хотіла нияк выходить на вільніст. Яка вільніст? як зас запрігают до воза. Зачало ся розладування вшыткіх вагонів на рампу і од разу ладування на возы і на тягаровы авта. Запрігали до таких возів, якы довезли іх з гір коні і коровы. Тепер на цивілізуванім заході такы возы, коні, упряж і коровы в ярмах то табор великого зацікавленя для німецкых тубильців, которых іщи кус было, а і для репатриянтів зо Сходу было то не знане. Авта тягаровы підставлены были досст паковны, бо помістили досст дуже людского маєтку. Разом на автах з річами іхали некотры виселенці з конвоєнтами а за нима рушыл зас наш табор. Авта поіхали скорше в сторону Іміны Хобеня над ріком Одром. Автами виселеньці заіхали 17км барз прудко і завезли на подворец перед великий 2-поверховий сім родинний дім. Нашы авта розладували на тім подворцы і так лишили. Люде, которы приіхали тыма автами, зачали роззерати ся доокола і думали од чого зачати нове оселяння. Не пробували оселяти ся по домах, лем розпочали од розпаліня огніска на подворци. Під вечер доіхали нашы возы з ладунками, люде старши і діти з худобом і уцями. Возы тоты не розладували, бо незнали де буде іх місце призначыня. Не знали, ци ту останут. В домі перед якым розладували ся виселенці мешкали юж три родини - з за Буга - вдовы з дітmi.

Першу ніч виселенці переночували якоси на своіх возах, але на зміну, бо незнали де сут і з якыма людми приде ім разом жыти?. На другий ден казали вшытким мельдувати ся в уряді Імінным і там были пропозиціі оселіня ся в сёлах дальших од Іміны т.е. Халупках, Бродловицах і Стодоловицах.

На третій ден кілька хлопів выбрало ся піше до тых сел, жебы розпознати, як направду там єст. Медже тыма зацікавленыма был і я. Правдом было, же были там вільны газдівкы німецкы, але были они так розкрадены зо вшыткого, на перше обізріння здавало ся, же єст то руїна - далеко од Іміны (10км), од склепу, од школы і од церкви - хоц за два рокы в тім селі Стодоловицах была юж

маленька церковця. Думам, же нашы три родины з села не приняли пропозиции там оселити ся, бо так направду то никто не думал оставати на долше на чужыні, а до того там не было ани школы, ани склепу, а тото тепер ставало ся найважнійшим для виселенців.

Выселенці по таких пережытках знали, же сут юж позбавлены вшыткого, а найбарже чести і гонору - чули лем велику кривду за насильне выгнання зо свойой рідной землі, рідных гір і лісів. Мали лем тиху надію, же за тыжден, місяц, а найдальше за рік будут могли вернути ся зас на свое. никто не думал оселяти ся на долго і на стало. Більша част виселенців остала там де іх перший раз привезли, лем некоторы пізнійше здецидували перенести ся ближе своїх родин або знайомых.

РОЗДІЛ 12. Селяне на Україні і Чужыні.

В розділі 11 спомнено юж о наших селянах, котры выїхали далеко на Схід, найбільше до Харківської області. Більшіст з ных хотіла вертати, як лем могла, назад на Лемковину, але на дорозі іх повертання стала міцно замкнена державна граница. Дуже наших селян в дорозі поворотний затримала ся в селах і містах області Львівской: Мостисках, Сусідовицях, Дрогобичу, Самборі і в інших, а такоже в Івано-Франківскій і Тернопільській областях (Розд.14). Колиси, коли жыло іщи старше покоління, были з нима хоц писемни звязи. Тепер по 50-х роках старших юж неє, а з молодшым тяжко ся порозуміти і так повязань родинных не было дуже, а сусідів никто не уважат за родину. Молоде покоління має свои родины і сусідів на місци, а родина і сусіди далеко за границом по тілько роках то юж вшытко незнане. Сут і іншы причыны, але іх знают, лем сами люде тамтейшы - дисципліна і страх які пережыли існіє іщи дальше.

На Заході, наших селян оселили в двох давных повітах: Ліїніцкім і Воловськім. Тепер они розсіяны і в інших давних повітах, але то сут лем єдиниці родин помішаных з переселенцями з інших сел. В сусістві наших селян было і ест барз дуже виселенців з інших - може з половины сел Лемковини, і было бы неможливым зробити таку статистыку. Най послужат нам такы інформациі, же в найближших давних повітах розладувано в 1947р.:

- ліїніцкім	-	8	транспортів
- любінськім	-	7	"
- воловськім	-	9	"
- глоговськім	-	7	"

Треба загальні оцінити, же на Чужыні старши люде барз долго не могли привыкнути до нового жыття. Домы муруваны, всяди дуже вільготи, тяжкой до присвоеня. Іншы землі, іншы поля і ліси. Початкове жыття на Заході кус описано в попереднім розділі. Виселенці не были ани съмлі, ани певны, жебы занимати вільны домы. Домамы вільными были лем тоты, котры не мали стайні, або стодолы. Як был дім, то не было стайні, як была стайні і стодола то не было дому. В кінци мусіл кождий виселенец штоси выбрать, жебы якоси жыти дале. Знали виселенці, же як сами сой не порадят то никто о ных не задбат. Більшіст постановила, ци добре, ци зълі, же останут там де іх привезли. На некоторых селах,

може було би і ліпшє - спокійніше, але для вшитких не було місця. Што ліпши ғаздівки юж давно були заняті през репатріянтів зо Сходу, остали лем найгірши і до того обкрадені зо вшиткого. Не спішили виселеньці занимати вільни дому. Найперше на подвірцях при огнисках прали заболочену одеж і єй сушыли. Сушыли вшитко што привезли зо собом, бо в тижньові подорожки никто не знал што взял і што ся довезло. Були то повни міхы, повни плахти і скрині вшелеякої одежди і обутя съяточного і на штоден. Одеж і обутя тіж нияк не пасувало, ани медже люди, ани в домах. Сушыли - рабали і оповідали собі при тім, як то було при виселенях, як було в дорозі, бо не вшитки були з єдного села і не вшитки мали нагоду познати ся в транспорті.

Некотрим старшим людям од самого початку не висыхали очи од плачу, за таку несправедливіст, кривду і невинніст. Першы звязи з новым осадниками, а часто і з німецькими тубильцями не були приємні і то з пару причин: - інша бесіда, іншы звычаі, інша одеж - нераз смішна. Такы звязи були барз короткі і лем з конечності. Страх єдных перед другими не давав спокійні спати по опінні, яку розповідали о виселенцях. Так осадники як і виселенці хотили як найдолше оставати собі чужима - обчима. Жили коло себе осадники націоналісты і бідны зневолені виселеньці. На початку в тих звязях і бесідах, для виселенців не було вшитко користне, бо якож могло бути для насильно вигнаного, "Українца - бандеровца - резуна".

Од самого початку треба було глядати вшиткого до життя для родини і худоби. Для люди на початку давали приділ муки кукуридзяной з якой приготовляли страву - рідку, або густу замішку - чыр. Для коні і худоби треба було глядати кавальчыка вільної лук, або пасвиска, жебы попасті коня, корову і уці.

О такы вільни кавальці землі, лукы і пасвиска не було легко близко дому, було лем можливє дальше од дому і на гірських /рунтах.

Для наших люди найгіршим було понижняня, якє мусіли зносити од початку виселяння, аж до пізних років на вигнаню. Треба було нераз іти до роботи до сусіда - осадника за марний грош - великий одробок, або лем за ідоло. Іти до сусіда на роботу то була найгірша кара, і то в тім часі коли своє поле мусіли лишити заоране, засіянє і засаджене.

Ту на Чужині треба було думати, як придбати дашто до життя, або заробити в даякий спосіб хоц кус на пережиття. Быття слугом з іншого ғазды, було для каждого Лемка великим ганьбом - унном. Люде гірськи мали свої амбіції і горор, жебы в сусіда робити за марний грош, кед своє мусіли лишити.

Було дуже таких, котры на полях осадників зберали колоски зерна по машинах - тото для них не було ганьбом, жебы такий дар Божий ся марнувал, а було того не мало, нераз веце, як родило ся зерна на планьных кавальцях гірських і до того була то пшеничка, а не вівсик.

Коли виявило ся, же ту на Чужині треба буде зимувати, зачали люде глядати вільної лук, жебы мож було хоц кус накосити даякого сіна для коні і худобы. Іщи в липцу 1947р. некотри глядали кавальчык вільної землі, на загорідку, на котрій южнич не сіяли, ани не садили, бо було запізно. Вільна земля лежала далеко од дому, бо ліпшу заняли юж осадники.

Вернийме іщи од початку, коли то люде зачинали помаленьки входити до вільних дому і до інших вільних будинків, де зачинали зберати вшитко што могло придати ся до ремонту, або до нової ғаздівки. Зберили двері, выгляды, дошки, шыбы, жебы хоц кус поправити тоты будинки котры заняли. Поправити того, чого бракувало, і што було найпотрібніше для родини: - постелі до спання, кухні до варіння стравы, шыбы до выглядів, двері до ізб і інших будинків.

Надмінити треба, же для виселенців найчастійше призначано велики забудови ғаздівські - палаці - фольваркі по родинах німецьких, але як юж спомнено порядні знищених. В дому тых не було придатних уряджыш санітарных, ани предметів штоденного ужиткування. Привезены зо собом вшелеяки річки і предметы домовы і ғаздівські, нияк не пасували до муруваних німецьких загород і великих муруваних дому і ізб - покоїв.

Од самого початку виселенці што одважнішы зачали глядати даяку роботу. Спомнено о роботах в сусідів, але до тих робіт ішли, лем тоты, што не знали як обернути ся в шыршім съвіті і боялися вибрати дальше од дому - в незнаны хотары і медже чужих люді. На таке могли сой позволити лем молодшы, котры знали бесіду польську. В некоторых селах були велики фольваркі, (ПНЗ) Паньстровські Нерухомості Земські (потім ПГР), котры мали полно засіяного ріжного зерна, якє треба було зберати. До таких робіт нанимали ся міцнішы і молодшы вигнанці. Некотри молодшы, як ся кус пороззерали, захотіли поіхати до міста, де було легше о роботу. До кожного міста можна було достати ся дост легко, доіхати колеїом, або даяким автом, бо було іх веце. Молоды виселеньці зачали складати собі біциглі - ровери, бо стары можна було іщи найти майже на кождім стріху. Гірше було з дентками до такого біциглія, бо вшитки були дірави. Нашли ся молоды знатці, котры до опон вкладали ғумовы обручы. Хоц було то іханя не

выгідне - тверде, але по близьких селах можна було одвидіти своїх, або доїхати на стацію до роботи, або школи, котру по вакаціях зачинало дост дуже діти. В більших селах загальни школи були на місци. Некотри діти розпочинали школи середні, але аж в містах, бо були до того можливості. Зараз на початку власти їмінни зачали розпознавати, як то єст з освітом оселенсьців і виселенсьців. Було дост дуже таких неграмотних і медже тъма і медже другима, але найвеце медже особами старшими. В школах зачали отворяти специалны кляси для тых неграмотных, жеби іх дашто навчыти. Для виселенсьців был, лем єден проблем, праві вшытки старши люде знали чытаты, але лем книжкы церковны писаны кирилицом. Дуже люди з виселенсьців не знало лем писати. Кус ся некотры помучыли з писаньом, аж в кінци і власти і сами виселенці дішли до зрозумління, же як знає чытати і то не быле яку книжку, то неє неграмотным. По пару роках оголосили, же в тім краю неє юж люди неграмотных.

Вернийме до наших селян, котрых оселили в Хобені над Одром і в повіті ліўницкім. В Хобені оселило ся 10 родин - по три з Чорного і Мацины і по єдні родині з Липной, Ясюнки, Вапенного і Перунки. Заняли оны домы, в яких до тепер никто не хотіл мешкати. Домы з грубыми мурами, або зас высокы на два поверхы. Ани єдны, ани други нич не были подібны до домів в горах і до того мали лем перерабляны стайні і стодолы по то, жебы деси гвязати коня, коровы і уці і жебы змістити кус.сіна і зерна з той новой ғаздівки. Никто не брал дуже землі (до 5га) і то не свойой, жебы не мордувати ся як дома. Як ся пізнійше оказалось, то тоты невеликы гектары землі веце родили, як в горах три раз більши ғаздівки, лем же і на тых гектарах з часом не было кому робити.

Вшытки виселенсьці в Хобені нашли вільны луки і пасвиска в долинах над ріком Одром. Акурат того літа ріка не вyleяла і было там дост травы до кошыня і на пасвиско для вшытого статку. Люде повытігали косы, граблі і драбнякы і накосили сой дост сіна на цілу зиму. З тамтых лук і пасвиск корыстали през цілый час, як лем вода не замулила тоты долины. Вільну землю нашли виселенсьці дальше од села - понад кільометр дороги і там зачали од сіяння жыта озимого, а на яр сіяли пшеницу, ярец, а найменше вівса. Садили кус бандурок, але не садили юж николи карпелій.

По пару тыжнях вишла на верх барз важна таємница. Осадники і виселенсьці зачали помаленькы зближати ся до себе і розповідати о своіх ріжных пережытках. Виселенсьці довідали ся, же перед іх приїздом кружили по селах барз неприємны відомости, же тоты

што придут то нарід дикий, же то "бандеровци", котры на Сході занимали ся розбоями і паліньом сел. Осадники през того, були барз ворожо наставлены до виселенсьців і кождой ночы спали позамыканы з сокирями під головами, або пильнували своіх домів. Виселенсьці о тім не знали і спали спокійні, бо в горах никто двері не замыкал і не чули о жадных розбоях і палінію сел - з вынятком діяльности воєнных. Некотры виселенсьці мали лем можливіст видіти "гости" з ліса, без розбою і палінія хыж.

Така опінія покутувала барз долго, але зміняла ся з часом. Виселенсьці своім спокоіом, покором, роботом, поступуваньом і захованьом доказували і доводили, же они не такы люде, як іх представляли. Дали себе познати, яко люде спокійны і не шкодливи. Не мають тіж жадной ненависти до осадників, чого не можна было повісти о осадниках. В тых оповіданях осадники довідали ся, же виселенсьці мають великий жаль до властий за невинне і неправне насильне висеління з рідної Лемковини і то лем за того, же сут Русинами, Лемками, Українцями.

Барз великым проблемом старших виселенсьців була бесіда. Язык старших люди нияк не пасувал до языка українського, ани польського. Сами осадники чудували ся, якы то сут Українці, кед з нима так трудні ся добесідувати. Они сами хоц не признавали ся до того, то нераз на початку можна було підслухати, же дома ужывают веце языка українського, як польского. Найбарже тово потверджали на своіх гостинах і весілях, де панувала східня пісня. Виселена молодіж помаленькы зачала сходить ся вечерами, найвеце там де было оселеных кілька гірских родин і з жалю юж не плакали, лем сьпівали вшытко што ся навчыли од своіх родичів і предків. Виселенсьці не мали іщы своіх ғаздівських обовязків і за то воліли свій жаль і мысли оповідати, або в сьпіванках высыпівати. Так было в Хобені, де што вечера сходила ся вшытка виселена молодіж і сьпівала лемківски і українськи сьпіванки. Осадники слухали іх в тайности і чудували ся, же виселенсьці без страху можут так явно і голосно сьпівати, і што найважнійше - сьпівом своім выявляти великий жаль і бануваня за рідними горами. Были і доносы до міліції, же таке сьпіваня некоторым не дає спокою, на што виселенсьці мали добру оборону "По што сте нас ту привезли?".

Неділі і сьвята були іщы тяжши, для виселенсьців, бо не могли погодити ся з тым, же не мают можливости молити ся в своім обряді. Сходили ся там, де было веце гірских родин і оповідали де хто жыє і хто там оселений з наших сел. Было при тім дуже наріканя, жалю і плачу.

Некотры выселенці мали выразний заказ звязувати ся з іншыма выселенцями в околици. Такы заказы дотычыли вшыткіх выселенців, лем того явно не голосили, але за то добры шлідили кождый поступок старых і молодых. Молоды коли помогли родичам зобрата кус сіна на зиму, зачали глядати роботы де лем ся дало, жебы заробіти кус гроши для себе і для родины. Част з них пішла до середніх шкіл в містах, найвеце до Літніцы. Молоды коли не достали ся до середніх шкіл, або не хотіли ся вчыты, могли найти роботу в місті, могли найти там тіж мешканя для себе. В такій спосіб творила ся перша міграция выселенців з сел до міст. Тота міграция треват і до гнеска. Молодіж по скінчыню сердній школы барз часто оставала юж в містах. Мало хто вертал до села. Родиче тіж не вперали ся, жебы іх діти вертали на ғаздівкы. Як лем могли радили собі сами на ғаздівках, а для діти старали ся як найбільше помагати, жебы хоц іх діти мали ліпше в жытю, ліпше як мали они в своіх молодых роках в далеких Карпатах.

Вернийме ішы на початок, серед выселенців была і одважнійша част молодежы, котра кед лем могла, піше або на складаных біцильях пробувала глядати своі родины, сусідів, знайомых і іншых выселенців по близкых і дальших селах. В містах на початку не оселяли жадных выселенців з гір.

Деси по трьох місяцях захотіл і я з сусідом Прислопским Осифом найти даяку роботу. Чули мы, же коло Глофова ёст цукровня. Здавало ся нам, же там може быти добра робота для нас. Выбрали мы ся піше до Гвіданова, а потім през села: Байків, Скшидловіце і Грембочіце до цукровні під Глофовом. Там не приняли нас, ішы цукровня не была в руху, бо ғаздове не сіяли бураків.

Іншым разом удало ся мі поіхати біцилью до повіту літніцкого, поглядати своіх селян. През Сыцінаву і Проховіце трафіл я до села Вонгродно де жыли нашы селяне з родинами: Пыртко Стефан, Роздзільский Василь і кілька родин з села Боднарка: Сокач, Каспшак, Тилявськи, Драган і іншы.

Знали они, же нашы селяне жыют в селах:

- Прислопский Дмитро і Андрий в Тиньцу Літніцкім,
- Байса Андрий, Ванько Адам і Сівак Іван в селі Понтнув кі Літніцы.
- Байса Адам і Шпак Юлія в селі Спальона.

Недалеко од Вонгродна в селі Роғожнік оселено нашых знайомых з села Липна: Васенка, Паца, Пухыра. В пару наступных тыжнях одвиділ ём вшыткіх своіх селян в тых селах в повіті літніцкім.

Переконал ся я, же были села і гміны, де не можна было вільно ходити выселенцям з села на село і сходити ся свободно зо своіма родинами, сусідами і знайомыми.

Некотры выселенці мусіли штоденno зголошати ся на міліції. (нпр. Б.А.) Было тихе - тайне заряджыня власти выселенчых, жебы якнайвеце розділяти родины, сусідів і знайомых, найперше в горах, потім в транспортах, і на конец в селах на Заході. Тых заказів не перестерігали ани молоды, ани старши выселенці.

Великы села ділили на кілька транспортів і розвезли до кількох воєводств і повітів. Не было ани єдного села, жебы його селянів не поділили на кілька части. Приклад з моего, де єденадцет родин оселено в пятох селах двох повітів.

Недалеко - 2км од Хобені в фольварку в Халупках оселило ся кілька родин з села Перунка.

Было там дост дуже молодежы і старых. Наприклад в родині Куныціків з молодых были: Павльо, Василь, Марыся, Анна, Оля, была молодіж і в іншых родинах: Гарберів, Кузьмяків і іншых. Там серед старых і молодежы нашли ся і сельски гудакы, котры не нарікали же не мают занятия, бо час тот выполняли ім схадзы молодежы. Не было тыжня без таких схадзок з музиком. Деси по двух роках родины тоты переселили ся до села Стодоловиці, бо там отворено маленьку церковію.

Юж в першім році по оселеню ся на землях західных, некотры села з околичных повітів, котры приіхали більшом гурмом і до того ішы приіхали зо священниками, начали творити парафії праваславны. Такы парафії повстали: в Сімній Воді - Бортняне зо свяц. Іваном Левяром, в Михалові - Фльоринчане зо свяц. Стефаном Бефуном, в Стодоловицях - Перунчане зо свяц. Димітрыем Хыляком, в Мальчицях - Баничане, до которых доізджал з Вроцлавя архімандрита с. Агніаск, в Пшемкові - Фльоринчане і іншы, в Літніци - Білорусы, Українці і Лемкы.

Пізнійше створено ішы церкви в Кожухсі, Зелені Горі, Липінах, Бучыні, Левіні Гурнім, Волтові, Любінію, Рудній і Глофові.

До тых жарых осередків парафіяльных сходили ся люде з далеких околиц, ішли нераз піше по кільканадцет кільометри, жебы почуты Слово Боже, помолити ся за ліпшу долю і стрітити з родином, сусідами, селянами, а найвеце з земляками з Лемковины. Были то осередкы завдякы котрым обряды, звычаі і культура выселенців утримала ся до гнеска. Totы осередкы не упали, а ішы ліпше уміцнili свое місце серед выселенців старшого і нового покоління. Пізнійше по десятых роках творили ся в містах і селах Украінськы Сполечно - Культуральны Товариства і повставали новы парафії греко - католицкы, котры провадили і провадят діяльніст релігійну.

Пізніше кожного роки з сел одходили до міст діти виселенців. На селах оставало штораз менше молодежі. Десят років по виселенню в 1957р. селяне наші хотіли залатити поворот до гір (док. Розд.14). На такий поворот підписало ся дванадцет родин. По двох місяцях пришла перша одповід: "Gorlice, dn. 22.IX.1957r. Powiatowy Zarząd Rolnictwa w Gorlicach informuje Obywateli, że pozostawione przez Was gospodarstwa (wymieniono 12 nazwisk) zadysponowane zostały na rzecz osadników. W tych warunkach zwrot gospodarstwa posiadaneego przez Obywatela w tutejszym powiecie nie może nastąpić."

По семох місяцях пришла друга одповід: "Gorlice, dn. 14.II.1958r. Powiatowy Zarząd Rolnictwa w Gorlicach informuje Obywatela, że pozostawione przez Was gospodarstwa rozdysponowane zostały na rzecz Hodowli Zarodowej Zespół Siary. W tych warunkach zwrot posiadaneego przez Obywatela gospodarstwa w tutejszym powiecie nie może nastąpić."

Ани в єднім писмі не було бесіди на полагоджyня справы можливості поверненя до гір. За сторони виселенців не могло бути охочих по такі одповіди. Не було тіж маєтних, котри бы ризикували на поворот на свій кошт. Дале по пятдесятьох роках неє полагоджена іщи справа реприватизаційна, одшкодуваня для виселенців за насильно забраны ґазdівki i лісy.

На Заході для виселенців були призначены запомоги беззворотні, але з них скористали некотрі "іх" оселенні.

В дальших роках наші селяне розшили ся дальше за сел:

- З родини Барнів в Хобені: - Адам заложил родину в Ліїнці, Василь і Петро заложили родини в Любінію. Віштики триє скінчили середні школы, а іх діти покінчили школы вижиши. Родиче померли і спочивають на цмінтари в Хобені. (розд. 14)

- З родини Прислопського Осифа в Хобені: - діти вивчали ся і розшили ся по сьвіт: до Ліїнци, Любінія і Канады. Сам ғазда Осиф - найстарший селянин жые з наймолодішим сином в Халупках i Хобені.

- З родини Прислопського Миколая - син Петро виїхав в Варшаві найвижшу професию з селян (доктора наук) і заложил там родину. В Хобені неє юж никого, лем на цмінтари.

- З родини Чан : діти вивчали ся, і позакладали родину в Ліїнци, Любінію і Канаді. Мама - Текля з Барнів живе в діваки в Ліїнци. В Хобені неє никого, лем на цмінтари.

В давнім повіті ліїнцьким :

- В селі Воніродно з селянів остал лем Шевчук Теодор - заложил родину з Анном Сокач. Діти родин Гыртка і Роздзильські скінчили ріжни школи і розшили ся - найвеце жье іх в Ліїнци.
- В селі Понтнув де жили родини Байсы, Ванька, і Сівака, молоды вивчали ся і розшили по сьвіт, де позакладали своі мішаны родини. В селі остали лем старши на цмінтари.
- В селі Спалюона жье лем Евгения Байса з Шутів з Долгого.
- В селі Тинець Ліїнцікі жают лем діти, Василь і Рузя з Прислопських. Заложили там од початку мішаны родини і мало навязують звязи з селянами.

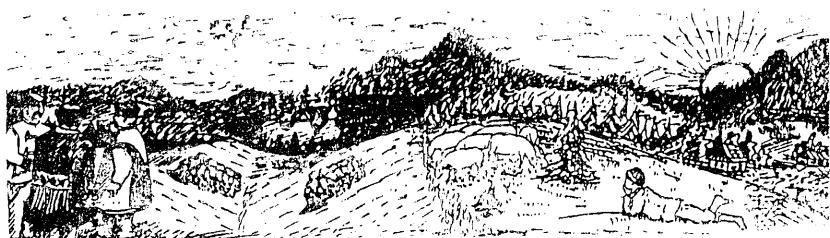
Тепер в кінці ХХ-го століття і по пятдесятьох роках житя на Чужині можна стрітити ся лем з некоторыма селянками в ліїнці церкви.

З Текльом Чан з Барнів, Текльом Ванько з Глушків. Анном і Ольгом з Роздзильських, і Евгенійом Байса з Шутів.

Лем некоторы потомки тых родів о которых написана єст тата книжка, тепер в пятдесяту річницу насильного виселеня іщи кус знают з оповіданя іх родичів, де сут іх корені. Інши нашли ся далеко по широкім сьвіті і юж не долго будуть споминати своїх родичів, дідів і прадідів, якы колиси жыли в селі Чорне і в інших селах на Лемковині.

Єден селян Іван Шута з родином повернул в горы в роках сімдесятых. Мешкал в Маласлові - Ропици, тепер в Горлицях. Діти заложили родини і жыют в Горлицях.

Селянка Марія Шута сддала ся за Гутыюка з Волівце - остали в горах яко граждане американські і там жье іх родина.

РОЗДІЛ 13. Закінчыня - епільог.

Барз прикро єст тепер, же по переселінях на Схід в 1945р. а пізнішє по насильнім виселіню на Захід в 1947р. на Лемковині знищено майже вшытко, што там остало.

Тепер на Лемковині лем горы, природа і клімат сут іщи дост подібны до давності. Не змінило ся ани небо, ани сонце, ани місяць, ани зівізды, змінили ся за то вшытки поля, ліси, ріки і села, которых юж неє, а кед сут тонич, анич не сут подібни до тых з давних часів. Остало лем того, што сам Бог сотворил, а чого доробили ся люде през тисячоліття до 1947р. тово майже вшытко знищила рука найближшого "сусіда".

Горы і долини зарастають густыма лісами і кряками. Остали лем де-неїде трираменны кrestы, которых недосягла іщи рука "злого". Будут они іщи хоц кус съвідчыти о траfедії лемківского народу і його культуры. Може даколи і наш лемківский крест одкопают, як одкопали крест Ісуса і піднесут Його над іншыми крестами.

Села Чорного на основі котрого написана єст тата книжка, неє юж на мапі Лемковины. До гнеска неє там никого, лем літом ғурале приганяют на выпас невеликы череды овец. Літом часто през село во вшытки стороны з заходу на схід, з полудня на північ і на оборот переходят ғрупы туристів і затримують ся в селі на коротко.

Не знаютнич, якє то было село і хто там жил?. Часом пристанут на цминтари, або коло креста. Некотры по написах на тых крестах однайдут траfедію того села, іншы не хотят чытати, бо не знают нияк азбуки славяньской. Неє юж і сусідных сел: Долгого, Вышовадки, Радоцины, Липной, Незнайовой, Ростайн, акурат тых сел, котры были і сут далеко од съвіта і трактів.

Колиси давно іщи перед першом війном съвітовом бывла пропозиция полузыня трактом міста Дуклі з Гладышовом през села: Крампну, Съвяткову, Ростайны, Незнайову, Чорке - Долгое і Липну до Ждыні. Воєнна заверуха не довела до того. Тепер по долгім часі однашли ся стары пляны і може даколи схотят даврость іх до реалізації.

Неє тж і інших дальших сел: Ожинны, Тихані, Жыдівскому, Съвіржовой Руской, Баниці, Климківки, Біличной. В некотрых інших селах остало по кілька хыж, але при них селяне, або інши осадники Лемкы - веце Поляки, побудували новы домы. Ноє иже ани єдного села подібного до села з перед виселіні.

По тых пятдесятьох роках видно, же державі удало ся осягнути тето, што хотіли зробити. Насильно виселити люди з рідной землі і заняти для себе, або знищыти тисячрічний доробок тамтейшого населеня.

На Заході асиміляция Лемків тж ся удала, там де в селах оселено по єдній і веце родин. Не удала ся лем там, де было і єст близко осередка нашей культуры, або церкви. Пропадают тж давнішы міцны осередкы виселенців, а найбарже на тых селах де люде піддали ся впливам костела латинського. Там де люде завірили, же што латинське то єст правдиве, подібне і найліпше, тоты сут юж стражены для нашей суспільности. Обряды і звычай латинськы юж далеко одышли од канонів Соборной і Апостольской Церкви. Барз дуже молодежы виселеньчай перенесло ся до міст, а стары в більшости остали на своіх місцях і там спочывают на чужій землі.

Тых што оселили ся в містах, част з них зліпила ся з новом цивілізаціом і часто забыла про свою культуру, обряды і звычай - част забыла юж про своі родовы корені.

Найбільша част виселенців і іх нове покоління скупило ся доокола Церкви Православной і Греко-Католицкой і там іщи заховує свою рідну бесіду, обряды, звычай і культуру. Правдом тж єст, же наша культура на Чужыні втігат до себе дост дуже обычых польских звычайів. Організаціі якы провадят свою діяльніст серед нашей суспільности: Стоваришия Лемків, Об'єднаня Лемків і Об'єднаня Українців не мают великих успіхів на ніві стримування асиміляції народу. Вшытки як лем можут - ратуют што іщи остало, лем, же тето вшытко дає штораз меньшы успіхи. Хоц єст штораз веце ріжных і вшелеякых выдавництв, то і так, не дают они шыршого розвитку і затриманя шкідливой асиміляції.

Видиме, же штораз веце нашого молодого населеня не знає чытати і писати в своім ріднім языку. Хоц сут Ліцеі, Ансамблі пісні і танців, то сут они доступны лем для малой части молодежы.

Добру роботу серед нашого населеня роблят ансамблі Пісні і Танця Лемковина і Кычера, але іх діяльніст залежна єст од гроший і ограничена до невеликай групы населеня.

Съвята Лемківской Культуры - Ватры в горах і на Чужыні мают барз великий вплив і значыня для молодежы, але то єст раз до рока. Єдна і друга Ватра слабне штораз барже під взглядом языка. Лем съпіванкы сут свои, рідны. Іншы звязи молодежы одбывають ся найвеце в языку польскім.

Барз прикро і тяжко єст писати о таких справах, але минуле пів століття на Чужыні зробило свое. Штораз меньше єст юж родин, в

котрых остали давны традиції і своя бесіда. Як може быти інша ситуація, коли штораз веце ёст такых, котры стыдаюць ся свого. Не можна тога повісти о тых, што вернули до Карпат. Там тата горстка люді долго не заполніт того што было перед выселіньем. Повідаю вшыткы, же кожда історія любіт ся часто повторяти, але ці псуторит ся она до той степени, жебы на Лемковині вернуло давне жыття, з полными селами з давними звычаями і давном культуром? - николі!, то лем веліка охота - мрія. Може так буде, але юж за котрысого дальншого покоління.

Велику ролю одограл на Чужыні, Лемківский Народовий Театр, котрий своіма драмамі: "Одтаты коріня" - "На Чужыні" - "Остатня година" припомнул выселенцям і іх новому поколінню о траfедіі з 1947р. і початках жыття на Чужыні. Вшытко тато было в ріднім языку. Шкода велика, же не можна достати тепер писаного - полного тексту тых драм. Може пришло покоління даcoli в XXI -шім столітю схоче припомніти собі жыття і траfедию своіх дідів і прадіdів, хоц лем з написаных драм.

Цілу туту народову траfедию - ёй запропащиця в жытю, звычаях і культурі давной Лемковини, треба зognати і записати на рахунок другої війни сьвітової, а найвеце на політыку яку провадили велики проводіrі державы. Старали ся они якнайбаже зневолити піdbity народы, котре провадили при помочы своіх агентів добровільного переселяння і насильного выселення.

Знаме добрі, же жадны піdbity народы, котры жыли і жыют в дуже тяжших обставинах - гірьших горах, пустынях, николі добровільно не зрадили і не лишили свой рідной краіны, так як зробили тато нашы Краяне в 1945р. Не зробили тато ани Гуцули, ани Тыбетанці, ани Курдове, хоц іх доля была і ёст дуже гірша і тяжша од долі наших на Лемковині.

Остає лем потвердити, же такой краіны як наша Лемковина на сьвіті ёст барз мало, а і так згорділи Ньюсмі автохтонны жытелі.

Добрі бы было як-бы чытатель по прочытаню цілой книжкі ішы раз вернул до фотографій на стр.45 і широ задумал і заставил ся нал німа, бо они таc ясно і выразно представляют правду о трагедії зин-щыня вшыткого што было найлэрожче, найгаршэ і найлішче в краевіці, природі і климаті нашых гір.

Знішчыня цілого богаства юаеткаго - культуральнаго і мораль нога не лем котрого села, але і цілой Лемковини.

Розділ 14. Документы і фотографії.

В тім розділі находяця документы і фотографії, які не суц уніяты в попередніх розділах, але маюць свое місце в історії села. Приближаю они нам події і описы, які мали місце в роках описаных перші в тій книжці. До кожного такого документу долучено короткий опис і ближше выяснення його значіння.

Фот.58 - Посвячэння креста на цминтари - 1932р.

Фундатором быў селянин Андрий Стак, котрий вернул з Америки. Было то за священника Васіля Максимяка. На тім торжестві были і священники з іншых сел - Грабу і Радоцины.

Каждого рока выдаваны были през Єпархію Перемисько - Самборску і Сяноцку Шематизмы яко інформаторы або календарі, котры представляли інформацию о кождай парафії. Як на тамты часы, то Шематизмы тоты давали дуже інформаций о кождім селі. Ту выбрано лем парафію Чорне, котра складала ся з трох сел: Чорне, Незнайова і Липна.

СХИМАТИСМЪ

ВСЕГО КЛІРА
РУСКОГО-КАТОЛІЧЕСКОГО

Богословські
ЕПАРХІЇ

НЕРЕМІШЛЬСКО

за рік от році Хр.

БІбліотека
Греко-Католицької Церкви в Україні

ВЪ НЕРЕМІШЛІ.
Титръ въ пам'ятъ русск. Соборъ Клерікъ:
1879.

Чорне (Czarne), Пар. Церк. Е.
Ктіоръ: Т. ГГ. Наслідники Анг.
Парохъ Софроній Полянський, р. 11 16. Чорне, Церк. дерев. св. В. М. Димитрія созд. 1783 зро-
вь використ. число душъ руск. створона і благ. въ 1895. Визита капою въ 1908-
— дочерній Липна, Церк. св. Велям., черезъ Еп. Чеховича.
— Незнаєва, Церк. СО. К. Патронъ: П. Т. Францишка гр. Потуцька.
Новѣтъ Горлиць; ур. пошт. Грабль. Пар. Пр. Михалій Юрачевичъ; р. 1869, р.к. 1894, ж.
Дотація: поля 77 морг. луктъ въ матерн. ч. д. 413
52 морг. Додатокъ до конгресу 146 — дочери. Липна відъ 5 км. Церк. дер. въ 1868 Рожд.
Пр. Б. въ 1868 В. М. Димитр. созд. 1885 ч. д. 291
Вч. доч. Незнаєва, відъ мат. 5 км. Церк. дер.
св. Космы і Дам. созд. 1792, ч. д. 359
Всег., 1003

Латинниківъ 1, жіздовъ 15 душъ. Въ Америцѣ изъ
всѣхъ трьхъ селъ 216, на Уграхъ 4 тушъ.

Віночане: орн. поля 100 мр., сѣнож. 11 мр., пасов.
46½ мр., въ всѣхъ трьхъ селахъ, 20 саг. дровъ, і въльне
пасовиско въ лѣсахъ двобрукъ на 25 штукъ. Додатокъ
зъ каси 1052 к 28 с., початку 51 к 8 с.

Школа въ Чорній етат., въ Незнаєвой етат., яз. викл.
рускій. Платня дика неісп. 160 к і дох. цер. Читальні,
во всѣхъ трьхъ селахъ им. Мих. Кацковского чл. 184, шпин-
хліра, склепу нема. Єсть лише каса церковна і громадска.

Новѣтъ, судъ, урядъ податк- і станиця телегр. Горлиць.
віддал. 27 км., пошта Незнаєва 5 км., станиця жел. Горлиць.

ШЕМАТИЗМЪ

Всего Клира Греко-католицкого

Епархії Сосліненыхъ

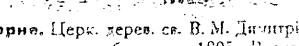
Перемиської, Самбірської і Сяніцької

1909.

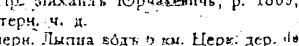
ПЕРЕМІШЛІ.

За рік от році Хр.

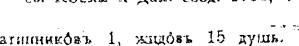
ПЕРЕМІШЛІ.

За рік от році Хр.

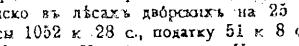
ПЕРЕМІШЛІ.

За рік от році Хр.

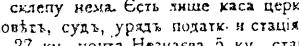
ПЕРЕМІШЛІ.

За рік от році Хр.

ПЕРЕМІШЛІ.

За рік от році Хр.

ПЕРЕМІШЛІ.

За рік от році Хр.

ШЕМАТИЗМЪ

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА

ЗЛУЧЕНИХ ЕПАРХІЙ

ПЕРЕМІСЬКОЇ, САМБІРСЬКОЇ
І СЯНІЦЬКОЇ

1930.

ШЕМАТИЗМЪ

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА
АПОСТОЛЬСКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ЛЕМКОВЩИНИ

1936

ЛЬВІВ . 1936
НАКЛАДОМ АПОСТОЛЬСКОГО АДМІНІСТРАЦІЇ ЛЕМКОВЩИНИ

17. Чорне, с. Ц. д. св. Александер гр. Св. Даміана, р. 18
Ф. Незнаєва, Ц. д. 16 км. доч. Липна, Ц. д. 16 км. ч. д. неусталев
сіль. Школи: в Чорній нечінна.
Ст. суд, зел. Горлиць

Ч. д. гр. кат. $1 + 8 = 9$; Лат. $4 + 20 = 1$; Неспол. $300 - 220 + 130 = 650$; Ізр. $1 + 3 = 4$.

Завідатель: о. Николай Заяць, р. 1907, р.к. 1933, бж.
Лат. парохи: для Чорного і Липної о. Станислав Горович в Сен-
ковій; для Незнаєвої о. Франц Вільчевський в Жмінівграді.
Патрон: Марія гр. Собанська в Загірнянах. Право патр. виконує
лично.

Школи: 1, 1 і 1 кл. двояз. по 1 силі. В Чорнім: Чит. ім. Мих.

Фот.59,60 - Схиматисми - Шематизмы (стр.192,193).

Фот.61,62
Сельські дівчата
в строях штоденних
і святочних.

Фот.63 Сельські жінки в строях святочних 1936р.

Характеристичні частини строїв то:

- волосы скручены на хімлі (дротянім колічку) накриты вышываным чепцом, підпасаным чорним баршанком. Голова накрита кольоровом - квіястом хустком, найчастійше білом.
- опліча з вышываном обшивкою і з широкими рукавами з вышываным клаптиками - застіганы на ґузіки, або запинки.
- горсеть табетковий - квіястий з клаптиками доокола. Кольори рожеві, найвеце зелений, червений, білий.
- коралі червеної до 20 ниток, уложені з гори і з боків коралями найменшими, з штораз більшими до середини. Были і пацюрки з кришталу, або шкла і то кольорового - были они легші і скоршє ся нищили од коралій.
- кабат спискій (з фабрики на Спиші) полотно чорне і міцне, часом на літо, або молодици до сълюбу з полотна білого.

Кабаты складаны были на дрібны фалдки не райбаны (не прасуваны) але докладні вязаны і притисканы дачым тяжкым. Од долу нашываных было кілька оздобных басануночок.

- запаска (фартух) тіж спиский з нашыванима ріжно - кольоровыма басануночкамі, або вышыванкамі, складана в векши фалды. Кольор запасок был подібний до кабате з тым, же запаска была більше і гарще, але дост густовні оздоблена.

- черевікі чорны, або бронзовы з високыма холявкамі з заплітаныма шнурівкамі од підбитя аж до верха - пасуваны на жіночы ногы.

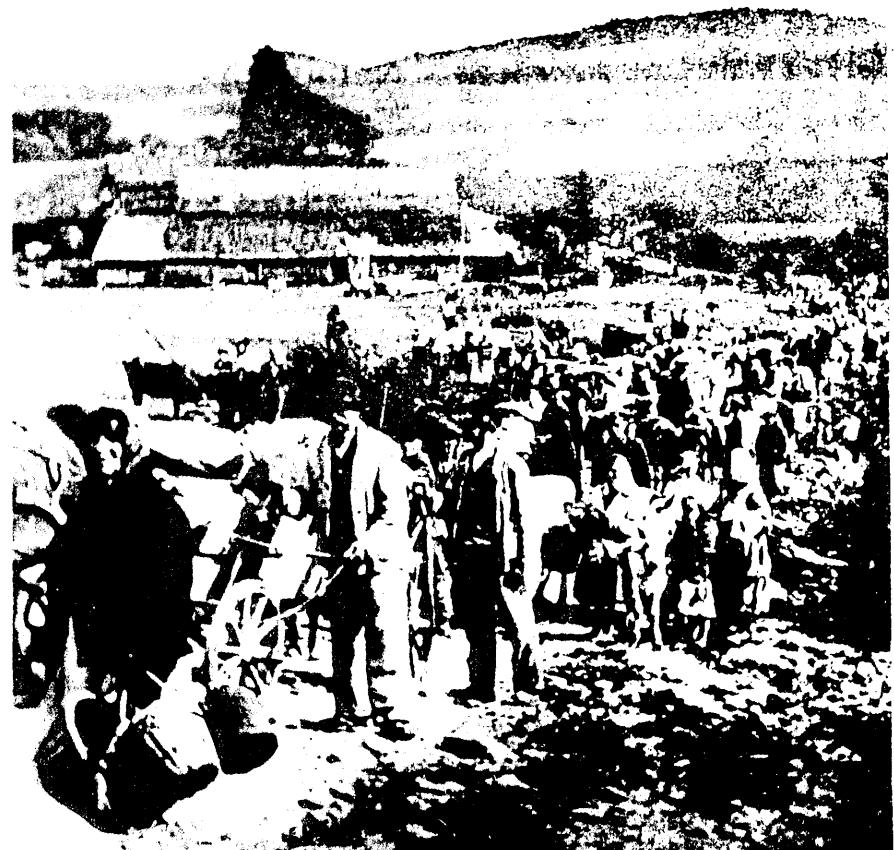

Фот.64 - Остатня весна перед виселінью.

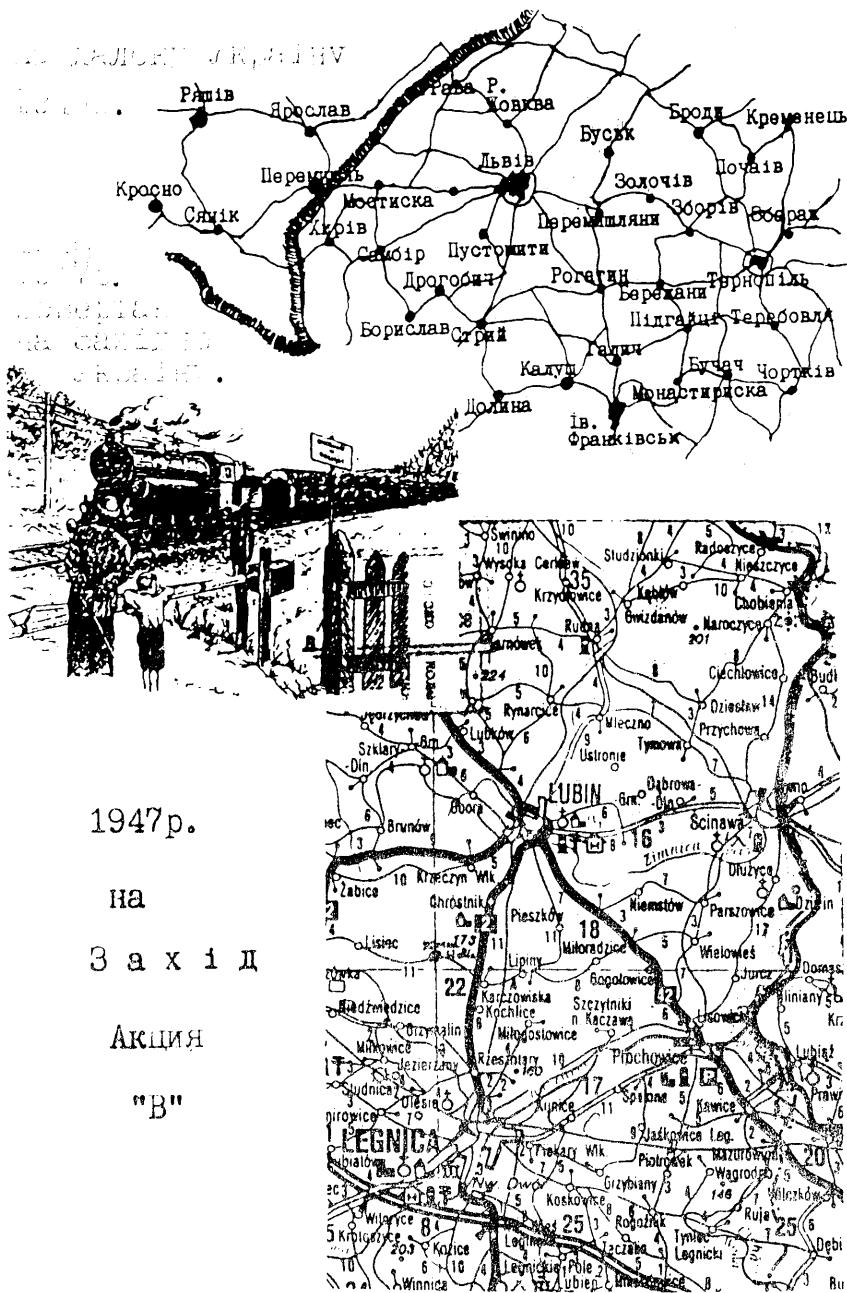
Селяне сіют остатній раз на своїх полях - помагают єдни другим і не превиджуют что іх чекат за кілька тижнів, коли приде час насильного виселеня.

Роки 1945 -1947 котры записали ся найбарже в памяти каждого Лемка. Найперше выїзды - переселеня на Далеку Украіну в 1945р. а потім повертаня назад і оселяння ся на Західній Україні.

Рік 1947 - "Акция В" - насильне виселеня вшыткіх што остали в Карпатах на Чужину.

Łemkowie wygnani ze swojej ojczyzny, w drodze do stacji w Gubowie
Fot. archiwalne, repr. Marek Dolecki

Кс.65 - Мапки де живуть тепер селяні на Україні і Заході.

O d y s s e

Państwowy Urząd Repatriacyjny Pow. Oddział w Gorlicach.

Zagórzany, dnia 12.VI.1947 r.

Karta przesyłki elektronicznej Nr. 20164

Ob. Barna Stefan urodz. w roku 1903 mieszkaniec wsi Czarne gmina Sękowa powiat Gorlice przesiedla się na inne miejsce zamieszkania. Raz z nim przesiedlają się następujący członkowie rodziny.

Lp. Imię i nazwisko Rok ur. Stosunek pokr. do gospodarziny U - B - G -

1.	Burna Anna	1906	żona
2.	" Adam	1926	Syn
3.	" Wasyl	1931	Syn
4.	" Jan	1943	Syn
5.	" Piotr	1946	Syn
6.	" Tekla	1866	matka
7.	" Lukasz	1900	brat

przeciekający się

8/ zabiera ze sobą: keni 3 , krów 2 , trzody ciałowej - kur 5 , świec 3 , oraz następujący inwentarz martwy z wozy.

b/ pozostawił: ziemi ogółem 10 ha. w tym użytków rolnych 6 ha.
dom mieszkalny /jaki/ drewniany kryty słomą, stodoła i drewn.
ebora - , szopa i drewn. chlew - .

Podpis przesiedleńca /-Barbara S

Podpis sporządzającego
nieczytelny

Pieczęć okrągła z Godłem Państwa i napisem w otoku:

Pieczęć okrągła z Godłem Państwa i napisem w otoku:
 Państwowy Urząd Repatriacyjny Sejm Uddy w Rzeszowie.
PANSTWOWE BIURO NOTARIALNE w LEGNICY
REPERTORIUM Legnica, dnia 16 sierpnia 1948 r.
Zapewne skutku i ślad dziewięciu dziesiątym pięćdziesiątym pięciu
Poświadczam i godzę niniejszego odsył z określonym oryginałem. Po-
brano o tej dacie 10 sierpnia 1948 r. 2 rozp. Rady Min. z dnia 20 XII 57 r.
notarialnej (§ 21 pkt. 2 lit. b r.dz).
Minister Sprawiedliwości o opłatach notar. zł 100,-
Biuro Notarialne Legnica
Miejsce Rzeczywistego Ladru

Кс.66 - Одпис карты переселеньчой родины автора книжки.

Фот.69 - Остатні крести на сільських цмінтарях в Карпатах, там де не є юж никого. Фотографії з 1980 -тих років. По 50 - тох роках по виселінню може юж іх там неє.

Фот. 70 - Тепер наші на цмінтарях на Заході: в Ліїници, в Хобені і в Рудні. (Фрицкий з Ізб на цмінтари в Новій Весі Ліїніцькій - Родиче автора в Хобені, - Родиче Стаків з Фльоринки в Рудні)

Остатні акт з драми "Одтятн коріння" А.Копчи з 1989р.
Выселенцы "Акції В" съпівают пращальну съпіванку:

ЛЕМКОВИНА

Жили зме спокійні медже горами
Далеко од цілого світа,
Не занимали ся його справами
Ту проходило наше життя.

рефр: Лемковина, Лемковина,
Ту до гнеска быв наш съвіт,
Лемковино! Лемковино!
Не забуду тебе ві!

Хоч жило нам ся тяжко і бідні
Были зме медже своїма,
Кавалец хліба ділили зме згідні
Цілий час літо і зима. --рефр:

Аж пришла тата година пещасна
Коли і на съвіт пришов час,
Щаслива звіздла на все нам загасла
Злий льос десьвідчне нас.

--рефр:

Розганяют нас ада люде по съвіті
Приписую якису вину,
Цілу гаєдівку миме ім лишити
А сами піти на чумину. --рефр:

Фот. 71 - Остатні сцена театральна з драми "Одтятн корені" - Выселенцы съпівают пісню с Намковуї.

Література - джерела:

Книжка тата написана в більшості з памяты автора і кус зо спомінів і припомнінь жыючых селян:

Осифа Прислопскаго ур. 1908р.

Теклі Чан з Барнів,

Теклі Ванько з Глушків,

Анни Каспшак з Розьдзільскых.

В описах історичных выкарыстано:

- Шематизмы парфіяльны з років: 1879, 1909, 1930, 1936
- Талергофский Альманах 1932р.
- Буквар 1935р.
- Істория Церкви Христовой 1938р
- Істория Лемковины 1969р.
- Православна Єпархія Перемиска в роках 1596 - 1681 (М.Бензі) 1982р
- Маўри 1986 - 1991р
- Цмінтарті з I - шой війны сьвітовай (Р.Фродима) 1985р
- Зустрічі №р. 19\89
- "Сылдами Лемків" Р. Рейнфусса 1980р.
- Карпатска Русь - 28.Х.1994р. допис Б.Горбапія о священнику Михаілу Юрчакевічу.
- Бесіда
- "Загорода"
- Іншы документы автора і селян.

Спис ілюстраций

стр.

Рис. 1. Зарис Лемковины з 1936р. (Р.Рейнфусса)	12
Рис. 2. Село Чорне і околиці на мапах.	14-16
Рис. 3. Плян загород в селі з 1938р.	18
Фот. 4. Хыжа родины Підбережняків з 1992р.	24
Фот. 5. Вид на нижній конец села в 1939р.	28
Рис. 6. Плян хыжы під ёдном стріхом.	30
Фот. 7. Хыжа якых в селі было найвеце.	31
Фот. 8. Хыжа якых в селі было меншэ.	31
Фот. 9. Хыжа Петра Сірака до 1970р.	32
Рис. 10. Вязаня углів в хыжах.	33
Рис. 11. Пец в сельскій ізбі - хыжи.	34
Рис. 12. Крест деревяний і капличка камінна.	37
Рис. 13. Млин водний (В.Мадзелян).	38
Рис. 14. Женщына з плахтом сіна, або листя.	40
Фот. 15. Роботы коло сіна в 1937р.	40
Рис. 16. Кошыня зерна капером.	41
Рис. 17. Краєвид в селі в зимі.	42
Фот. 18. Краєвид в селі по выселінню (фот.1963р)	45
Рис. 19. Плян поля битвы в селі - січень 1915р.	55
Рис. 20. Крест і цмінтарт з I в.с. 1925р.(Р.Фродима).	56
Рис. 21. Плян курной хыжи з добудов.комина.	63
Фот. 22. Хыжа родины Ваньків з 1946р.	65
Рис. 23. Рынок в Гарлицях в 1935р.	67
Фот. 24. "Загорода" - студня - куділь машынова.	72
Рис. 25. Ораня землі быками, або коровами.	76
Рис. 26. Ораня землі паром коні.	76
Рис. 27. Краєвид жнівний - серп- грабкы- стіжкы.	77
Рис. 28. Молочыня жыта ціпами - околодкы.	77
Рис. 29. Молотя зерна в млынцы.	78
Рис. 30. Кут в ізбі - пец з окапом - лыжник.	79
Рис. 31. Кут в ізб. - робліня масла в боденці - діжкы.	80
Рис. 32. Ступа до товчыня лену на олій.	83
Рис. 33. Газдыня при гваджельници.	86
Рис. 34. Дівка пряде лен на веретено.	87
Рис. 35. Віядла до одвиваня ниток для шпуляра.	88
Рис. 36. Шпуляр до звиваня ниток на файфы-шпулі.	88
Рис. 37. Снувальниці - драбинка - файфы.	89
Рис. 38. Кросна - приряд ткацкий з 25 частий.	90

Рис. 39. Ничельниці - орчыки - лабк.	90
Рис. 40. Бердовница - берда.	91
Рис. 41. Чонок - цівка.	92
Рис. 42. Гуньки: женьска \зад\, хлопска - перед.	95
Рис. 43. Кожушанка женьска \перед і зад\	96
Рис. 44. Брушляк (лайбик) хлопський \перед і зад\	97
Рис. 45. Столець і знаряддя до робління ғонтів.	97
Рис. 46. Кавалец стріхи ғонтової - ғонти.	98
Рис. 47. Санки гірські.	100
Кср. 48. Буквар з 1935р.	105
Кср. 49. Молитовник з 1890 - 1927р.	111
Фот. 50. Церков гр.кат. в Чорнім (1789 - 1992)	112
Рис. 51. Роздерли на двоє (І.Русенко)	116
Фот. 52. Єпископ Симон на Лемковині (1930\34\38)	117
Рис. 53. Писанки великоморавські.	120
Фот. 54. Парібци сельські перед виселіньюм 1946р.	162
Фот. 55. Весілля в селі Долге 1946р.	164
Фот. 56. Акція "Вісла" 1947р.	169
Фот. 57. Остатній Великдень в селі 1947р.	170
Фот. 58. Посвячання креста - Чорне 1932р.	191
Кср. 59. Схіматісм 1879р. - Шематизм 1909р.	192
Кср. 60. Шематизм 1930р. і 1936р.	193
Фот. 61. Сельські дівчата 1938р. строї святочні.	194
Фот. 62. Сельські дівчата 1940р. строї штоденни.	194
Фот. 63. Сельські жени 1936р.	195
Фот. 64. Роботи весняни 1947р.	196
Кср. 65. На Схід 1945р. -на Захід 1947р.	198
Кср. 66. Одпис карты переселенчої "Акція Вісла".	199
Кср. 67. Копія писма о поворот до гір в 1957р.	200
Кср. 68. Копія двох одповідей на писмо з 1957р.	201
Фот. 69. Шліди на цмінтаріях в Карпатах з 1980р.	202
Фот. 70. Нашни на цмінтаріях на Заході.	203
Фот. 71. Акт драми "Одяття короні" А.Котчи 1989р.	204

Зміст

	стр.
Од автора	1
Прольоf до "Кавальчыка тернистої історії	3
Роздiли:	
1. Скорочений перегляд географічно - історичний Лемковини.	10
2. Географічне положення села Чорне.	15
3. Село і його родови повязання.	19
4. Краєвид - природа - клімат.	26
5. Часы наших дідів (1870 - 1910).	46
6. Перша війна сьвітова (1914 - 1920).	51
7. Розквит і "богатство" сільських загород (1920 - 1939).	61
8. Сільський промисл - ремесло - услуги.	75
9. Сільська освіта, обряды і звичаї.	104
10. Друга війна сьвітова (1939 - 1945).	135
11. Пересеління і виселення (1940 - 1948).	155
12. Селянє на Україні і Чужині.	179
13. Закінчання - епільог.	188
14. Документы.	191
Література	205
Спис ілюстрацій	208

Біографія:

Адам Барна сын Стефана і Анни з дому Когут. Уроджений 25.11.1926р. в Чорнім, гміна Гладышів, пов. Горлиці.

Школу розпочав в 1932/33р. і скінчил в 1938/39р. штири клясову - сім одділову школу повзехну в Чорнім.

Цілу окупацію німецьку пережив при родичах і аж 18 квітня 1945р. "добровільно" під примусом забраний був до Армії Червеной.

Служив найперше в Рабці, а потім був на фронті в Судетах, де 9 мая 1945р. з 183 дивізійом IV-го Українського Фронту трафіль до Мельника к/ Праги. Одтамаль з том дивізійом перешол аж до Коломиї на Україні. Звільнений з війска 6.08.1945р. вернув до села де застали своїх родичів і десят інших родин з котрими був виселений на Захід в 1947р. Оселений в Хобені н/Одром. Їх в перших місяцях пішов до роботи на ріці Одри. Там при роботах регуляційних той рік робив до 1950р.

Рік робив в Уряді Гміннім, а другий в дирекції ШГР в Хобені. В 1952р. перенесений на інструктора-книговода до Обєднання ШГР в Лігнищі. Женився в 1958р. з селянком Фльоринко - Анном Стак /родом з Долгого/ Діти: Марія, Дорота і Ярослав покінчили вищу школу і позакласали свої родини. В роках 1965-1968 скінчил середню школу. Робив в бюрох організацій рільничих в Лігнищі і по 40 роках робив в 1987р. перешол на емеритуру.

Од осмох років брав і дале бере удел в житю церковним, яко дяк. Од молодих років мусіл помагати нянькові і мамі во вищих роботах на газдівці. Що робив і виділ на газдівці в селі описал в книжці.

Отримав п'ять медалей військових, в тім Орден Отчественної Війни 1941-45р. і п'ять одзначення державних, в тім Крест Кавалерський. Достал тіж Медаль Св. Марії Магдалини III ступені.

На емеритурі написав :

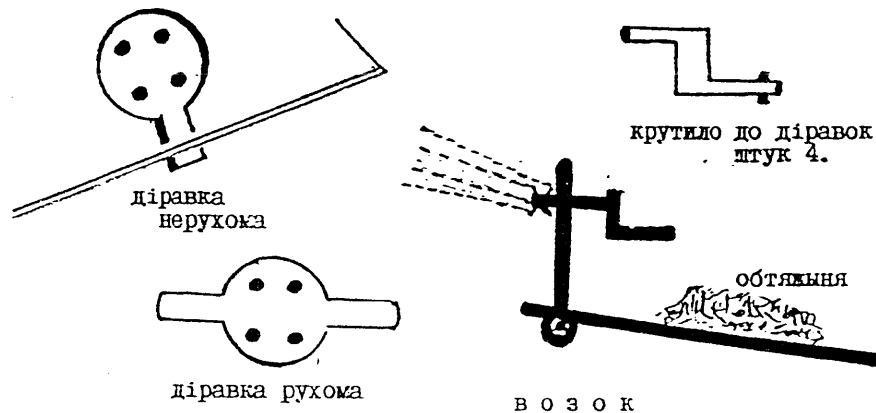
- Нісні церковны - виданя	- 1991 і 1993р.
- Кроніку Шарафії Лігницької	- 1948 - 1994р.
- Історія і оповідання - част 1 і 2-га	- 1991 і 1995р.
- Од Конгресу до Конгресу Стовариш.Лемків	- 1994р.
- Зборник съпіванок "Як я сой засьпівам"	- 1995р.
- Інформатор ювілейной XV Ватри на Чужині	- 1995р.
- Біографію священника Димитрія Хилька	- 1996р.
- Народны приспівки весільны з Лемковини	- 1996р.
- Кавальчук теристой історії села Чорне	- 1996р.

Допис до стр. 93.

Приряд до скручання мотузів.

В книзі Адама Барни під наголовком " Кавальчик тернистий історії села Чорне " в Розділі 7. представлено широкий зборник предметів і знарядь, які находилися в загородах сельських.

Стало ся якося так, ще в списі тім помінено барз пінну річ газдівску: приряд до кручения ріжних мотузів, який представлено нижче:

З напряденых ниток коношляных і леняных виштки газдове на такім приряді крутили мотузи /груби, тоньки, довгі, короткі/ з яких робили в своїх газдівках: оглави-кантари, посторонки, вічки і ріжни мотузи для худобы, коней і до возів.

Беби скрутити кождий мотуз треба насувати потрібну довгіст і кількіст ниток на крутіла помедже нерухомом діравком, а рухомим і кус обтяженем возиком.

Рухомом діравком при помочи штирох крутіл треба добре скрутити насуваны нитки. Мотуз може быти насуваний на штирі /4/ три /3/, або два /2/ звои - николи на єден.

По скрученню тісно ниток, од сторони возика треба заложити на криж два мішни патыки і крутити корбом на возику, лем в противну сторону. Тоти два патыки триманы мішно в руках служат до рівного і твердого скручання мотузи.

Каждий мотуз, жебы был долго придатний треба з обох кінців добре закінчити мішном нитком, жебы ся не розкнутил і не стрямбал.

Єден такий приряд скручання мотузів служил для кількох газдів в селі.

Автор